

TARTU ÜLIKOOL

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima aja osakond

Andry-Sten Tõru

**USA välispoliitilised dilemmad ning Gröönimaa ja Islandi
küsimus 1940-1941**

Magistritöö

Juhendaja: professor Eero Medijainen

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Ameerika Ühendriikide neutraalsuspoliitika	7
1.1 Isolatsionistid ja interventsionalistid USA valitsusintstitutsioonides.....	8
1.2 USA välispoliitiline otsustusprotsess Roosevelti ajal.....	12
1.3 Neutraalsuse aktide mõju Roosevelti välispoliitilisele tegevusele.....	18
2. Avalik arvamus ja USA välispoliitika 1940-1941.....	23
2.1 Roosevelt, meedia ja USA avalik arvamus.....	23
2.2 Välispoliitiline debatt USA ühiskonnas 1940-1941.....	30
3. Gröönimaa ja Island Ameerika Ühendriikide välispoliitikas 1940-1941.....	39
3.1 Gröönimaa ja Island Ameerika Ühendriikide välispoliitikas enne Teist maailmasõda.....	39
3.2 USA valitsuse hoiakute kujunemine Gröönimaa ja Islandi suhtes 1940-41	43
3.3 USA avalikkuse hoiakute kujunemine Gröönimaa ja Islandi suhtes 1940-41.....	49
Kokkuvõte.....	54
Summary.....	59
Allikad ja kirjandus.....	61
Allikad.....	61
Kirjandus.....	63
Internet.....	66

Sissejuhatus

1939. aasta 1. septembril alanud Teine maailmasõda vallandas Ameerika Ühendriikides elava arutelu riigi seniste välispoliitiliste hoiakute üle. Debatt muutus eriti intensiivseks just aastatel 1940-1941, kui Lääne-Euroopa oli Saksamaale alistumas kuid USA ei olnud ennast veel otsese sõjategevusega sidunud. Sõja puhkemine Euroopas mõjus äratavalt nii USA valitsusele kui ka riigi ühiskonnale tervikuna. Ameerika Ühendriikide julgeolek oli muutumas üha ebastabiilsemaks ning olukord vajas efektiivset lahendust. Majanduskriisist taastuva riigi ühiskond oli Euroopas toimuva suhtes aga lõhestunud. Välispoliitiliste debattide keskseteks teemadeks muutusid Ameerika Ühendriikide kaitsevõimekuse tõstmine, hemisfääriline julgeolek ning sõdivate riikide varustamine USA relvatööstuse toodanguga. 1930ndate aastate USA isolatsionistlikud välispoliitilised hoiakud tähendasid seda, et USA Kongress ja valdav osa ühiskonnast ei soovinud riiki Euroopas toimuvaga siduda. Selle kinnituseks oli Kongress võtnud aastatel 1935-1939 vastu neli neutraalsuse akti, mis pidid USA sõdadest eemal hoidma. Sellist arvamust ei jaganud aga Ameerika Ühendriikide 32. president, Franklin Delano Roosevelt. Tema poolt juhitud valitsus oli seisukohal, et USA tegevusetus võib pikemas perspektiivis muuta riigi julgeoleku üha ebakindlamaks.

Tänu Roosevelti valitsuse uue kursi reformidele oli USA jõudsasti kosunemas riiki 1929. aastal tabanud majanduslangusest. Roosevelti vastuolulised ideed ja uuendusmeetmed majanduse taastamiseks tekitasid nii Ameerika Ühendriikide Kongressis kui ka ühiskonnas elavat diskussiooni ning sattusid tihtipeale ka kriitikute tule alla. Valitsuse majandusreformide populariseerimiseks kasutas Roosevelt ära üha kättesaadavamaks muutuvat massimeediat ning tehti pingutusi, et luua konstruktiivne ja tulemuslik suhe ajakirjandusega. USA ühiskonna toetuse saamiseks hakkasid Roosevelt ja tema mõttekaaslased tegema avalikke pöördumisi, milles selgitati inimestele valitsuse plaanide vajalikkust ning nende mõju riigi majandusliku olukorra parandamiseks. Ulatuslik teavitustöö meedias muutis USA avalikkuse Roosevelti majanduslike ja sisepoliitiliste reformide suhtes vastuvõtlikumaks. Selline meetod tõestas oma efektiivsust ühiskonna hoiakute kujundamisel ning muutus valitsuse jaoks oluliseks ka aastatel 1940-1941, kui Roosevelti valitsus pidi nägema vaeva, et avalikkus ka välispoliitilistes küsimustes enda selja taha koondada.

Teise maailmasõja puhkemise järel pidas USA valitsus oluliseks demokraatlike Lääne-Euroopa riikide abistamist, kelle alistumine oleks Roosevelti ning tema lähemate nõunike hinnangul tähendanud diktatuuririikide mõjuvõimu laienemist läänepoolkerale. Sõja puhkedes suutis Roosevelt viia Kongressi nii kaugele, et võimaldada vahepealsel perioodil keelatud relvade eksport Suurbritanniasse ja Prantsusmaale. Üle Atlandi ookeani põhjaosa kulgeva tähtsa laevatee ohutus

sattus aga tugeva löögi alla 1940. aasta kevadel, kui Saksamaa okupeeris Taani ja Norra. Olukord oli muutumas üha kriitilisemaks, kuna sakslaste sõjalaevastik oli oma tegevust merel laiendamas. Tekkis oht, et Saksamaa vallutab ka Taani valduste alla kuulunud ning strateegiliselt olulised Islandi ja Gröönimaa, mis oleks nii USA kui ka Atlandi ookeani julgeoleku muutnud veelgi ebastabiilsemaks. 1940. aasta suveks oli ainsa demokraatliku jõuna jäänud Saksamaa vastu võitlema Suurbritannia, kelle laevastikust sõltus USA julgeolek Atlandi ookeanil. Roosevelti valitsus tahtis teha ennetavaid käike, vältimaks saarte sattumist vaenulike vägede kätte, kuid soovis sellise eesmärgi täitmiseks saada USA ühiskonna ja Kongressi toetust.

Ajavahemik, mis jäi Teise maailmasõja puhkemise ning 1941. aasta 7. detsembril Jaapani poolt sooritatud Pearl Harbori rünnaku vahele, oli nii Roosevelti valitsuse kui ka USA avalikkuse jaoks väga tormiline. Tegemist on tähtsa ning väga olulise perioodiga, kuna just nendel aastatel hakkas välja kujunema tänasele Ameerika Ühendriikidele omane välispoliitiline otsustusprotsess. Samuti oli tegemist perioodiga, kui USA president pööras välispoliitiliste otsuste tegemisel üha rohkem tähelepanu avalikkusega suhtlemisele ning erinevatele arvamusküsitlustele, mis hakkasid populaarsust koguma 1930ndatel aastatel. Massimeedia levik oli ümber kujundamas poliitikute suhteid avalikkusega. Muutustega läks kaasa ka Roosevelt, kes hindas häid suhteid USA ühiskonnaga ning pööras suurt tähelepanu raadioetris tehtavatele kõnedele. Arvamusküsitluste abil tehtud statistika tegi ülevaate ühiskonnas valitsevatest meeleoludest ning tõi esile probleemid, mille lahendamiseks sai valitsus rohkem tähelepanu pöörata. Sellel perioodil kujunes ka selgelt välja Atlandi ookeani põhjaosa ning Islandi ja Gröönimaa olulisus Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitikas. Saared olid USA jaoks strateegiliselt olulised nii Teise maailmasõja ajal kui ka sellele järgnenud külma sõja perioodil.

Käesolevas uurimustöös tuleb uurimise alla Ameerika Ühendriikide välispoliitiline otsustusprotsess ning selles toimunud arengud aastatel 1940-1941. Tehakse kindlaks, kuidas mõjutas Euroopas toimuv sõjategevus Roosevelti administratsiooni suhet armee, Kongressi ja avalikkusega. Otsitakse vastust küsimusele, kuidas aitasid need muutuvad suhted kaasa uutele arengutele USA välispoliitilises otsustusprotsessis. Ühtlasi tehakse kindlaks, kes USA valitsusest sellistele arengutele kõige rohkem kaasa aitasid. Teisena tuleb uurimise alla Atlandi ookeani põhjaosa ning seal asuvate Islandi ja Gröönimaa küsimus USA välispoliitikas aastatel 1940-1941. Otsitakse vastust küsimusele, millist rolli omasid need kaks strateegiliselt olulist saart Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitikas. Ühtlasi uuritakse avalike debattide mõju USA poliitikale Islandi ja Gröönimaa suunas. Töö eesmärgiks on teha ülevaade arengutest, mis aitasid kaasa USA üha jõulisema välispoliitika kujunemisele enne Pearl Harborile sooritatud rünnakut, ning uurida, millist tähtsust

omasid selles Island ja Gröönimaa.

Antud uurimustöö on jaotatud kolmeks osaks. Esimeses peatükis tuleb uurimise alla Ameerika Ühendriikide neutraalsuspoliitika 1930ndate aastate teisel poolel ning tehakse kindlaks Roosevelti peamised poliitilised toetajad ja vastased USA valitsusinstituutsioonides. Samuti tehakse selles peatükis ülevaade Roosevelti ajal toimunud arengutest USA välispoliitilises otsustusprotsessis ning uuritakse, kas ja kuidas mõjutasid 1930ndate aastate teisel poolel USA Senatis vastu võetud neutraalsuse aktid presidendi välispoliitilist tegutsemist. Töö teine peatükk keskendub Roosevelti ning USA avalikkuse omavahelistele suhetele. Uuritakse, kuidas kasutas USA valitsus ära meediat ning erinevaid ühiskondlikke survegrupe valdavalt isolatsionistlikult meelestatud USA ühiskonna meelsuse muutmisel. Kolmandas peatükis uuritakse Gröönimaa ja Islandi olulisust Ameerika Ühendriikide välis- ja julgeolekupoliitikas. Tehakse kindlaks, millisel kohal olid Island ja Gröönimaa USA diplomaatilistes traditsioonides enne Teist maailmasõda. Samuti tehakse selles peatükis ülevaade, kuidas kujunesid välja USA valitsuse ja avalikkuse hoiakud kahe saare suhtes aastatel 1940-1941.

Antud uurimustöö tugineb nii allikatele kui kirjandusele. Allikatena kasutatakse peamiselt USA Kongressi poolt kirja pandud ning vastu võetud seaduseid, mis on avaldatud USA valitsuse poolt väljastatud ametlikes kogumikes *United States Statutes at Large*, kus on avaldatud muuhulgas ka USA välispoliitikaga seotud lepingud, erinevad kokkulepped, ametlikud teadaanded jne. Sellised allikad on olulised, kuna nende põhjal saab teha detailse ülevaate arengutest Ameerika Ühendriikide poliitikas. Allikatena on kasutatud ka USA välisministeeriumi kodulehel avaldatud FRUSi (*Foreign Relations of United States*) dokumente, mille seast leiab USA välisministeeriumi kirjavahetusi nii USA enda välissaadikutega kui ka teiste riikide diplomaatidega. Samuti on nende dokumentide seas memorandumeid ning kokkuvõtteid erinevatest USA valitsuse välispoliitikat puudutavatest koosolekutest. Sellised allikad on olulised, kuna nende põhjal saab teha ülevaate USA ametlikest välispoliitilistest hoiakutest. Allikatena on kasutatud ka Roosevelti poolt tehtud erinevaid raadiopöördumisi ning väljavõtteid pressikonverentsidest, kus president ajakirjanikega ja avalikkusega suhtleb. Roosevelti kõned on olulised, kuna nende põhjal saab analüüsida, milliste sõnumite ja probleemidega president USA ühiskonna poole pöördus. Nende pöördumiste abil on võimalik teha ülevaade teemadest, millele USA valitsus soovis avalikkuse tähelepanu välispoliitilistes küsimustes pöörata.

Kirjanduse poole pealt saab esiteks välja tuua raamatuid, mis analüüsivad põhjalikult Ameerika Ühendriikide sise- ja välispoliitilisi arenguid aastatel 1940-1941. Olulisemana saab välja tuua USA

ajaloolase, David Kaiseri, raamatut *No End Save Victory: How FDR Led the Nation into War*. Kaiser analüüsib põhjalikult arenguid, millega Roosevelti administratsioon pidi tegelema keerulisel perioodil, mis jäi Teise maailmasõja puhkemise ning Pearl Harbori rünnaku vahele. Kaiseri teose kõrval on oluline ka teise USA ajaloolase, Robert Dalleki, raamat pealkirjaga *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932-1945*. Dallek uurib oma teoses põhjalikult Roosevelti välispoliitikat. Olulise raamatuna saab välja tuua artiklikogumikku *FDR's World: War, Peace, and Legacies*, mille toimetajateks on David B. Woolner, Warren F. Kimball ja David Reynolds. Artiklikogumikus analüüsivad erinevad autorid põhjalikult muutusi Ameerika Ühendriikide välispoliitilises otsustusprotsessis Roosevelti valitsusajal. Olulisel kohal on Richard W. Steele'i kaks artiklit pealkirjadega *The Pulse of the People. Franklin D. Roosevelt and the Gauging of American Public Opinion* ja *The Great Debate: Roosevelt, the Media, and the Coming of the War, 1940-1941*. Nendes artiklites analüüsib autor põhjalikult Roosevelti suhet meedia ning USA avalikkusega. Tähtis on ka Lise Namikase artikkel pealkirjaga *The Committee to Defend America and the Debate between Internationalists and Interventionists, 1939-1941*. Selles artiklis tehakse põhjalik ülevaade erinevate ühiskondlike survegruppide tegevusest USA ühiskonna isolatsionistlike meeleolude leevendamisel.

1. Ameerika Ühendriikide neutraalsuspoliitika

Ameerika Ühendriikide neutraalsust, isolatsioonipoliitikat ning soovimatust ennast mujal maailmas toimuvate konfliktidega siduda, tõestavad 1930ndate aastate keskel ja teisel poolel USA Kongressi poolt vastu võetud neutraalsuse aktid. Poliitilised arengud ja sündmused üha rahutumaks muutuvast Euroopas näitasid läheneva uue sõja ohumärke ning USA avalikkus ja paljud poliitikud soovisid vältida järjekordset sõjakäiku Euroopasse. Tegemist oli Esimesest maailmasõjast sündinud revisionismi kõrgperioodiga, millega langes kokku president Franklin Delano Roosevelti esimene ametiaeg. Isolatsioonistlikke meeleolusid Ameerika Ühendriikide ühiskonnas võimendasid senaator Gerald Prentice Nye poolt juhitud USA Senati erikomisjoni poolt avaldatud 1400 leheküljeline ettekanne, milles süüdistati USA relvatööstureid riigi sattumises Esimesse maailmasõtta. Nye erikomisjoni poolt avaldatud teesid jõudsid Ameerika Ühendriikide laiemast avalikkuseni kirjanik Walter Millise poolt kirjutatud ja ülipopulaarseks osutunud raamatu *The Road to War* kaudu. Nye ettekandes ning Millise raamatus avaldatud info põhjal selgitati USA osavõttu sõjast avalikkusele pigem seadusevastase tegevuse, vandenõu ja reetmisega, mitte põhjanevate ja püsivate huvidega. (Kissinger 2000: 461-462) Siiski ei kulgenud neutraalsuse aktide vastuvõtmine üksmeelselt ning juba 1930ndate aastate keskel oli märgata isolatsioonistlike ja interventsionalistlike jõudude üha teravamaks muutuvat suhet. Suuremale osale USA ühiskonnast, kes pooldasid riigi neutraalsust ja isolatsioonismi, vastandusid Roosevelt ja tema toetajad, kes leidsid, et USA tegevusetus võib pikemas perspektiivis osutada riigile kahjulikuks. Järgnevas peatükis ei keskenduta niivõrd Ameerika Ühendriikide 1930ndate aastate neutraalsuse aktidele ja nende loomis- ning vastuvõtmisprotsessile, vaid uuritakse, millistel seisukohtadel Ameerika Ühendriikide välispoliitilistes küsimustes olid USA tähtsamad institutsioonid ja tehakse kindlaks, kes olid need mõjukamad isikud Ameerika Ühendriikide Kongressis ja presidendi administratsioonis, kes isolatsioonistlike või interventsionalistlike ideede eest võitlesid. Samuti tehakse kindlaks, kuidas toimib Ameerika Ühendriikide välispoliitiline otsusprotsess ning uuritakse, kuidas see muutus Roosevelti ajal. Viimasena tulevad uurimise alla neutraalsuse aktid ning selgitatakse, kas ja kuidas need pidurdasid kuidagi Roosevelti käitumist ning hoiakute võtmist agressorite ja rahvusvaheliste kriiside suhtes.

1.1 Isolatsioonistid ja interventsionalistid USA valitsusintstitutsioonides

Ameerika Ühendriikide Teise maailmasõja eelse välispoliitika märksõnadeks on isolatsioonism ja neutraalsus ning riigi ametlik poliitika, mille eesmärgiks oli soov hoida eemale rahvusvahelistest kriisidest. Sellised hoiakud tulenesid paljude USA poliitikute ning avalikkuse veendumusest, et Esimesse maailmasõtta sattus riik just liiga tihedate majanduslike sidemete tõttu Euroopa riikidega. Seetõttu leidsid mitmed 1930ndatel aastatel väga mõjukad ja populaarsed USA poliitikud, et üha ebastabiilsemaks muutuv rahvusvaheline olukord kujutab endas ohtu rahule ja stabiilsusele maailmas, mis võib USA taaskord piiritaguse sõjategevusega siduda. Ameerika Ühendriikide isolatsioonistliku välispoliitika eest võitlevad poliitikud hakkasid üha häälekamalt nõudma neutraalsuse aktide loomist, mis kinnitaksid USA erapooletust rahvusvaheliste konfliktide korral ning keelaks sõjalise koostöö sõdivate riikidega. Isolatsioonistidele vastandusid interventsionalistid, kes leidsid, et pikemas perspektiivis on isolatsioonism Ameerika Ühendriikidele kahjulik ning USA peaks oma liitlaseid ja teisi diktatuuririikide agressiooni alla sattunud riike erinevate konfliktide ajal abistama. Tuli hingeliste isolatsioonistide ja interventsionalistide vahele jäid kõikuvate arvamustega poliitikud, kellest mõned pidid tihtipeale oma positsioone valima ametikohast tulenevatest kohustustest lähtuvalt, ohverdades seeläbi tihti oma isiklikke vaateid.

Neutraalsuse aktide loomise ning vastuvõtmise protsess kinnitas küll Ameerika Ühendriikide isolatsioonistlikku välispoliitikat, kuid nende aktide ümber kujunenud arutelust arenes välja terav vastandumine interventsionalistlikku poliitikat pooldava USA presidendi administratsiooni ning valdavalt isolatsioonistliku välispoliitika eest seisva Ameerika Ühendriikide Kongressi vahel. 1935. aasta neutraalsuse akt kujunes taolise vastandumise üheks kulminatsiooniks. Neutraalsuse akti keskmeks oli küsimus, kelle käes on võim välispoliitiliste otsuste langetamisel. Oma olemuselt peegeldas see aga USA ühiskonna kontrastseid seisukohti ja vaateid selles osas, et milline on ikkagi Ameerika Ühendriikide roll rahvusvaheliste konfliktide ajal. (Weiss 1968: 673-674) Ameerika Ühendriikide välispoliitika vastandlikkus tulenes sellest, et erinevatel arvamustel olevaid isolatsiooniste ja interventsionaliste leidis nii USA vabariiklastest kui ka demokraatidest poliitikute hulgas. Selline olukord seadis tõkkeid ette demokraadist Rooseveltile, kes vaatamata demokraatide ülekaalule nii USA Senatis kui ka Esindajatekojas läbi 1930ndate aastate teise poole, ei saanud isolatsioonistidest parteikaaslaste hoiakute tõttu jõulisemat välispoliitikat läbi suruda.

Ameerika Ühendriikide 1930ndate aastate isolatsioonistliku välispoliitika kujunemise juures mängisid suurt rolli USA Kongressis valitsenud valdavalt isolatsioonistlikud meeleolud, mille eest seisid mitmed mõjukad ning käremeelsed poliitikud, kes seisid kindlalt Ameerika Ühendriikide

neutraalsuse eest. Kuigi USA isolatsionismi eest võitlevaid poliitikuid oli mitmeid, saab Ameerika Ühendriikide Kongressis 1930ndatel aastatel tegutsenud isolatsioniste jagada kaheks. Esimese ning rangematel seisukohtadel oleva grupi eesotsas olid mõjukad vabariiklastest senaatorid, Hiram Warren Johnson ning William Edgar Borah, kelle eestvedamisel oldi kindlalt vastu igasugusele toetusele ja kuulumisele erinevatesse kollektiivkaitseprogrammidesse. Nende hinnangul oli võimuvõitluse lõpptulemuseks Euroopas alati sõda ning Ameerika Ühendriigid ei suuda, vaatamata oma mõjukusele, seda tulemust muuta. Johnsoni ja Borah hinnangul pidid Ameerika Ühendriigid keskenduma hoopis koduste probleemide lahendamisele. Sinna alla kuulusid demokraatia olukorra parandamine, selle parem toimimine ning keskendumine USA kontinentaalse kaitsepoliitika arendamisele. Samuti leidis nimetatud isolatsionistide grupp, et parim moodus Ameerika Ühendriikide ja tema huvide paremaks kaitsmiseks on rahvusvahelise õiguse hoolikas järgimine neutraalsuse küsimuses, mis hoiaks riigi eemal rahvusvahelistest konfliktidest. (Donovan 1951: 299-300) Isolatsionistide teise grupi eesotsas olid vabariiklastest senaatorid, Gerald Prentice Nye ja Arthur Hendrick Vandenberg, ning demokraadist senaator, Bennett Champ Clark. Sarnaselt esimesele isolatsionistide grupile oli ka teine grupp vastu mõttele, mis nägi ette Ameerika Ühendriikide kuulumist erinevatesse rahvusvahelistesse koostöö- või julgeolekuprogrammidesse. Erinevus tulenes aga kaubanduse ja sellega seonduvalt neutraalsuse küsimuses. Borah ja Johnsoni isolatsionistide grupp pidas vajalikuks rahvusvahelise õiguse ranget järgimist neutraalsuse küsimuses ja sellest tulenevalt taheti nõuda ka õigust kaubelda sõdivate riikidega. Teine isolatsionistide grupp leidis, et Kongress peaks formuleerima ja võtma vastu Ameerika Ühendriikide neutraalsust kinnitava seaduse. Sellise tegevuse eesmärk oli vältida riske, mis võisid tuleneda edasisest kaubavahetusest sõjategevuses oleva riigiga. Kardeti võimalikke tekkivaid vastuolusid rahvusvahelise õiguse nende punktidega, mis puudutasid riikide neutraalsust ning kauplemist. (Donovan 1951: 300)

Isolatsionistlikke hoiakuid nii Ameerika Ühendriikide ühiskonnas kui ka Kongressis süvendas veelgi enam USA isolatsionismi pooldava vabariiklasest senaatori, Gerald Nye, poolt juhitud Senati erikomitee, mis uuris laskemoonatööstuse ja pankade tegutsemist Ameerika Ühendriikides Esimese maailmasõja ajal ning nende tegevuse mõjusid USA toonasele välispoliitikale. Nye erikomitee tegi suure meediakajastuse ning erinevate kiriklike ja muude patsifistlike ühiskonnagruppide toetusel järelduse, et USA sekkus Esimesse maailmasõtta suur korporatsioonide ja pankade süül, kes soovisid oma ärihuve Euroopas kaitsta ja edasi arendada. Erikomitee sõnum ei olnud midagi uut, kuid sobitus hästi USA ühiskonnas 1930ndatel aastatel toimunud debatti, kus Ameerika Ühendriike tabanud majanduslikes probleemides süüdistati just ahneid suurfirmasid. Nye poolt juhitud

erikomitee töö ja teiste USA Kongressi isolatsioonistide sõnavõttud levitasid ja populariseerisid USA ühiskonnas arvamust, et seaduste abil tuleks piirata sõjavarustusega kauplemist ja äritsemist, ennetamaks USA võimalikku sattumist järjekordsesse konflikti. (Weiss 1968: 679-680) Nye erikomitee poolt 1934. aastal läbi viidud uurimustöö paljastas USA avalikkuse jaoks relvatööstuse poolt tehtud erinevad pettused. Seetõttu leidis USA presidendi administratsioon, Rooseveltiga eesotsas, ennast 1935. aastal Kongressi tugeva surve alt, et riik kuulutaks välja ametliku neutraalsuse kõikide tulevaste relvakonfliktide puhul, mis välisriikides aset leiavad. 1937. aastal Kongressi poolt läbi surutud neutraalsuse aktiga oli USA ennast täielikult isoleerinud igasugustest väliskonfliktidest ning selline otsus oli selge signaal, et maailma suurim ja majanduslikult võimsaim demokraatia on pühendunud isolatsioonismile. (Overy 2010: 85)

Ameerika Ühendriikide interventsionalistliku välispoliitika suureks toetajaks ja eestvõitlejaks oli presidendi administratsioon. Demokraadist Roosevelt oli seisukohal, et teljeriikide agressiivse poliitika üheks eesmärgiks oli rünnak Ameerika Ühendriikide vastu. Seetõttu oli Roosevelt veendunud, et USA peab oma välispoliitikat kujundama viisil, mis võimaldaks Ameerika Ühendriikidel aidata nii oma lähedaseid liitlaseid kui ka teisi riike, kes püüavad teljeriikide agressioonidele vastu astuda. Roosevelti administratsiooni suurimaks takistuseks oma välispoliitika kujundamisel oli aga USA avalikkus, kes presidendi administratsiooniga samu vaateid paraku ei jaganud. Seetõttu oli Roosevelti jaoks vajalik, et USA ühiskond eemalduks Ameerika Ühendriikide välispoliitika suhtes võetud isolatsioonistlikest hoiakutest. (Reynolds 2008: 15) Roosevelti administratsiooni üheks suurimaks eesmärgiks osutus võitlus isolatsioonistliku mõtteviisiga ning selle hävitamine nii USA ühiskonnas kui ka Kongressis. Roosevelt uskus Ameerika Ühendriikide väärtusesse ja rolli maailma poliitilise liidrina. Oli oluline, et ka USA kodanikud ja teised poliitikud võtaksid omaks Roosevelti mõtteviisiga sarnased vaated. Presidendi eesmärgiks sai USA ühiskonnas juurutada suhtumist, et Ameerika Ühendriigid ei ole muust maailmast eraldatud, vaid on oma olemuselt, nii füüsiliselt kui ka vaimselt, hoopis muu maailmaga väga tihedasti seotud. (Woolner 2008: 239) Interventsionalistlikest hoiakutest tulenevalt pidas Roosevelt vajalikuks ka suuremat koostööd rahvusvahelisel tasandil. Veel 1930ndate aastate teisel poolel, kui konfliktid mujal maailmas muutusid üha tõsisemaks, ja ka peale Teise maailmasõja puhkemist, olid ameeriklaste mõtteviisis endiselt domineerivad sellised hoiakud, nagu hemisfääriline isolatsioonism ja sõltuvus Euroopas valitsevast võimude tasakaalust. Seetõttu ei olnud ameeriklastel aimu, kuidas võimalikust konfliktist võitjana väljuda. Ka Roosevelti strateegia oli esialgu reaktiivne ja imiteeris, nii kontseptuaalselt kui ka sõjaliselt, teljeriikide samme, kes 1936. aasta Kominterni-vastase pakti ja 1940. aasta Kolmikpakti näol püüdsid ennast globaalsel tasandil rohkem siduda. Sarnane strateegia,

kus konflikti ühe osapoole maailmapoliitika vastandus konflikti teise osapoole maailmapoliitikaga, muutus oluliseks ka Roosevelti jaoks. (Henrikson 2008: 38-39) 1939. aastal Kongressi poole pöördudes hoiatas Roosevelt teisi USA poliitikuid, et seadustega sätestatud neutraalsus on illusioon ja ükski riik, kaasa arvatud Ameerika Ühendriigid, ei ole sõja eest kaitstud. Samuti oli Roosevelt selleks ajaks veendunud, et teljeriikide poolt domineeritavas maailmas ei ole USA positsioon turvaline ning koostöö eelkõige Suurbritannia ning Prantsusmaaga on Ameerika Ühendriikide jaoks väga oluline. (Steiner 2011: 813)

Teise maailmasõja puhkemise järel hakkasid isolatsionistlikud meeleolud USA Kongressis ja ühiskonnas vaibuma. Euroopa sõjasündmuste arenedes muutus Ameerika Ühendriikide ühiskonnas üha elavamaks diskussioon riigi välispoliitiliste suundade ja hoiakute üle. Sõjategevuse ulatuslik meediakajastus ning Saksamaa peatamatu edasitung muutsid USAs üha kindlamaks interventsionalistliku välispoliitika eest võitlevate poliitikute jalgealuse. Roosevelt jälgis USA avalikkuse muutuvaid seisukohti ja aeglaselt ümberkujunevaid hoiakuid väga pingsalt, tehes ka omalt poolt ettevaatlikke ning kalkuleeritud poliitilisi samme, et oma välispoliitikale nii USA ühiskonnas kui ka valitsusinstitutionides toetust leida. Rooseveltil tekkisid aastatel 1939-1940 tõsised erimeelsused toonase isolatsionistist sõjaministri, Harry Hines Woodringi, ja mereväeministri, Charles Edisoniga. Roosevelt vahetas mõlemad mehed 1940. aasta juunis välja vastavalt Henry Lewis Stimsoni ja William Franklin Knoxi vastu, kes olid mõlemad interventsionalistidest vabariiklased. Mõlemad mehed olid vabariiklaste seas austatud ning väga kogenud poliitikud. Seeläbi hakkas Roosevelt enda selja taha koondama ka teisi vabariiklaseid. Nii Stimson kui Knox toetasid Roosevelti interventsionalistlikku välispoliitikat ning olid kaks peamist poliitikut, kes tegelesid 1941. aasta alguses aktiivselt *lend-lease*'i seadusandluse propageerimisega, tehes pöördumisi ning teavitustööd nii USA avalikkuse kui ka Kongressi suunas. (Baum, Kernell 2001: 201) Stimson ja Knox nimetati ametisse 1940. aasta juunis, kõigest mõned päevad enne vabariiklaste kongressi, mille käigus valisid viimased välja oma presidendikandidaati. Sellise meisterliku käiguga tõestas Roosevelt avalikkusele oma valmisolekut ja eesmärki toimida ühiskondliku heaolu nimel ühendava ja erapooletu poliitikuna. Käik mõjus destabiliseerivalt ka vabariiklaste kongressile, kuna veelgi selgemini tulid esile erinevused vabariiklaste isolatsionistlike ning interventsionalistlike tiibade vahel. (Olson 2014: 206) Stimsoni ja Knoxi ametisse nimetamisega soovis Roosevelt vältida sõjalise valmisoleku ning Suurbritanniale abi osutamise marginaliseerumist USA välispoliitikas. Samal ajal, kui Stimson ja Knox tegelesid Kongressi ja USA avalikkusega, sai Roosevelt ise keskenduda suhete arendamisele USA armee kõrgemate juhtide, Harold Rainsford Starki ja George Catlett Marshalliga. (Stoler 2008: 67) Stimson ja Knox

olid mõlemad seisukohal, et USA peaks rahvusvahelistesse kriisidesse jõulisemalt sekkuma. Koos Ameerika Ühendriikide interventsionalistlikku välispoliitikat pooldavate demokraatidest siseministri, Harold LeClair Ickesi, ning rahandusministri, Henry Morgenthauga, hakkasid Stimson ja Knox järjekindlalt sundima ka Roosevelti võtma omaks üha kindlameelsemat välispoliitikat. (Olson 2014: 207)

Lisaks Stimsonile ning Knoxile suutis Roosevelt 1941. aastal oma selja taha meelitada ka Wendell Lewis Willkie, kes oli USA 1940. aasta presidendivalimistel vabariiklaste presidendikandidaat. Tegemist oli Roosevelti ühe suurima kordaminekuga potentsiaalsete vastaste kaasamise osas. (Baum, Kernell 2001: 201) Willkie oli oma välispoliitilistelt hoiakutelt interventsionalist ning oli, vaatamata presidendivalimistel saadud kaotusele, avalikkuse silmis väga populaarne. 1941. aasta jaanuaris teatas Willkie, et toetab Roosevelti *lend-lease*'i plaani, põhjustades raevuhoo paljude vabariiklastest parteikaaslaste seas, kes soovisid loodava seadusandluse vastu ühist rinnet hoida. Willkie viitas oma otsuse tegemisel välispoliitiliselt keerulisele olukorrale ja süüdistas omakorda *lend-lease*'i vastaseid vabariiklaseid tagurlikkuses ning partei maine õõnestamises avalikkuse silmis. (Olson 2014: 280-281) Roosevelt nimetas Willkie 1941. aasta alguses oma erisaadikuks Suurbritanniasse. Seal peagi naastes liitus Willkie *lend-lease*'i puudutava aruteluga. Kongressis peetud kõnes tegi ta lühiülevaate olukorrast ja meeleoludest Suurbritannias. Isolatsionistlike poliitikute süüdistusi tõrjudes avaldas Willkie toetust nii Rooseveltile kui ka *lend-lease*'i programmile. (Olson 2014: 282-283)

1.2 USA välispoliitiline otsustusprotsess Roosevelti ajal

Isolatsionistliku Kongressi ning interventsionalistliku Roosevelti administratsiooni terav vastandumine tõi endaga kaasa võitluse Ameerika Ühendriikide välispoliitiliste hoiakute pärast. 1935. aastal allkirjastatud neutraalsuse akt pani aluse edasistele murrangulistele arengutele. 1930ndate aastate teisel poolel alanud lahing Ameerika Ühendriikide neutraalsuse seadustamise ümber iseloomustab küllaltki täpselt seda, mida USA konstitutsioon riigi presidendi ja Kongressi omavahelise suhtlemise kohta ütleb. Selle suhte eesmärgiks ja olemuseks on pidev rivaalitsemine, millest tulenevalt leiab aset ka võitlus riigi välispoliitiliste hoiakute ning suundade pärast. Ameerika Ühendriikide konstitutsioonist tulenevalt teostavad nii Kongress kui administratsioon teineteise üle kontrolli ning sellest tulenevalt võivad tekkida vastuolud ja raskused võimalikult ühtlase välispoliitika kujundamisel ning rakendamisel. (*How U.S. Policy Is Made*, 2018) Isolatsionistliku

Kongressi ning interventsionalistliku administratsiooni vastandumine ja võitlus Ameerika Ühendriikide välispoliitika üle 1930ndate aastate teisel poolel on väga hea näide seadusandliku ja täidesaatva võimu rivaalitsemisest ja diskussioonist, mis tekitas riigi juhtimise juures ebakõlasid ning konkurentsi.

Kuna Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni järgi on USA president nii riigipea kui ka valitsusjuht, siis on tema sõnastada riigi välispoliitika, jälgida selle rakendumist ning koguda selle jaoks vajalikke ressursse ja toetust. Samuti on tema ülesandeks välispoliitiliste küsimuste ja protsessidega tegelevate ministriumite ja muude asutuste organiseerimine, kuid konstitutsiooni järgi on presidendi tegelik võim välispoliitika kujundamisel üsnagi väike ja suhteliselt piiratud. Konstitutsiooni järgi on USA president riigi sõjaväe ülemjuhataja, kes määrab Senati soovitusel ja nõusolekul ametisse saadikuid ning ministreid ja allkirjastab Senati poolt heaks kiidetud lepinguid. Konstitutsioon seab presidendile välispoliitiliste otsuste tegemisel küll selged piirangud, kuid presidendi roll on Ameerika Ühendriikide välispoliitika kujundamisel suurem ja olulisem, kui riigi põhiseaduses kirjas. On välja kujunenud, et Ameerika Ühendriikide presidendile annavad oluliselt suurema võimu välispoliitilistes küsimustes täitevlepingud (*executive agreements*), mida USA konstitutsioonis ei mainita. Täitevlepingud on Ameerika Ühendriikide tänases välispoliitikas saavutanud märgatava ülekaalu USA Senati poolt loodavate tülivate ning aeganõudvate läbirääkimiste ja lepingute ees. (*How U.S. Policy Is Made*, 2018) Nihe USA presidendi poolt loodavate täitevlepingute eelistamisele Senati poolt tehtud lepingutele tuleb Ameerika Ühendriikide välispoliitikas esile just Teisele maailmasõjale eelnenud ja järgnenud perioodil. Sõjale eelnenud aastatel oli USA Senat ratifitseerinud 800 lepingut ning USA president allkirjastanud 1200 täitevlepingut. Teise maailmasõja puhkemise ning 1989. aasta vahel toimus aga oluline muutus. Selle perioodi jooksul allkirjastasid erinevad presidendid samuti umbes 800 lepingut, kuid pidasid samal ajal läbirääkimisi 13 000 täitevlepingu loomisel. (*Executive agreement*, 2018)

Roosevelti ametiaja alguses, 1933. aastal, olid Ameerika Ühendriigid taastumas 1929. aasta börsikrahhist ja sellele järgnenud tõsisest majanduslangusest. Seetõttu oli nii Kongressi kui ka administratsiooni jaoks esikohal riigi majanduse taastamine ning tegelemine tõsiste sisepoliitiliste ja sotsiaalsete küsimustega. 1929. aasta börsikrahhi tõi endaga kaasa tõsised tagajärjed ka Ameerika Ühendriikide välispoliitikale, kuna USA rahaturud olid peamiseks tugisambaks Ameerika Ühendriikide diplomaatiliste kokkulepete loomisel. Näiteks oli üheks selliseks kokkuleppeks 1924. aastal koostatud Dawesi plaan, mis nägi ette USA rahalist abi ja investeeringuid Euroopa ja eeskätt just Weimari Vabariigi majanduse taastamiseks. Ameerika Ühendriikide rahaturgude kokkuvarisemine hävitas ka nendele rajatud erinevad diplomaatilised kokkulepped ja kuna USA

poliitiline fookus koondus 1930ndatel aastatel siseprobleemidega tegelemisele, siis jäid USA välispoliitlised probleemid ja küsimused mõneks ajaks tahaplaanile. (Lafeber 1987: 710) 1930ndate aastate lõpuks oli Roosevelti administratsioon suutnud stabiliseerida USA majanduse ning siseriikliku olukorra, kuid seisis nüüd silmitsi erinevate välispoliitiliste kriiside ning totalitaarsete režiimide üha suuremate ambitsioonidega nii Euroopas kui ka Aasias. Esimese maailmasõja pettumuslik tulemus oli mõjunud negatiivselt USA ühiskonna välispoliitilistele hoiakutele. USA presidendi, Thomas Woodrow Wilsoni, idee ja visioon, et maailma valitsemine peaks toimuma kindlate seaduste järgi, eeldas nii USA kui ka teiste riikide omavahelist tihedat koostööd. 1930ndatel üha rohkem pead tõstva autoritaarsuse tõttu ebaõnnestusid mitmed riigid rahvusvahelise õiguse järgimisel. USA Senati otsusega jäi Ameerika Ühendriikidel Rahvasteliiduga liitumata ning riik oli loobunud ideest, kasutamaks Wilsoni vaadete kaitsmisel sõjalist jõudu. (Kaiser 2014: 13) 1930ndate aastate teisel poolel maailmas toimunud sündmuste valguses hakkas Roosevelti administratsioon üha intensiivsemalt otsima võimalusi, kuidas oma välispoliitilisi hoiakuid ja vaateid riigi välispoliitikas rakendada. Ameerika Ühendriikide Kongressis valitsesid endiselt isolatsioonistlikud meeleolud ning erinevad neutraalsuse aktid leevendasid küll mingil määral pingeid Roosevelti administratsiooni ja Kongressi vahel, kuid sellest hoolimata otsis Roosevelt mooduseid, kuidas välispoliitiliste otsuste langetamisel Kongressi tõrkuvaid ning administratsiooni soovide osas ebasoosivaid hoiakuid vältida.

Peale 1936. aastat, kui Rooseveltil oli selja taha jäänud teine edukas presidendikampaania ja uue kursi programm oli Ameerika Ühendriike toomas välja majandussurutisest, keskendus Roosevelt üha enam välispoliitilistele küsimustele. Oma plaanide realiseerimiseks pööras ta aina suuremat tähelepanu USA sõjaväelistele struktuuridele. Roosevelt hakkas üha intensiivsemalt toetama Ameerika Ühendriikide relvajõudusid juhiste ning suunitlustega, mis tema eelkäijatele omased ei olnud. 1937. aastal lasi ta üle vaadata ning uuendada seniseid sõjaplaane ja alustas salajasi läbirääkimisi Suurbritannia mereväega. 1938. aastal soovis ta Kongressilt luba, et suurendada USA armeed ja selle rahastust. 1939. aastal nimetas ta peale hoolikat kaalumist ametisse uue Ameerika Ühendriikide maaväe staabiülema, George Catlett Marshalli, ja uue mereoperatsioonide ülema, Harold Rainsford Starki. Roosevelt rajas mõlema mehega otseliinid, moodustades sõjalise allasutuse nimega *Executive Offices of the President*. Tänu presidendi isiklikele kontaktidele uute väejuhtidega muutus üks sõjaline allasutus esimest korda Ameerika Ühendriikide ajaloos riiklikult tähtsaks strateegiliseks institutsiooniks. Selle liikmed ei pidanud enam olema kontaktis USA ministritega vaid said otseühenduse presidendiga, kes muutus seeläbi Ameerika Ühendriikide sõjalise strateegia ja välispoliitika koordineerivaks lüliks. (Stoler 2008: 66) Kuna USA hoidus

1930ndatel erinevatesse rahvusvahelistesse kriisidesse sekkumast ja tegeleti intensiivselt riigi majandusliku olukorra stabiliseerimisega, vähenes riigi tähelepanu oma relvajõududele ning USA sõjaline võimekus kahanes iga aastaga. USA merevägi oli siiani küll Suurbritannia mereväe kõrval üks suurimaid jõudusid, kuid maavägede koosseis oli kahanenud 100 000 meheni ning õhujõudude arendamisse oli riik vähe panustanud. (Kaiser 2014: 13-14)

1940. aastal alanud USA taasrelvastumise ajal muutusid kontaktid Starki ja Marshalliga Roosevelti jaoks vägagi oluliseks. Presidendi ja tema kahe tähtsama väejuhataja vahel tekkis produktiivne töösuhe, kuna Roosevelti jaoks muutusid tähtsaks Starki, Marshalli ja nende alluvate poolt välja pakutud sõjaplaanid, strateegiad ja taasrelvastumist puudutavad nõuanded. Samuti muutus valitsuse jaoks tähtsaks Starki ja Marshalli tegevus erinevate relvajõudusid puudutavate seaduste algatamisel ja nende läbi surumisel USA Kongressis. Kongressiga suhtlemine tuli Starkil ja Marshallil välja lausa nii hästi, et vastu võeti staabiülemate poolt esitatud ettepanekuid, mis oleks suure tõenäosusega tagasi lükatud, kui nende esitajaks oleks olnud Roosevelt. (Stoler 2008: 67) Seetõttu muutusid head suhted Starki ja Marshalliga Roosevelti jaoks vägagi oluliseks. 1940. aasta keskpaigaks oli Roosevelt täitnud armee ülemjuhatajate poolt Kongressis tehtud töö tulemusena mitmed välispoliitilised eesmärgid. Roosevelt oli saavutanud õiguse varustada Suurbritanniat sõjatehnikaga, kui armee ülemjuhatajad leidsid, et pakutav sõjatehnika ei ole Ameerika Ühendriikidele oluliselt tähtis. Samuti sai taolise töö tulemusena sama aasta septembris teoks ka suur vahetustehing USA ja Suurbritannia vahel. Kokkulepe nägi ette, et Ameerika Ühendriigid loovutavad Suurbritanniale oma 50 aegunud sõjalaeva ning Suurbritannia annab ameeriklastele vastutasuna õiguse mitmete Suurbritannia sõjaväebaaside kasutamiseks Põhja-Ameerikas ning Kariibi mere saartel. (Stoler 2008: 67)

Jaapani poolt 1941. aasta 7. detsembril sooritatud üllatusrünnak Pearl Harboris asuvale USA mereväebaasile sidus Ameerika Ühendriigid sõjategevusega. 8. detsembril allkirjastas Roosevelt Kongressi poolt heaks kiidetud ametliku sõjadeklaratsiooni Jaapani vastu ning 11. detsembril Saksamaa ja Itaalia vastu. Pearl Harborile sooritatud rünnak hajutas suuremal määral isolatsionistlikud meeleolud nii USA ühiskonnas kui ka Kongressis. Sellele vaatamata keskendus Roosevelt heade suhete hoidmisele ja arendamisele just armee väejuhatusel, mis suuremal määral pani aluse ka tänasele Ameerika Ühendriikide välispoliitilisele otsustusprotsessile. Ametliku sõjategevuse algusega muutusid suhted armee kõrgemate juhtidega Roosevelti jaoks veelgi olulisemaks. Sõja kulgedes kasvas sõjaväe ülemjuhatusel mõjukus ja roll, kuna globaalse sõjategevuse planeerimiseks ja organiseerimiseks oli võimeline ainult Washingtonis asuv armee ülemjuhatus, mis USA sõjaväe tegevust koordineeris. Roosevelti otsus tulenes asjaolust, et armee

efektiivsema juhtimise kõrval puudus ülemjuhatusel isiklik poliitiline ambitsioon, mis ei kujutanud ohtu Roosevelti positsioonidele. Samuti tulid Rooseveltile kasuks Starki ja Marshalli head suhted Kongressiga, kes suutsid sõja puhkemise tõttu saavutatud võimupositsioonidega hoida Kongressis aktuaalsena sõjaga seonduvaid teemasid. Armeed ülemjuhatusel üha tähtsamaks muutuv roll riigi välis- ja militaarpoliitikas minimaliseeris tollel perioodil võimalusi Kongressi sekkumiseks antud valdkondades, mida nii Roosevelt kui ka armeed ülemjuhatus soovisid tingimata vältida. (Stoler 2008: 67-68)

Ameerika Ühendriikide sekkumine Teise maailmasõtta ja selle sõja globaalne olemus kasvatas siiski USA armeed ülemjuhatajate soovi ning huvi riigi välispoliitikaga rohkem seotud olla. Üheks põhjuseks oli suurenenud vajadus tihedamate kontaktide järele oma peamiste sõjaliste liitlaste, Suurbritannia ja Nõukogude Liiduga, et edasist sõjalist strateegiat tulemuslikumalt arendada ja koordineerida. Sõja globaliseerunud ja totaliseerunud olemus tõid Teise maailmasõja ajal esile varasemate aegade võrreldes enneolematult ulatusliku sõja ning poliitika põimumise, mistõttu ei saanud need enam teineteisest eraldi eksisteerida. Sõjalise strateegia kujundamise ja vajalike nõuannete tõttu ei olnud Roosevelti jaoks mõistlik üha mõjukamaks muutuvat armeed juhtkonda USA välispoliitika kujundamisest eemal hoida. Kõige ilmekamaks näiteks, kuidas sõjaväe juhtkond oma poliitilist mõjukust märkimisväärselt kasvatas, on presidenti sõjalistes küsimustes nõustava USA staabiülemate ühendkomitee (*Joint Chiefs of Staff*, JCS) loomine 1942. aastal. Koostöös Suurbritannia väejuhatusel koordineeriti riikide sõjalist strateegiat ning JCSi liikmed saatsid Roosevelti sageli erinevatel kohtumistel Ameerika Ühendriikide liitlastel. (Stoler 2008: 68-69) JCSi loomisega muutus USA sõjaväe erinevate allüksuste omavaheline koostöö varasema ajaga võrreldes olulisel ühtlasemaks ning tulemuslikumaks. Otsekanalite loomine presidendi ja sõjaväe juhtkonna vahel vähendas ühtlasi erinevate ministriumite ning Kongressi mõjukust riigi sõjalistes ning välispoliitilistes küsimustes. Selle tulemusel sai Roosevelt oma välispoliitikat lihtsamini praktiseerida. Vaatamata sellele, et USA armeed roll Ameerika Ühendriikide välispoliitika kujundamisel Teise maailmasõja ajal olulisel suurenes, säilitas Roosevelt siiski oma koha keske lülina Ameerika Ühendriikide välispoliitilises otsustusprotsessis. Teemad, mis puudutasid nii riigi relvajõudude suurust, liitlastel osutatavat abi kui ka üleüldist sõjalist strateegiat, tekitasid tihtipeale erimeelsusi ning teravaid lahkarvamusi Roosevelti ja teiste kõrgemate sõjaväelaste vahel. Ameerika Ühendriikide sõjaväe kõrgeima ülemjuhatajana kasutas Roosevelt sõjaväelastel suheldes korduvalt ära oma eesõigusi otsuste langetamisel või tühistamisel. (Stoler 2008: 72) Taolised lahkarvused tulenesid erinevatest poliitilistest ja sõjalistest eesmärkidest. Roosevelt tegutses peamiselt sisepoliitilisel ning välispoliitilisel tegelikkusel lähtuvalt. Sõjaväelased omakorda tõlgendasid

olukordi militaarsetest seisukohtadest. Läbi Teise maailmasõja tegutses Roosevelt, vastupidiselt kindlatele faktidele toetuvatele sõjaväelastele, poliitilistest arengutest tulenevalt tihtipeale intuiitiivselt ning tema sõjategevust puudutavad otsused olid enamasti ka edukad. (Stoler 2008: 74)

Teise maailmasõja globaalsus ja totaalsus sidusid omavahel USA välispoliitika ning sõjaväega tegelevad institutsioonid. Tempokas sõjategevus nõudis Rooseveltilt kiiremat reageeringut ja seetõttu soovis ta välispoliitiliste otsuste langetamisel vältida Kongressi, mille liikmed tegutsesid tihtipeale enda poliitilistest seisukohtadest ja eesmärkidest lähtuvalt. Pearl Harborile sooritatud rünnak küll summutas Kongressis valitsenud isolatsioonistlikke meeleolusid, kuid Roosevelt soovis info kiiremaks liigutamiseks ja otsuste tõhusamaks langetamiseks rajada otseliine USA julgeoleku ja militaarstruktuuridega, mille liikmetel puudusid poliitilised ambitsioonid, mis oleksid võinud Roosevelti tegevust pidurdada. USA ühendatud peastaabi loomine parandas sõjaväe erinevate allasutuste omavahelist koostööd ning suurendas USA armee tähtsust riigi välispoliitika kujundamisel, mis veel enne Teist maailmasõda oli märgatavalt tagasihoidlikum. Otseliinide rajamine presidendi ja armee ülemjuhatusel vahel muutsid Ameerika Ühendriigid Teise maailmasõja ajal efektiivseks ja peatumatuks sõjamasinaks, mille tulemusena muutus USA sõjaliseks suurjõuks. Sõja lõpp tõi kaasa küll demobilisatsiooni, kuid vähenenud isikkooseisu kõrval säilisid sõja ajal loodud USA staabiülemate ühendkomitee ning teised sõjaväe tegevust koordineerivad allüksused. Mitmed sellised institutsioonid säilitasid oma tähtsuse USA välispoliitika kujundamisel ning muudeti 1947. aastal Kongressi poolt vastu võetud rahvusliku julgeoleku aktiga (*National Security Act*) ja selle 1949. aastal tehtud täiendustega ametlikeks institutsioonideks, mis panid aluse Ameerika Ühendriikide tänasele julgeolekupoliitikale. (Stoler 2008: 80) Roosevelti üheks suurimaks sooviks, USA välis- ja kaitsepoliitika kujundamisel, oli eesmärk muutuda selle keskseks ja koordineerivaks lüliks, mis oleks ta asetanud USA välispoliitilise otsustusprotsessi keskmesse. Otsekontaktid USA staabiülemate ühendkomiteega tõi kaasa presidendi volituste ulatusliku laienemise välispoliitilistes küsimustes. USA president, kui riigi armee kõrgeim ülemjuhataja, võib tänasel päeval saata USA relvajõudusid lahingutegevusse ilma Kongressi poolt vastu võetud sõjadeklaratsioonita. USA tänasele julgeolekupoliitikale pani aluse just Roosevelt, kes kaasas USA kõrgemad sõjaväelased Ameerika Ühendriikide välispoliitilisse otsustusprotsessi. (Woolner 2008: 238)

1.3 Neutraalsuse aktide mõju Roosevelti välispoliitilisele tegevusele

Kahe maailmasõja vahelisel perioodil levisid USA ühiskonnas arusaamad, et president Woodrow Wilsoni poolt tehtud otsused olid üheks põhjuseks, miks riik Esimeses maailmasõjas osales. Üha süvenevate rahvusvaheliste kriiside tõttu oldi seisukohal, et sarnaste arengute vältimiseks on vajalik presidendi õigusi välispoliitiliste otsuste langetamisel seadustega piirata. Algas arutelu neutraalsuse aktide loomise ümber, mille laiemaks eesmärgiks oli vähendada Ameerika Ühendriikide majanduslikku seotust sõdivate riikidega ja minimaliseerida meretranspordiga seotud intsidentide võimalikkust, mis võisid USA uuesti sõtta kiskuda. (Schuessler 2010: 151-152) Esimene neutraalsuse akt allkirjastati 1935. aasta 31. augustil. Neutraalsuse akt keelas USA relvade ja muu sõjamoona müümise ning ekspordi kõikidele sõdivatele riikidele. USA lipu all sõitvatele laevadele määrati keeld relvade, laskemoona ja muu sõjatehnika transportimiseks sõdivatesse riikidesse. Samuti nägi uus seadus ette kõikide isikute registreerimist ja litsentside jagamist ettevõtetele, kes on seotud sõjatehnika, relvade ja laskemoona tootmise, ekspordimise ning importimisega. Neutraalsuse aktis tuuakse välja, et USA kodanikud, kes soovisid reisida sõdivate riikide lipu all sõitvate laevadega, teevad seda omal vastutusel. Seaduses rõhutatakse, et kahe või enama riigi vahel puhkenud konflikti peab USA president avalikult kuulutama. Sellest hetkest alates on igasugune relvastuse, laskemoona ja sõjatehnika eksport sõdivate riikide sadamatesse ebaseaduslik. Samuti keelas neutraalsuse akt relvaekspordi sõdivatele riikidele läbi neutraalsete riikide sadamate. Määrati kindlaks, et neutraalsuse akt jõustub pooleks aastaks ja kaotab oma kehtivuse 1936. aasta 29. veebruaril. (*Public Resolution, No. 67. 1935*) 1935. aasta neutraalsuse akti teises lõigus täpsustatakse relvade, laskemoona ja muu sõjatehnika tootjate, importijate ja ekspordijate kohustusi ja karistusi, mis kaasnesid seaduse rikkumisega. Samuti tuuakse selles lõigus välja, et neutraalsuse akti ettekirjutusi hakkab kontrollima ja täide viima spetsiaalselt sellel eesmärgil asutatud *National Munitions Control Board*. Selle juhatusse kuulusid USA välis-, sõja-, mereväe-, rahandus- ja kaubandusministrid. (*Public Resolution, No. 67. 1935, lõik 2*) Neutraalsuse akt nägi ette relvade ja laskemoonaga tegelevate äride registreerimist USA välisministeeriumis ja loodud asutuse eesmärgiks oli luua föderaalne kontroll ning parem ülevaade riigis tegutsevate relva- ning laskemoonatehaste toodangumahtude ja kauplemistehingute üle. Sellise sammuga taheti kõrvaldada saladuskate USA relvatööstuse ning -tehaste varjatud tegevuselt. (Myers 1938: 239)

Roosevelt oli esialgu USA Kongressis koostatava neutraalsuse akti suhtes soosival seisukohal ega vastandunud sellele nii kaua, kui loodav seadus oleks jätnud talle alles õiguse ja tegevusvabaduse välispoliitiliste otsuste langetamisel. Paraku tegi Kongress loodud seadusandluse ning

relvaembargode kehtestamise näol jõulisi samme, et Roosevelti välispoliitilist tegevusvabadust piirata. Neutraalsuse aktide loomisega suutis Kongress Roosevelti välispoliitilist haaret ja mõjukust kärpida, mis mõjusid 1930ndate aastate teisel poolel süvenenud kriiside valguses Ameerika Ühendriikide presidendile paraku ärritavalt. 1935. aastal allkirjastatud neutraalsuse akti puhul põhjustas suurimaid erimeelsusi punkt, millest sai 1930ndate teisel poolel toimunud Kongressi ja administratsiooni vahelise välispoliitilise vastandumise üks peamisi põhjuseid. Selleks põhjuseks osutus relvaembargo kehtestamine sõjategevuses osalevatele riikidele. Roosevelti sooviks oli, et välispoliitiliste otsuste langetamisel jääks talle rohkem manööverdamisruumi ja valikuid. Kuna neutraalsuse akti sisse kirjutatud relvaembargot puududav punkt keelas relvade ekspordi kõikidele sõjategevusega seotud riikidele, siis puudutas see punkt ka Ameerika Ühendriikide peamised liitlaseid Euroopas, kelleks olid Suurbritannia ja Prantsusmaa. (Schuessler 2010: 152) 1935. aastal allkirjastatud neutraalsuse akt jäi kehtima pooleks aastaks. 1936. aasta 29. veebruaril tehti selles parandused ning Ameerika Ühendriikide isolatsioonistlikud hoiakud muutusid Roosevelti meeelhärmiks veelgi tugevamaks. Kõige olulisema täiendusena lisati 1936. aasta neutraalsuse akti punkt, milles keelati USA kodanikel ära igasugused välisriikidega seotud finantstehingud võlakirjade, väärtpaperite või muude finantskohustuste näol. Keelati rahalised tehingud nii sõdivate riikide valitsustega kui ka sõdivate riikide poliitiliste grupeeringute ja isikutega. Samasse dokumenti lisati, et seadus on jõus 14 kuud. (*Public Resolution, No. 74.* 1936) 1936. aasta neutraalsuse akt kärpis Roosevelti välispoliitilist haaret. Lisaks relvade ja laskemoona müümise ning transportimise keelule ei saanud Roosevelti valitsus enam vajaduse korral osutada oma liitlastele ka finantsabi.

Üha rahutumaks muutuvat maailma muutis 1936. aastal veelgi ebastabiilsemaks sama aasta juulis vallandunud Hispaania kodusõda, mis tekitas vajadust järjekordsete paranduste järele kehtivas neutraalsuse aktis. 1936. aasta neutraalsuse akti järgi ei tohtinud Ameerika Ühendriikide firmad sooritada sõjalisi ja rahalisi tehinguid omavahel sõdivate riikidega, kuid seaduses ei mainitud midagi kodusõdade käes vaevlevate riikide kohta. Seeõttu oli Rooseveltil nii Ameerika Ühendriikide kui ka rahvusvaheliste õiguste alusel võimalik demokraatlikult valitud Hispaania valitsust toetada, kuid ta ei teinud seda ametlikult. Selle asemel soovis ta Kongressilt määrust, mis muudaks relvade, laskemoona ja muude sõjapidamisvahendite eksportimise Hispaania kodusõjas sõdivatele osapooltele ebaseaduslikuks. Selle määruse eesmärgiks oli taaskord ennetada USA sattumist rahvusvaheliste konfliktide keskele, kuna kodusõja mõlemad osapooled said sõjalist toetust teistelt riikidelt. Roosevelti administratsiooni toetusel tegi USA Senati välissuhete komisjon nende seisukohtadega ka avaliku pöördumise. Välispoliitiliselt pöörati pilk asjaolult, et Francisco Francot toetavad Itaalia ja Saksamaa pidasid Hispaania vastu väljakuulutamata sõda ning seetõttu

oli taoline avaldus pigem vabandus USA hambutu välispoliitika kaitsmiseks. (Fellmeth 1997: 429-430) Avaliku saladusena oli teada, et Hispaania demokraatlikult valitud valitsuse vastu sõdiva Franco väed saavad abi Saksamaalt ja Itaalialt. Roosevelt ei soovinud seda aga tunnistada, kuna kehtiva neutraalsuse akti järgi oleks ta pidanud sõdivateks riikideks kuulutama ka Saksamaa ja Itaalia, mis oleks kaasa toonud suhete halvenemise nii nende riikide kui ka isolatsioonistlikult meelestatud USA avalikkusega. (Fellmeth 1997: 442-443) 1937. aasta 8. jaanuaril võttis Kongress vastu määruse, millega muudeti ebaseaduslikuks relvade, laskemoona ja muu sõjatehnika eksport Hispaaniasse. Ebaseaduslikuks kuulutati ka relvade transport ümberlaadimiseks teiste neutraalsete riikide sadamatesse, kes Hispaaniaga kauplesid. (*Public Resolution, No. 1. 1937*)

1937. aasta kevadel hakkasid 1936. aasta neutraalsuse akti kehtivusajaks määratud 14 kuud läbi saama. Uus neutraalsuse akt allkirjastati 1937. aasta 1. mail ning taaskord tehti seaduses mitmeid muudatusi, mis pidanuks veelgi enam tagama, et USA ei seoks ennast rahvusvaheliste intsidentide tõttu uuesti sõjategevusega. Varasem seadus nägi ette, et Ameerika Ühendriikide kodanikud võisid reisida sõjategevusega seotud riigi lipu all sõitvate laevadega omal vastutusel, kuid 1937. aastal kehtestatud neutraalsuse akt keelas USA kodanikel reisida sõdivate riikide lipu all sõitvate laevadega. (*Public Resolution, No. 27. 1937, lõik 9*) Hispaania kodusõja vallandumise tõttu määrati 1937. aasta neutraalsuse aktis kindlaks, et relvaembargod kehtestatakse edaspidi ka kõikidele kodusõdade all kannatavatele riikidele. (*Public Resolution, No. 27. 1937, lõik 1 (c)*) Relvaembargole lisaks määrati 1937. aasta neutraalsuse aktis kindlaks, et USA kaubalaevad ei tohi sõjategevusega seotud riikidesse transportida ka sõjapidamiseks mittevajalikku toorainet. (*Public Resolution, No. 27. 1937, lõik 2 (a)*) Samuti ei tohtinud USA firmad ega isikud sooritada edaspidi erinevaid finantstehinguid kodusõdades olevate riikide ning sealsete poliitiliste organisatsioonidega. (*Public Resolution, No. 27. 1937, lõik 3 (a)*) 1937. aasta neutraalsuse aktiga kahanes Roosevelti poliitiline haare veelgi, kuid administratsiooni väikese võiduna kirjutati seadusesse sisse punkt, millega jäi Rooseveltile alles võimalus oma Euroopa liitlasi vähesel määral siiski vajadusel toetada. Uues seaduses määrati kindlaks, et erafirmad võisid sõdivatele riikidele müüa *cash-and-carry* ehk hulgimüügi meetodil kaubeldes toorainet, mis ei ole sõjapidamiseks otseselt vajalik. *Cash-and-carry* meetodil kauplemine nägi ette, et USA käest toorainet ostvad riigid organiseerisid ise transpordi ja vedasid tellitud kauba Ameerika Ühendriikidest minema laevadega, mis ei seilanud USA lipu all. Tellimuse eest pidi ostja tasuma kohe, kui kaup on USA sadamates kätte saadud. Relvade müügile jäid endiselt peale ranged piirangud, kuid uues neutraalsuse aktis selgitati, et erinev tooraine ei kuulunud sõjamoona alla. Toiduainete, naftasaaduste, terase ja muu tooraine eksporti seetõttu ära ei keelatud. (Fellmeth 1997: 430-431) *Cash-and-carry* lisandumisega avanes

Rooseveltile parem võimalus Suurbritanniat ja Prantsusmaad võimaliku sõja korral toorainega abistada, kuna ainult nendel riikidel oli taolisteks tehinguteks olemas nii kaubalaevad kui ka piisavalt vabu finantsvahendeid, mille abil vajalikke oste sai sooritada. 1937. aasta neutraalsuse akt pidi jääma püsivaks Ameerika Ühendriikide neutraalsust kinnitavaks dokumendiks, kuid *cash-and-carry* ning embargosid puudutav säte jäi kehtima kaheks aastaks. (*The Neutrality Acts, 1930s*, 2018)

Vaatamata oma interventsionalistlikele hoiakutele Ameerika Ühendriikide välispoliitika suhtes ei loobunud Roosevelt USA avalikkusele antud lubadusest järgida neutraalsuspoliitikat. 1939. aasta kevadel hakkas president siiski avalikult ning küllaltki aktiivselt kaks aastat varem allkirjastatud neutraalsuse akti kritiseerima. Tõuke Roosevelti karmimale kriitikale andsid 1937. aasta suvel puhkenud Teine Hiina-Jaapani sõda ning üha ebastabiilsemaks muutuv julgeolek Euroopas, kuna Saksamaa oli vahepeelsel perioodil tunginud sisse nii Austriasse kui ka Tšehhoslovakkiasse. Hiina ja Jaapani vahel puhkenud sõja ajal suutis Roosevelt hoiduda neutraalsuse akti rakendamisest, kuna tema väitel ei olnud keegi sõda kuulutanud. Tegelikult põhjusena oleks relvaembargo mõjunud Roosevelti veendumuste kohaselt Hiinale tunduvalt valusamalt kui USA rivaalile, Jaapanile. Euroopas puhkeva sõjaga oleksid aga kaasnenud ametlikud sõjakuulutused, mis ei oleks jätnud Rooseveltile võimalusi seadusest ümber hiilida. Seetõttu leidis Roosevelt, et neutraalsuse akt on rakendudes tasakaalustamata ning ebaõiglane, toetades agressoreid ning takistades tegelike ohvrite abistamist. 1939. aastal käis Roosevelt korduvalt välja idee neutraalsuse aktide muutmiseks, kuid isolatsionistlikud meeleolud olid ühiskonnas endiselt niivõrd tugevad, et Kongress lükkas tema ettepanekud kolmel korral tagasi. (Kissinger 2000: 470) Saksamaa sõjaline sissetung Poola ning Teise maailmasõja puhkemine tõid kaasa ka muutused USA Kongressi ja avalikkuse meelsuses ning isolatsionistid pidid asuma oma seisukohti üha rohkem kaitsma. Esimene suurem kaotus tuli neile juba sama aasta sügisel, kui 4. novembril vastu võetud uue neutraalsuse akti järgi kaotati relvade ekspordi keeld sõjategevuses osalevatele riikidele. Relvade müük hakkas toimuma *cash-and-carry* meetodil, andes taaskord eelise suurt kaubalaevastikku omavale Suurbritanniale. (Doenecke 2017) Siiski jäi 1939. aasta neutraalsuse akti järgi püsima varasem otsus, mis keelas USA kodanikel ja firmadel sõlmida sõjategevusega seotud välisriikide ning sealsetele poliitiliste organisatsioonide ja poliitikutega erinevaid finantstehinguid. (*Public Resolution, No. 54*, 1939, lõik 7 (a)) Relvaembargo kaotamine avas Rooseveltile parema võimaluse Euroopa liitlasi USA relvade, laske- ja muu sõjamoona varustada. Kehtima jäänud finantstehingute keeld sõdivate riikidega muutis sellise strateegia väljavaated ja tulemuslikkuse lühiajaliseks, kuna aja möödudes muutus ulatuslik sõjategevus USA Euroopa liitlastele nii materiaalselt kui ka rahaliselt üha kurnavamaks. Roosevelt

suutis 1939. aasta sügisel viia Kongressi siiski nii kaugele, et „neutraalsus“ oli muutumas üha enam formaalseks mõisteks ning Euroopas alanud sõjategevus näitas, et neutraalsuse aktid suutsid vastu pidada ainult nii kaua, kuni Ameerika Ühendriikidel polnud millegi suhtes neutraalne olla. (Kissinger 2000: 470)

1940. aasta teisel poolel oli sõjategevus Euroopas jõudnud olukorda, kus Saksamaa agressiooni vastu oli võitlema jäänud ainult üks riik. Selleks riigiks oli Ameerika Ühendriikide peamine liitlane, Suurbritannia, kelle finantstagavarad, mille eest ameeriklastelt varustust soetati, olid lõppemas. Kehtiva neutraalsuse akti järgi ei saanud USA Suurbritanniale, kui sõjategevuses osalevale riigile, aga laenu anda. Roosevelti administratsioon käis *lend-lease*'i näol välja idee, et relvad, sõjamoona, toiduained ning muu sõdimiseks vajalik tehnika laenatakse hädasolevale riigile ilma rahalist tehingut tegemata tingimusel, et saadud varustus kas lihtsalt hävineb või tagastatakse sõja lõppedes Ameerika Ühendriikidele. Kuna raha taoliste tehingute ja kokkulepetega omanikku ei vahetanud, siis suutis Roosevelti administratsioon taolise kavala taktikaga erinevaid USA seadustesse kirjutatud piiranguid vältida. (Ninkovich 1999: 130) *Lend-lease*'i programmi abil toetas USA Teise maailmasõja ajal mitmeid oma liitlaseid sõjapidamiseks vajalike vahenditega. *Lend-lease* allkirjastati Roosevelti poolt 1941. aasta 11. märtsil ning ametlikult kandis dokument nime „*An Act to Promote the Defense of the United States*“. *Lend-lease*'i seadus tekitas USA Kongressis küllaltki pingelist arutelu ja kriitikud leidsid, et seadus andis Rooseveltile liiga palju õigusi sõjavarustuse ning informatsiooni jagamisel riikidele, kelle toetamist pidas, USA julgeolekut silmas pidades, tähtsaks just presidendi administratsioon. (Doenecke 2017) *Lend-lease*'i aktis, lõigus 3 tuuakse eraldi välja presidendi volitused ja õigused riikliku julgeoleku tagamisel. Allkirjastatud seaduse järgi võis president lasta erinevatel ministeeriumitel tellida ning hankida erinevatelt USA tehastelt relvi, laevu ja muud sõjamoona, eesmärgiga toimetada see riikidele, mille kaitsevõimesse panustamine on presidendi silmis oluline USA julgeoleku kindlustamiseks. (*Public Law 11*, 1941, lõik 3.1) Samas seaduses toodi välja, et enne, kui USA president langetab välisriikidele tarnitavate relvade ja muu sõjamoona loovutamise osas otsuse, peab ta eelnevalt konsulteerima armee ning mereväe kõrgemate juhatajatega ning saama nende nõusoleku. (*Public Law 11*, 1941, lõik 3.2) *Lend-lease*'i aktiga sai Roosevelt legaalselt õiguse osutada abi riikidele, kelle sõjalise võimekuse arengusse panustamist ta vajalikuks pidas. Paljud vabariiklastest senaatorid kritiseerisid akti, kuna leidsid, et seadus annab Rooseveltile liiga suured õigused riigi välispoliitika kujundamisel ning USA sõjalise võimekuse jagamisel ükskõik millise välisriigiga. (Fellmeth 1997: 486-487)

2. Avalik arvamus ja USA välispoliitika 1940-1941

Demokraatlikule riigile omaselt on Ameerika Ühendriikide välispoliitika kujunemisel oluline roll kanda ka USA ühiskonnal, milles valitsevad meeleolud mõjutavad tihtipeale erinevate poliitiliste otsuste langetamist. Esimese maailmasõja mälestuste ning majanduslangusega kaasnenud ebakindluse tõttu oli USA ühiskond võtnud omaks isolatsionistlikud välispoliitilised hoiakud, mida võimendasid mitmete poliitikute ning teiste avalikkusele tuntud inimeste poolt tehtavad sõnavõttud. Ka Roosevelti administratsioon pidi USA välispoliitika kujundamisel jälgima pingsalt riigi ühiskonnas valitsevaid meeleolusid, et ajastada õigesti oma välispoliitilisi samme. 1930ndate aastate teisel poolel süvenenud rahvusvahelised kriisid tekitasid USA valitsuse hinnangul vajadust jõulisema välispoliitika järele. Seetõttu muutus valitsuse jaoks oluliseks, et ka USA avalikkus loobuks isolatsionistlikest hoiakutest ning asuks interventsionalistlikku välispoliitikat toetama. 20. sajandi alguses levima hakkanud massimeedia pakkus selleks uusi ning soodsaid võimalusi. Ajalehtede kõrval hakkasid ameeriklaste kodudesse ilmuma raadiod ning üha enam veedeti aega kinodes. Raadio abil avanes USA poliitikutele võimalus pöörduda isiklikult ja otse USA avalikkuse poole. Kinode ja levima hakanud uudisteringvaadete abil muutusid ameeriklased sündmuste vahetuteks tunnistajateks. Järgnevas peatükis tuleb uurimise alla Ameerika Ühendriikide avalikkuse mõju USA välispoliitikale 1930ndate aastate lõpul ning Teise maailmasõja esimestel aastatel. Esimesena tuleb uurimise alla Roosevelti suhe USA avalikkusega ning meediaga. Teisena uuritakse, millist rolli mängisid USA välispoliitika kujundamisel ühiskondlikud liikumised.

2.1 Roosevelt, meedia ja USA avalik arvamus

Ameerika Ühendriikide avalik arvamus omas küllaltki suurt võimu Roosevelti administratsiooni tegevuse üle. Roosevelt oli vägagi tundlik ühiskonnas valitsevate meeleolude suhtes ning jälgis pingsalt siseriiklikke meeleolusid erinevate ühiskonnagruppide seas. Üheks peamiseks põhjuseks, miks Rooseveltile avalik arvamus niivõrd palju korda läks, saab välja tuua presidendi veendumust, et edukas välispoliitika tugineb siseriiklikule stabiilsusele ning üksmeelele. (Schuessler 2010: 153) 1930ndate aastate teise poole Ameerika Ühendriikide ühiskonnas domineerinud isolatsionistlikud meeleolud piirasid oluliselt avalikkuse arvamust jälgiva, kuid interventsionalistlikku välispoliitikat pooldava Roosevelti tegutsemist. Roosevelti välispoliitilist käitumist tema kahel esimesel ametiajal iseloomustab pendeldamine isolatsionismi ning interventsionalismi piiril. Selline käitumine tulenes just valdavalt isolatsionistlikest hoiakutest USA ühiskonnas ning poliitikuna kohandas ta oma

vaateid vastavalt USA ühiskonnas levinumatele seisukohtadele. Kuigi Roosevelt kaitses Woodrow Wilsoni avatud välispoliitikat ning pooldas ka Rahvasteliigat, lubas ta siiski näiteks 1932. aasta presidendivalimistel, et riik nimetatud organisatsiooniga ei liitu. Ameerika Ühendriikide välispoliitika oli Rooseveltile tema kahel esimesel ametiajal teisejärguline, kuna peamine eesmärk oli majanduslangusest taastumine. Oma vaadete kohandamist USA avalikkuse hoiakutega kinnitavad ka Roosevelti poolt tehtud avaldused 1936. aasta presidendivalimistel. President kinnitas oma kampaaniakõnedes, et ka edaspidi väldib USA valitsus välispoliitilisi kohustusi, mis võivad riigi sõtta kiskuda. Roosevelt lubas teha kõik, et riik rahvusvahelistest konfliktidest isoleerida. (Olson 2014: 32)

Isolatsionistlike hoiakute populaarsuse ning neutraalse aktide varjus hakkas Roosevelt siiski ettevaatlikult otsima võimalusi, kuidas riigi poliitikuid ning ka avalikkust interventsionalistliku välispoliitika vajalikkuses veenda. Üha ebastabiilsemale rahvusvahelisele olukorrale vaatamata ei suutnud Roosevelt USA ühiskonda välispoliitilistes küsimustes veel 1930ndate lõpus oma selja taha koondada. Roosevelti administratsioon oli oma tegutsemisaja jooksul saavutanud USA ühiskonnaga üksmeele küll sisepoliitilistel ning majanduslikel teemadel, kuid rahva harimine ja ühendamine välispoliitilistes küsimustes oli valitsusel ebaõnnestunud. Roosevelt lootis, et destabiliseeruv rahvusvaheline olukord suudab USA ühiskonna hoiakuid muuta ning Roosevelti eesmärgi suhtes teadlikumaks teha. 1930ndate aastate jooksul süvenenud kriisid muutsid USA avalikkust olukorrast teadlikumaks, kuid mitte Roosevelti poolt soovitud viisil. Ameerika Ühendriikide ühiskond muutus Euroopas toimunud ärevate sündmuste valguses üha isolatsionistlikumaks ega soovinud jõudu koguvate diktatuuride levikule kätt ette panna. Roosevelt oli avalikkuse hoiakutest teadlik ega uskunud, et rahvas tema hoiatusi tõsiselt võtab. Ameerika Ühendriikide valitsus soovis võimalike agressioonide korral rünnaku alla sattuvaid riike abistada, kuid pelgas, et liiga julge ja konkreetse tegutsemisega võib administratsioonil tekkida vastasseis USA avalikkusega, mistõttu võis kaduda valitsuse kontroll Kongressi tegevuse üle. (Olson 2014: 33-34)

Ühiskonnas levivate hoiakute ja meeleolude suhtes tundlik Roosevelt keskendus kahel esimesel ametiajal avalikkusega suheldes kahele peamisele eesmärgile. Esimeseks suuremaks eesmärgiks oli avalikkuse koondamine oma selja taha sise- ja majanduspoliitilistel teemadel, mis aitas valitsusel kergemini realiseerida uue kursi reforme. Teiseks eesmärgiks seadis Roosevelt oma populaarsuse säilitamise USA avalikkuse silmis. Ühe harjumusena hakkas president pühendama märkimisväärselt palju aega ajalehtede, Valgesse Majja saabuvate kirjade ja 1930ndatel aastatel populaarsust koguvate arvamusküsitluste lugemisele ja jälgimisele. Sellise tegevuse eesmärgiks oli fikseerida iga võimalik märk poliitilise rahulolematuse kohta USA ühiskonnas. Kõikvõimalike arvamusküsitluste

ning aruannete hoolika analüüsimisega pani Roosevelt aluse ka temale järgnenud USA presidentide suurele huvile erinevate küsitluste põhjal tehtud statistika suhtes. (Baum, Kernell 2001: 201-202) Roosevelt pööras ka tähelepanu meediaga suhtlemisele ning pidas oluliseks avalikkuse teavitamist administratsiooni tööst ja hoiakutest. Rahutute 1930ndate aastate teise poole majandussurustisest taastuva Ameerika Ühendriikide presidendina oli riigi sisepoliitiline stabiilsus Rooseveltile oluline, et valitsus saaks kergemini oma programme ellu viia. Juba esimesel ametiajal hakkas ta oma poliitilise agenda tutvustamiseks tegema niinimetatud kaminavestlusi, mis kujutasid endast presidendi isiklikke raadiopöördumisi USA avalikkuse poole. Samuti suhtles Roosevelt järjepidevalt ka ajakirjanikega. 998 planeeritud pressikonverentsiga hoidis ta korrespondente kursis kõige aktuaalsemate teemadega, millele tänulikud ajakirjanikud vastasid Roosevelti poliitika positiivse kajastamisega. (Baum, Kernell 2001: 202) Ühiskonnas toimuva jälgimine ning avalikkusega suhtlemine aitas Rooseveltil oma populaarsust ka kõige raskematel aegadel säilitada, selgitades seeläbi fakti, miks Roosevelt valiti kolmel korral uuesti Ameerika Ühendriikide presidendiks. Ühiskonnas valitsevate hoiakute jälgimise, vormimise ning seeläbi ettevaatlikult ameeriklaste mõttemaailma ümberkujundamise abil sai Roosevelt üha enam teostada oma pikemaajaseid plaane ja eesmärke, olgu selleks siis uue kursi majandusreformide realiseerimine või isolatsionistlikult meelesstatud USA ühiskonna ümberveenmine Ameerika Ühendriikide rolli suhtes maailma poliitilisel areenil. (Steele 1974: 196)

Isolatsionistlikult meelesstatud avalikkuse veenmine ei olnud Roosevelti administratsioonile kerge ülesanne ning seetõttu keskendus president ühe kõige mõjukama ja ühtlasi ka vaenulikuma grupi arvamuse ning hoiakute jälgimisele. Roosevelt hoidis väga põhjalikult silma peal ajakirjanduses toimival, kuna meedia, kui sündmustest ning päevapoliitikast enim huvitatud grupp, suutis mõjutada ühiskonnas toimuvat. Roosevelt oli teadlik ajakirjanduse ning erinevate ajalehetoimetajate ja kirjastajate mõjukusest, kuid ei omistanud nende hoiakuid ning vaateid lugejaskonnale. Kuna meedias ilmuv võis negatiivselt mõjuda USA päevapoliitikat, oli ajakirjanduses toimuv pidevalt Roosevelti huviorbiidis ning valitsus pidi alati olema valmis kõikvõimalikeks lahinguteks meediaga. (Steele 1974: 196) Selliste debattide pidamisel osutusid väga kasulikuks erinevad arvamusküsitlused, mis edastasid väga suurtes kogustes informatsiooni ühiskonnas levivate hoiakute ja meeleolude kohta. Seetõttu muutusid populaarsust koguvad arvamusküsitlused Roosevelti jaoks poliitiliste kalkulatsioonide tegemisel üha tähtsamaks. Arvamusküsitlused muutsid avaliku arvamuse hääle võimsamaks kui kunagi varem. Kuna küsitlused edastasid vahetuid ning kindlatel hetkedel valitsenud meeleolusid USA ühiskonnas, siis muutusid need aja jooksul poliitilisteks relvadeks, mida debattide erinevad osapooled said kasutada nii oma vastaste

pühendumuse nõrgestamiseks kui ka oma pooldajate suuremaks veenmiseks. Kuna võimalikud lahknevused ühiskonnas valitsevate meeleolude ning valitsuse tegevuse vahel tulid tänu arvamusküsitlustele kergesti välja, siis muutus harmoonia ja üksmeel poliitika ning avaliku arvamuse vahel üha olulisemaks. Roosevelti administratsiooni eesmärgiks muutus ühiskondlike hoiakute säilitamine sellisel tasemel, mis jättis valitsusele vajadusel ruumi avalikkuse harimiseks või oma poliitika, kasvõi ainult näiliseks, muutmiseks. (Steele 1974: 206)

Ameerika Ühendriikide ühiskonnas valitsenud isolatsionistlike meeleolude tõttu ei saanud Roosevelt pöörduda traditsiooniliste meetodite juurde, et rahvast enda poole võita. Esimese maailmasõja ajal USA valitsuse poolt läbi viidud kihutustöö oli ameeriklastel värskest meeles. Roosevelt ei soovinud propagandana kasutada traditsioonilisi patriootlikke väljendeid nagu jutte levivast vägivallast ning sõdimise põhjuslikkuse ülistamist. Ameerika Ühendriikide elanikud ei olnud valitsuse poolt paari aastakümne eest üles puhutud sõjahüsteeriat unustanud. Selline olukord sundis Roosevelti administratsiooni leidma ühiskonna poolt tõrjutud ning aegunud valitsuspropagandale efektiivsemat asendust. (Steele 1984: 70) Arvamusküsitlustest saadav info võimaldas Roosevelti administratsioonil aga läheneda USA avaliku arvamuse kujundamisele teise nurga alt. Valitsus võttis eeskujuks uue kursi programmi ajal kasutatud strateegiat, mis nägi ette avalikkuse harimist ning valitsuse väärtuste müümist USA ühiskonnale läbi informatiivse propaganda. Sellise strateegia peamisteks propageerijateks ning ühtlasi ka rakendajateks presidendi administratsioonis olid valitsuse pressiesindaja, Stephen Tyree Early, ning Roosevelti nõunik, Lowell Mellett. USA avalikkuse harimine oli uue kursi populariseerimise ajal olnud üsna edukas ning mõlemad mehed uskusid, et administratsiooni tegemisi, murekohti ja pingutusi peegeldavate faktide laiaulatuslik levitamine aitab avalikkuse ka välispoliitilistes küsimustes valitsuse selja taha koondada. Levitamiseks mõeldud valitsuse seisukohti formuleerisid avalike suhetega tegelevad valitsusametnikud ja USA ühiskonnani suunati see info läbi eraomandusse kuuluva massimeedia. (Steele 1984: 70)

Roosevelti ametiajal moodustati mitmeid valitsuse allasutusi, mis tegelesid info kogumise ja töötlemisega. Ameerika Ühendriikide välispoliitika kujundamisel muutus oluliseks sellel eesmärgil loodud *Office of Government Reports* (OGR). Kuigi asutus rajati ametlikult 1939. aastal, oli selle tööpõhimõtte sarnane uue kursi populariseerimise jaoks loodud *National Emergency Councili* tööga, mille eesmärgiks oli jälgida rohujuuretasandil USA ühiskonna meelestatust uute majandusreformide suhtes ning arutada tulemusi iganädalastel kohtumistel Roosevelti ning allasutuste juhtide vahel. 1939. aastal saadeti *National Emergency Council* laiali ning selle ülesanded kanti üle vastloodud OGRile. Allasutuse juhatajaks nimetas Roosevelt liberaalse ajakirjaniku, Lowell Melletti, kes omas

haid suhteid ajakirjandusringkondades ja oli suuteline tegema teadlikku ülevaadet ühiskonnas toimuvast. (Steele 1974: 204) OGRi tegevusel oli mitmeid erinevaid eesmärke. Üheks suuremaks ülesandeks oli tagada meediale ja ametnikele kerge ligipääs OGRi poolt loodud informatsioonile, millega edastati valitsuse tegevust ning välispoliitilisi hoiakuid. Roosevelti administratsioon edastas OGRi abil avalikkuseni valitsuse poolt eelistatavat riigikaitset puudutavat infot, kasutades selleks nii erinevaid ametnikke kui ka mitmesuguseid meedia- ja teavituskanaleid. Ametnike hulka kuulusid näiteks nii regionaalsel kui ka riiklikul tasandil tähtsad poliitikud. Samuti pidas OGR USA valitsuse hoiakute levitamisel silmas väiksemate ja kohalike ajalehtede toimetajaid ning inimesi ja institutsioone, mille tegevust peeti oluliseks riigi avalikkuses levivate meeleolude kujundamisel. Tähelepanu suunati ka ajateenijatele ning relvatehaste töölistele. OGRi poolt levitatud info oli neutraalne ja täpne, kuid olemuselt siiski propaganda, kuna levitatava teabe eesmärk oli üles ehitada USA ühiskonna enesekindlus ning taastada usk ühise rahvusliku jõupingutuse vajalikkusesse. (Steele 1984: 71)

Administratsiooni ametlike seisukohtade levitamiseks kasutas USA valitsus lisaks ajalehtedele ära ka teisi kõikvõimalikke meediakanaleid. Ühe võimalusena kasutati ära Hollywoodi ning seal õitsema puhkenud filmitööstust. Tollel perioodil oli tavaks, et kinodes näidati enne filmide algust lühikesi, umbes 10 minuti pikkuseid uudisringvaateid, millega toodi vaatajateni ka välispoliitilisi uudiseid mujalt maailmast. Kino abil avanes ühiskonnal veelgi efektiivsem võimalus olla sündmuste vahetuteks tunnistajateks ning muutuda välispoliitilisest olukorrast teadlikumaks. Uudiste tootjad vajasisid aga lihtsama uudistele ligipääsu nimel riigiametnike heakskiitu, mis praktiliselt kindlustas nende koostöö Roosevelti administratsiooniga. Uudisringvaated erinevate poliitikute, eriti president Roosevelti, sõnavõttudest olid rahva seas väga populaarsed. Kui valitsusametnikud olid nõus uudistetootjaid võõrustama ja neile intervjuusid andma, tehti nende sõnavõttudest selge ülevaade, mille abil levitati ühiskonnas administratsiooni hoiakuid. Sõjategevuse puhkemine Euroopas ning USA sõjalise valmisoleku muutumine üha aktuaalsemaks teemaks, muutis uudisringvaadete tootjad administratsioonist veelgi rohkem sõltuvaks. Uued võimalused ning suurenenud huvi uudisringvaadete tootmiseks nii Ameerika Ühendriikides kui ka välismaal tõid kaasa kasvava huvi Roosevelti ning valitsuse tegemisi ja hoiakuid puudutava informatsiooni hankimise vastu. Info saamise nimel hakati Roosevelti administratsiooniga tegema üha tihedamat koostööd ning lükati tagasi isegi isolatsioonistidest poliitikute nõudmised välispoliitiliste hoiakute võrdsema kajastamise nimel. (Steele 1984: 72-73) Koostöö Hollywoodi ning Roosevelti administratsiooni vahel siiski ilma probleemideta ei sujunud. Hollywood oli 1930ndatel olnud kriitiline USA valitsuse filmipropaganda suhtes ning panustas tollel perioodil

vähe ka uue kursi propageerimisse. 1939. aastal olukord siiski muutus, kuna Hollywood tuli välja kavatsusega toota mitmeid ameerikalikkust propageerivaid lühifilme. Põhjuseid meelemuutuseks oli kaks. Esiteks hakkas avalikkus üha enam nõudma Hollywoodilt demokraatia reklaamimist ja propageerimist perioodil, kui Euroopa oli üha enam sattumas diktatuuride rünnaku alla. Teise põhjusena saab välja tuua administratsiooni käitumise. Nimelt esitas Ameerika Ühendriikide Justiitsministeerum 1938. aastal Hollywoodi kaheksale suuremale filmitootjatele süüdistuse omavahelises kokkumängus ja konkurentsieeskirjade rikkumises. Filmitöösturid soovisid kulukatest kohtukäikudest hoiduda ning tulid administratsiooni nõudmistele vastu. (Steele 1984: 73-74)

Ajalehtede ning kinode kõrval kasutas USA valitsus ühiskonna hoiakute muutmise eesmärgil ära ka raadiot. Roosevelti valitsuse koostöö erinevate raadiojaamadega kujunes välja sujuvamalt kui ajalehtede või Hollywoodiga. Raadiojaamad olid tundlikumad erinevate riiklikele regulatsioonide suhtes ning võisid sattuda valitsuse agressiivse surve alla, kuna mitmed raadiojaamad olid rajatud sellistele kokkulepetele, mis muutsid nad haavatavaks konkurentsieeskirjade rikkumise süüdistuste suhtes. Seetõttu keskendusid raadiojaamad heade suhete loomisele ja hoidmisele Ameerika Ühendriikide valitsusega. Teise maailmasõja puhkemise ajal, 1939. aasta septembris, nõudis USA valitsus raadiojaamadelt sündmuste kajastamist, rakendades vajadusel jaamade suhtes sundmeetmeid, kui soovitud koostööd ei tehta. Sellise olukorra tõttu tulid raadiojaamad Roosevelti administratsiooni soovidele igati vastu ning kajastasid hulganiselt erinevaid USA välis- ja julgeolekupoliitikaga seotud sündmusi, patriootlikke kõnesid, diskussioone, teadaandeid jne. (Steele 1984: 75-76) Ka raadiojaamade puhul kujunes 1939. ja 1941. aasta vahel välja olukord, kus Roosevelti administratsiooni välispoliitilisi hoiakuid propageerivad kõnelejad ja saatejuhid said rohkem eetriaega kui nende isolatsionismi pooldavad ametikaaslased. Näiteks selgus Roosevelti poolt tellitud ja 1941. aasta augustis tehtud uuringus, et sama aasta juulis said isolatsionistlikult meelestatud kõnelejad ühes raadiojaamas kokku keskmiselt 8 tundi eetriaega, samal ajal kui interventsionalistlikku välispoliitikat pooldavad kõnelejad said kokku keskmiselt 42 tundi eetriaega. (Steele 1984: 86)

Riigis levinud isolatsionistlike meeleolude leevendamisel kasutas Roosevelt kõige rohkem ära just raadio laialdase levikuga kaasnenud uusi võimalusi. Raadiote levik USA kodusesse toimus paralleelselt Roosevelti naasemisega poliitikasse ning andis presidendile ideaalse võimaluse avalikkusega suhtlemiseks. Raadio abil sai Roosevelt luua otsekontaktid USA ühiskonnaga ning sellest kujunes peamine tööriist, mida president kasutas avalikkusega suhtlemisel. Tema hinnangul oli raadio, võrreldes ajalehtedega, tunduvalt efektiivsem vahend oma sõnumi edastamisel, kuna omab ühiskonnas laiemat haaret. Samuti usaldas Roosevelt raadiot ajalehtedest rohkem, kuna sai

oma sõnumi edastada rahvale otse ega pidanud muretsema selle pärast, kuidas ajakirjanikud tema poolt öeldut oma artiklites tõlgendavad. Ühiskonna poole tehtud raadiopöördumised muutusid oluliseks osaks Roosevelti valitsemisstiilist. Regulaarseks muutusid niinimetatud kaminavestlused, mis kujutasid endast mitteametlikke raadiopöördumisi USA avalikkuse poole. Lihtsal ja sõbralikul toonil peetud raadiokõnedes juhtis Roosevelt ühiskonna tähelepanu valitsuse jaoks olulistele teemadele ning selgitas põhjalikult valitsuse poolt tehtavaid samme erinevate probleemide lahendamisel. (Smith 1997: 77-78) Kaminavestlused kujunesid välja juba Roosevelti esimesel ametiajal, kui president selgitas ühiskonnale uue kursi reformide vajalikkust, kuid nende tähtsus säilis ka Teise maailmasõja puhkedes, kui president hakkas ühiskonna seas tegema ettevaatlikku selgitustööd, eesmärgiga leevendada isolatsioonistlikke meeleolusid ja propageerida vajadust jõulisema välispoliitika järele.

Roosevelt soovis USA välispoliitika keerulise ja ettearvamatu kujundamisprotsessi juures vältida takerdumist eksiteele viidud avaliku arvamuse hoiakute taha. Ta oli veendunud, et igasugused vastuolud kahandavad ühiskonna enesekindlust, mis oleks takistanud eduka välispoliitika kujundamist. Roosevelt soovis hoiduda sõja ja rahu teemalistest venivatest debattidest ning otsustas Ameerika Ühendriikide avalikkuse moraali tõsta massimeedia abil. Administratsioon tegi pingutusi, koondamaks enda selja taha Hollywood, raadiojaamad ning erinevad riigis ilmuvad ajalehed, et harida ning informeerida USA ühiskonda tähtsamatel välis- ja kaitsepoliitilistel teemadel. Meedia abil alustati ühiskonna enesekindluse taastamist ning rõhutama vajadust rahvusliku ühtsuse ja tugevuse järele, et erinevatele välispoliitilistele ohtudele vastu seista. Meedia hakkas peale administratsiooni pingutusi tegema valitsusega üha suuremat koostööd ning rahva isolatsioonistlike veendumuste jähnemisega muutus Roosevelti jaoks lihtsamaks interventsionalistliku välispoliitika kujundamine. (Steele 1984: 92) Roosevelti administratsioon lähenes isolatsioonistlikult meelestatud USA avalikkusele ettevaatlikult. Ameeriklastel mäletasid veel 1930ndate aastate lõpus Esimesele maailmasõjale eelnenud sõjahüsteeriat ning Roosevelt otsustas koos oma nõunikega kasutada ühiskonna harimisel ning hoiakute muutmisel ulatuslikku ning põhjalikku meediakampaaniat, mis oli tulemusi toonud ka uue kursi reformide populariseerimisel. Sõjasündmusi kajastava meedia ulatuslik teavitustöö aitas kaasa interventsionalistlike hoiakute kinnistumisele USA ühiskonnas. Roosevelti jaoks muutusid eriti kasulikuks üha kättesaadavamaks ja populaarsemaks muutuv raadio, kino ja enne sealseid seansse linastuvad lühikesed uudistesaadet. Nende abil sai Roosevelt isiklikult pöörduda USA avalikkuse poole, et oma seisukohti rahvale esitada ja põhjendada.

Roosevelt suhtles avalikkusega ettevaatlikult. Oma otsused ja pöördumised mõtles president hoolikalt läbi, kuna ei soovinud liiga agressiivselt rünnata USA avalikkuse välispoliitilisi hoiakuid. Roosevelt oli siiski ühiskondlikest aruteludest pidevalt sammu võrra ees ning tegutses koos oma administratsiooniga sihikindlalt isolatsionistlike meeleolude leevendamise nimel. Selle jaoks kasutas ta ära välispoliitilisi sündmusi ning tõlgendas oskuslikult ka arvamusküsitlusi, mis aitasid samuti USA interventSIONalistlikuma välispoliitika kujundamisele kaasa. Roosevelti tegevust meedia ning avalikkusega suhtlemisel on seetõttu saatnud ka kriitika. Saab välja tuua, et USA valitsuse poolt ühiskonnale pakutav info osutus mõnikord valeks ning eksitavaks. Sellised juhtumid sagesid just 1941. aastal, kui Roosevelt hakkas USA välispoliitika ning seda puudutava info üle omandama suuremat kontrolli. (Page, Shapiro: 193) Ühe näitena on välja toodud 1941. aasta septembris aktiivseks muutunud lahingutegevuse tõlgendamist Atlandi ookeanil. Roosevelt edastas avalikkuse meelsuse muutmiseks infot, et Saksamaa sõjalaevad ründavad USA sõjalaevu ilma igasuguse põhjusega. Tegelikult kaitses USA sõjalaevastik sellel perioodil juba aktiivselt Suurbritannia kaubalaevu, määrasid kindlaks Saksamaa laevade asukohti ning edastasid sellekohase info Suurbritannia mereväele ja kasutasid mõningatel juhtudel Saksamaa allveelaevade vastu ka süvaveepomme. Teise näitena saab välja tuua Atlandi harta tõlgendamist. Roosevelt kiitis avalikkuse ees harta üllaid eesmärke. Samas väitis ta, et USA ei võtnud sellega endale uusi kohustusi ega liikunud sõjale lähemale, jättes sealjuures paraku mainimata Suurbritanniale antud lubaduse, et Ameerika Ühendriikide sõjalaevad hakkavad Suurbritannia laevakonvoisid Atlandi ookeanil eskortima. (Page, Shapiro 1992: 190)

2.2 Välispoliitiline debatt USA ühiskonnas 1940-1941

Traagilised arengud Euroopas nõudsid USA valitsuselt kiiret reaktsiooni, kuid avaliku arvamuse hoiakute suhtes tundlik Roosevelt vajab kindlust, et Ameerika Ühendriikide ühiskond on tema selja taga. Roosevelti teine ametiaeg ei olnud kulgenud nii valutult, kui tema esimene ametiaeg. George Horace Gallupi poolt läbi viidud arvamusküsitluste andmetel oli Roosevelti toetus 1939. aasta augustis langenud lausa alla 50 protsendi. Põhjuseid oli mitmeid. 1937. aasta alguses oli Roosevelt teinud Kongressile ettepaneku suurendada USA Ülemkohtu liikmete arvu, et lisada selle koosseisu uus jurist. Uue kohtuniku abil soovis valitsus võidelda osade uue kursi majandusprogramme puudutavate seaduste eest, mille Ülemkohtu senine koosseis oli kuulutanud ebaseaduslikeks. Ettepanek kukkus Kongressis läbi ja Roosevelti vastu suunatud kriitika suurenes. Samuti mõjus presidendi toetusele negatiivselt USA majandust 1937. aastal tabanud raskused. 1938. aasta sügisel

toimunud Kongressi vahevalimised muutsid olukorra valitsuse jaoks veelgi keerulisemaks, kuna Roosevelt ei suutnud vabaneda tema majanduspoliitika suhtes kriitiliselt meelestatud demokraatidest. (Baum, Kernell 2001: 200) Vahevalimiste tulemusena kasvatasid vabariiklased oma kohtade arvu Esindajatekojas peaaegu kahekordselt ning said Senatis juurde kaheksa kohta. Kuigi demokraadid säilitasid selge enamuse Kongressi mõlemas kojas, muutus nende häälikonservatiivsemaks ning valitsuse suhtes kriitilisemaks. Kaotus vahevalimistel muutis Roosevelti varasema ajaga võrreldes ebakindlamaks ja otsuste tegemisel kaalutlevamaks. Roosevelt ei soovinud korrata samu vigu ning teha otsuseid, mis erineksid liiga palju ühiskonnas valitsevatest meeleoludest. (Olson 2014: 64)

Euroopas vallandunud sõjasündmuste ning nende laiaulatusliku meediakajastuse mõjul hakkasid isolatsionistlikud meeleolud USA ühiskonnas taanduma, säilitades oma koha siiski inimeste välispoliitilistes hoiakutes. USA avalikkuse seas muutusid isolatsionistlike poliitikute kõrval üha häälekamaks mitmed nimekamad isikud ja organisatsioonid, kes ei toetanud USA jõulisemat välispoliitikat. Taolised ühendused kritiseerisid teravalt Roosevelti poolt toetatud interventsionalistlikke samme, algatades tervet USA ühiskonda haaranud teravmeelsed välispoliitilised arutelud. Kuna poliitiliste debattide ning Ameerika Ühendriikide avalikkuse seas tehtava selgitustöö peamiseks kajastajaks osutus ajakirjandus, vajas Roosevelt enda kõrvale inimesi, kes omaksid meedias toimuva kohta ülevaadet ning piisavalt teadmisi ja kogemusi avalikkusega suhtlemisel. Üheks selliseks inimeseks oli eakas ning Ameerika Ühendriikide Kesk-Lääne osariikides mõjukas Kansase ajalehetoimetaja, liberaalne vabariiklane William Allen White, kes oli varasematel aegadel nõustanud ka teisi Ameerika Ühendriikide presidente. White oli küll lojaalne vabariiklaste toetaja, kuid pooldas siiski Roosevelti tegutsemist riigijuhina ning toetas presidendi sise- ning majanduspoliitikat. Teise maailmasõja puhkemise järel asus White toetama Roosevelti välispoliitikat. Kuna White oli valdavalt isolatsionistlikult meelestatud USA keskosas vägagi populaarne, veenis Roosevelt staažika ajalehetoimetaja 1939. aasta sügisel enda kasuks tööle. White koondas enda ümber üle saja prominentse ning kuulsa ameeriklase ja asus juhtima organisatsiooni nimega *Nonpartisan Committee for Peace Through Revision of the Neutrality Law*, mille eesmärgiks oli ajakirjanduses ilmuvate artiklite, reklaamide ja raadiosaadete abil mobiliseerida USA avalikkust Roosevelti selja taha, toetamaks administratsiooni poolt soovitud muudatusi 1939. aasta neutraalsuse aktis ning propageerida sõjatehnika müümist sõdivatele riikidele *cash-and-carry* kauplemismeetodi alusel. (Olson 2014: 88-89) Euroopas puhkenud sõjategevus ja White'i poolt 1939. aasta sügisel juhitud kampaania aitas populariseerida Roosevelti interventsionalistlikke hoiakuid USA ühiskonnas ja *cash-and-carry* kauplemisel põhinev relvade müük sõdivatele riikidele

seadustati 1939. aasta neutraalsuse aktis.

Relvade müümine muutus eriti aktuaalseks 1940. aasta kevadel, kui lahingud Euroopas kandusid Skandinaaviasse ning Lääne-Euroopasse. Roosevelti priiskavad lubadused sõjavarustusega kauplemisel olid olnud ennatlikud, kuna tollane sõjaminister, Harry Woodring, ning mitmed sõjaväelased, kaasa arvatud kindral George Marshall, leidsid, et toodetud sõjatehnikat läheb vaja USA sõjalise võimekuse taastamiseks. Ideed relvade müügi osas takistas ka asjaolu, et Prantsusmaa alistumise järel levis sõjaväelaste hulgas arvamus, et Suurbritannia on peagi alistumas ning seetõttu ei ole mõistlik sõjatehnikat Euroopasse saata. Põhjuseks toodi välja, et Saksamaa võib brittidelt sõjasaagiks saadud varustust kasutada Ameerika Ühendriikide vastu suunatud rünnaku otstarbeks. 1940. aasta juunis võttis Kongressis vastu otsuse, et Ameerika Ühendriigid võisid sõjatehnikat müüa ainult juhul, kui riigi kõrgemad väejuhatajad olid seisukohal, et müüdavat tehnikat ei lähe USAI endal vaja. (Olson 2014: 128-129) Kongressis toimuvat arutelu saatis pidev avalikkuse tähelepanu ning 1940. aasta juunis hakkasid interventsionalistlikud hoiakud üha kiiremini levima. Eelnevalt olid Saksamaale alistunud valdavale osale ameeriklastele võõrad ning kaugena tunduvad riigid. Prantsusmaa, kui imperiaalse sõjalise suurjõu langemine mõjus USA avalikkusele äratavalt. Hakati pelgama Suurbritannia alistumist ning Saksamaa võimalikku domineerimist Atlandi ookeanil, mis oleks USA ära lõiganud riigi majanduse jaoks vajalikest tooraineturgudest. (Olson 2014: 130)

Euroopas toimunud ärevaid sündmuseid ning süngeid emotsioone kasutasid koheselt ära Suurbritannia abistamise pooldajad. Ühena esimestest reageeris traagilistele sündmustele William Allen White, kes asutas 1940. aasta mais organisatsiooni nimega *Committee to Defend America by Aiding the Allies* (CDAAA), mis laiemale avalikkusele sai tuntuks kui White'i komisjon. Organisatsiooni tegevus sarnanes 1939. aasta sügisel tehtud teavituskampaaniaga ja CDAAA tegevuse eesmärgiks muutus jõulisema välispoliitika propageerimine ning avalikkuse koondamine Roosevelti selja taha. White jagas sarnaseid välispoliitilisi vaateid Rooseveltiga. Mõlemad mehed pidasid oluliseks Suurbritannia varustamist vajaliku sõjatehnikaga, kuna olid veendunud et Ameerika Ühendriikide julgeolek on sõltuv suurt sõjalaevastikku omava Suurbritannia iseseisvusest. Nii White kui Roosevelt argumenteerisid, et Suurbritannia sõjaline toetamine hoiab Ameerika Ühendriigid eemale otsesest sõjategevusest. White hakkas enda ümber koondama USA osariikide kubernere, linnapeasid, ülikoolide juhte, õppejõudusid, kirjanikke, ajalehtede toimetajaid, ärimehi, näitlejaid, sportlasi ja teisi kuulsaid ameeriklasi, kes teavitasid ühiskonda Euroopas toimuvast ning selgitasid jõulisema välispoliitika tähtsust. CDAAA tegutsemine nägi ette USA meediakanalite täitmist prominentsemate inimeste sõnavõttude ja seisukohtadega Suurbritannia ja Prantsusmaa varustamise teemal. Prantsusmaa alistumise järel hoogustus White'i komisjoni tegevus

ja organisatsiooni liikmeskonna kasv kiirenes. Teavitustöö kõrvalt tegid CDAAA liikmed pöördumisi nii Kongressi kui ka Roosevelti poole, mis leidsid samuti laialdast kajastamist USA meedias. (Olson 2014: 131-132)

White'i üleskutsesele reageeris sadu inimesi, kes pooldasid liitlaste abistamist sõjapidamiseks vajaliku tooraine ja tehnikaga. Sellise tegevusega sooviti vastanduda natside võimule ning kaitsta demokraatiat, vabakaubandust ja USA julgeolekut. White'i komisjoniga liitusid nii internatsionalistid, kes moodustasid koos White'i endaga organisatsioonis suure enamuse, kui ka interventsionalistid. Internatsionalistid uskusid kollektiivkaitsesse, kuid leidsid, et USA abi peaks piirduma materiaalse ning moraalse toetusega. Internatsionalistid uskusid, et USA edasine julgeolek on sõltuv sõja tulemusest, kuid olid veendunud, et riik ei pea ennast otsese sõjategevusega siduma. (Namikas 1999: 846-847) Interventsionalistid olid veendunud, et Saksamaa vastu tuleb kasutada sõjalist jõudu ega uskunud ei kollektiivkaitsesse ega võimalikesse kompromissidesse vaenulike riikidega, kuna arvasid, et USA on piisavalt võimas ja mõjukas, et maailma vabadust kaitsta. Seetõttu leidsid interventsionalistid, et valitsus ei peaks USA jaoks soodsama ning ohutuma rahvusvahelise keskkonna loomisel pelgama sõjalise jõu kasutamist. White'i komisjoni tegevusega oli nõrgalt seotud ka teine interventsionalistide poolt loodud organisatsioon, milleks oli *Century (Club) Group*. (Namikas 1999: 848) Internatsionalistlikud ideed said 1940. aastal levida suuresti tänu valitsuse tegevusele. Nii Roosevelt, Stimson, Knox kui ka teised presidendi mõttekaaslased suhtlesid CDAAA liikmetega, jagades neile infot, millele sooviti meedia tähelepanu. Kui valitsust huvitanud teemad oli meedias juba piisavalt positiivset kajastust leidnud, kujundas administratsioon ümber oma poliitikat, põhjendades seda kui reaktsiooni ühiskonnas levinumatele hoiakutele. Kuigi CDAAA liikmed omasid häid sidemeid valitsusega, arvasid nad oma tegevust põhjendades tihti peale ekslikult, et on Roosevelti tegemistest alati sammuvõrra ees. Sellise seisukohaga varjati ära ka oma sidemed valitsuse liikmetega. (Namikas 1999: 849)

1940. aasta suvel otsustas Roosevelt kandideerida USA presidendi ametikohale ka kolmandaks ametiajaks. Valimiskampaania jooksul ei soovinud ta võtta liiga suuri riske ja vastutust poliitiliste otsuste tegemisel, mis oleksid võinud tema populaarsust avalikkuse silmis kahjustada ning anda trumpe kätte tema konkurentidele. 1940. aasta suvel kerkis olulise välispoliitilise teemana esile sõjalaevade ja baaside vahetustehing Suurbritanniaga. Juunis pöördus Suurbritannia peaminister, Winston Churchill, USA valitsuse poole, et suurema relvaabi raames soetada ka Ameerika Ühendriikide vananenud sõjalaevu. Roosevelt tahtis Suurbritanniale vastu tulla, kuid soovitud tehing osutus küllaltki keeruliseks, kuna USA valitsusel oli niigi probleeme sõjaväe varustamisega. Tehingu muutis Roosevelti jaoks keerulisemaks ka Kongressi otsus, mis lubas sõjatehnika müümist

või loovutamist ainult siis, kui sõja- ja mereväeministriumid on kinnitanud, et varustust ei lähe riigil endal vaja ning otsus täidab USA julgeolekupoliitilisi eesmärke. (Kaiser 2014: 91) White kohtus Rooseveltiga 29. juunil ning vestluse ajal arutleti ka sõjalaevade müümist. Roosevelt rõhutas, et ei soovi teemat liiga intensiivselt kommenteerida, kuna pelgas Kongressi, avalikkuse ja kõrgemate sõjaväelaste vastuseisu. White'i eestvedamisel algatasid CDAAA ja *Century Group* ühiskonnas laiaulatuslikku teavituskampaaniat planeeritava tehingu populariseerimiseks. Sõjalaevade müümist soosis ka Frank Knox, kuid Roosevelt oli veendunud, et Kongress ei kiida sõlmitavat kokkulepet heaks. *Century Groupi* liige ning ajakirjade *Time* ja *Life* publitseerija, Henry Luce, käis välja idee, et USA võiks vananenud laevad vahetada läänepoolkeral asuvate Suurbritannia sõjaväebaaside vastu. Luce'i ettepanek pälvis valitsuse liikmete heakskiidu. Baaside omandamine oli USA sõjalistes plaanides juba ammu olemas ning administratsioon kaitses ja põhjendas niisugust kokkulepet avalikkuse ja Kongressi ees väitega, et uued baasid tõstavad USA kaitsevõimekust. (Kaiser 2014: 91-92) Ajakirjanduses seostati tehingut Panama kanali ning Ameerika Ühendriikide julgeoleku kindlustamisega. Tehti selgitustööd, et USA aktiivsem kohalolek Kariibidel ennetab Saksamaa aktiivset sekkumist Ladina-Ameerikas, millele olid varasematel aegadel viidanud nii USA sõjaväelased kui ka ajakirjandus. (Olson 2014: 167)

Kuna White asutas CDAAA, et propageerida USA liitlaste suuremat toetamist, siis hoidis ta sõjalaevade ja baaside vahetustehingu arengutel silma peal. Valitsuse õhutamisel alustas CDAAA 1940. aasta suvel antud teemal ühiskondlikku diskussiooni ning juba augusti alguses pöördus USA välisminister, Cordell Hull, avalikkuse poole teadaandega, et valitsus kaalub Suurbritanniaga nimetatud kokkuleppe sõlmimist. CDAAA eeltöö kinnitas, et efektiivse selgitustöö tulemusena suhtus USA ühiskond mainitud teadaandesse soosivalt. White'i komisjoni liikmed tegid info ulatuslikuma levitamise eesmärgil massiliselt raadiopöördumisi, julgustades USA kodanikke saatma Kongressi kirju sõnumitega, milles pooldatakse sõjalaevade ja baaside tehingut USA ning Suurbritannia vahel. Sellise tegevusega edastati ühiskonnas infot, mis oli oluline Roosevelti valitsuse jaoks. Plaanimine leidis meedias laialdast kajastamist ja avalikkus võttis idee omaks, hakates omakorda valitsust tehingu sooritamiseks survestama. (Namikas 1999: 852) Roosevelti kergenduseks pooldas vahetustehingut ka Wendell Willkie. Presidendi soovil võttis White Willkie'ga ühendust ning viimane väljendas valitsuse ideele ka toetust, keeldudes seda presidendikampaania tõttu siiski avalikult kommenteerimast. (Kaiser 2014: 93) Willkie oli välispoliitilistelt vaadetelt interventsionalist. 1940. aasta presidendivalimisel sai ta vabariiklaste presidendikandidaadiks suuresti tänu William Allen White'i ning Henry Luce'i toetusele, kes pooldasid samuti USA jõulisemat välispoliitikat. Vabariiklaste pooldajatena tegid kaks nimetatud

ajakirjanikku oma meediaväljaannetes reklaami suhteliselt tundmatu Willkie toetuse tõstmiseks vabariiklastest valijaskonna seas. Tollel perioodil ei olnud objektiivsed hoiakud meedias veel levinud ning mitmed ajalehed, publitseerijad ning kolumnistid tegid enda poolt eelistatud kandidaadi toetuse tõstmiseks kõvasti teavitustööd. (Kaiser 2014: 82) Willkie toetav hoiak julgustas Roosevelti otsustavamalt tegutsema. Ootamatu käiguna ei pöördunud Roosevelt lepingu sõlmimiseks mitte Kongressi poole, vaid allkirjastas 3. septembril täitevlepingu. Admiral Harold Stark oli Rooseveltile kinnitanud, et Suurbritanniaga sõlmitav vahetustehing parandab USA kaitsevõimekust ning justiitsminister, Robert Houghwout Jackson, kinnitas, et leping on seaduslik. (Kaiser 2014: 93) White lootis, et Roosevelt otsib tehingu kinnitamiseks Kongressi toetust, kuid mitmed interventsionalistlikumalt meelestatud *Century Groupi* liikmed veensid presidenti, et avalikkus toetab lepingu sõlmimist. Roosevelt võis kahtlustada, et Kongress ei anna tehinguks luba ning allkirjastas üpriski julge sammuna täitevlepingu, vältides seeläbi aeganõudvaid debatte Kongressiga. (Namikas 1999: 853)

Vastukaaluks CDAAA tegemistele alustas 1940. aasta suvel tööd veel teinegi ühiskondlik survegrupp. Selleks ühenduseks oli *America First Committee* (AFC), millega liitusid peamiselt isolatsionistlikult meelestatud avaliku elu tegelased, kes vastandusid Roosevelti jõulisemale välispoliitikale. AFC rajati isolatsionistlike hoiakutega Yale'i ülikooli tudengite, Kingman Brewsteri ja Richard Bisselli, poolt. Organisatsiooni peamisteks poliitilisteks liitlasteks olid isolatsionistidest senaatorid Burton Wheeler ja Gerald Nye. AFC toetajate hulka kuulusid näiteks ka ettevõtja Henry Ford, ajalehe *Chicago Tribune* väljastaja Robert Rutheford McCormick ning lendur Charles Augustus Lindbergh. (Kaiser 2014: 165) AFC liikmeskond jagunes kaheks. Valdav osa organisatsioonist koondus peamiselt organisatsiooni eestkõneleja, Lindberghi, ümber, eelistades ennast kutsuda anti-interventsionalistideks, kuna leidsid, et isolatsionistideks nimetamine kõlab häbiväärselt ega käi kokku nende tegelike vaadete ja olemusega. See grupp oli veendunud, et USA peaks keskenduma hemisfäärilise kaitsestrateegia arendamisele ning liitlaste abistamise tõttu loovutatakse ressursse, mis kuluksid ära USA enda kaitsevõimekuse parandamiseks. Teise osa AFC liikmetest moodustasid tõelised isolatsionistid. Sellesse gruppi kuulusid peamiselt patsifistid, kelle näol oli valdavalt tegemist naiste ja emadega, kes vastandusid igasugusele välisele sekkumisele ning sõjategevusele. AFC liikmed kritiseerisid teravalt CDAAA tegevust, heites viimasele ette teljeriikide liigset antagoniseerimist. (Namikas 1999: 849-850)

Suurbritanniaga sõlmitud sõjalaevade ja baaside vahetustehingu järel kandus tähelepanu presidendivalimistele. White rõhutas oma organisatsiooni erapooletust ning lubas toetada nii vabariiklaste kui ka demokraatide valimisplatvorme, mis kiitsid heaks sõjalise abi osutamise USA

liitlastele. Vabariiklastest presidendikandidaatide seast pälvis 1940. aasta suvel CDAAA tähelepanu just Willkie, olles erakonna ainus tõsisem kandidaat, kes pooldas USA jõulisemat välispoliitikat. Kampania ajal ei võtnud Willkie siiski liitlaste abistamise osas kindlat ja selget hoiakut ning White otsustas, et CDAAA ei saa vabariiklaste presidendikandidaati edasi toetada. White suunas oma organisatsiooni energia Roosevelti kampania edendamiseks, kelle nägemus Ameerika Ühendriikide välispoliitika kujundamisel oli selgelt interventsionalistlik. (Namikas 1999: 853-854) Roosevelt valiti 1940. aasta 5. novembril kolmandat korda järjest USA presidendiks. Kuna eelnevatel aastatel avaldatud arvamusküsitluste tulemused näitasid presidendi populaarsuse pidevat langust, saab järeldada, et Roosevelti kolmandale valimisvõidule aitas kaasa just Euroopas hoogustunud sõjategevus. Riigi ühiskond oli väljendanud usku, et Roosevelt suudab riiki välispoliitiliselt keerulisel perioodil edukalt juhtida. Välispoliitiline olukord oli USA jaoks muutumas üha tõsisemaks. 27. septembril Saksamaa, Itaalia ja Jaapani vahel sõlmitud Kolmikpakt tähendas võimalikku sõda kahel rindel ning viimased uuringud kinnitasid USA kehva sõjalist valmisolekut sellise konflikti korral. Peale valimisi oli Rooseveltil kolm võimalust kuidas riigi välispoliitikat edasi kujundada. Esimene variant oli järgida Sõjaministeeriumis levinud hoiakuid ja keskenduda Suurbritannia abistamise asemel hemisfäärilise kaitsepoliitika arendamisele. Teine variant oli jätkata senist strateegiat ning suunata vähemalt pool USA sõjatoodangust Suurbritanniasse, et liitlane suudaks agressioonile vastu seista. Kolmanda ja kõige äärmuslikuma plaani esitas admiral Stark. Idee nägi ette USA kohest sidumist Euroopas toimuva sõjategevusega, päästmaks Suurbritannia invasioonist, mis eelduste kohaselt pidi toimuma 1941. aasta kevadel. Roosevelt valis kesktee ning otsustas jätkata abistamist senisel kujul. Selleks oli kaks põhjust. Esiteks sai sellise variandi puhul õigustada vajadust suurema sõjatoodangu järele. Teisena saab välja tuua põhjuse, et USA ei olnud 1940. aasta sügisel lihtsalt sõjaks valmis. (Kaiser 2014: 137)

Lend-lease'i idee esitas Roosevelt valitsusele peale kahenädalast puhkust Kariibidel. 17. detsembril kohtus Roosevelt rahandusminister Morgenthau ning justiitsminister Jacksoniga. Arutelude käigus edastas Roosevelt oma mõtte, et USA võiks tarnitava sõjavarustuse rahapuuduses Suurbritanniale lihtsalt anda või laenata. (Kaiser 2014: 147) Järgnevalt tegi Roosevelt mitmeid pöördumisi, milles ta hoiatas avalikkust teljeriikide poolt lähtuva ohu eest USA demokraatiale ning ameerikalikule eluviisile. Roosevelt rõhutas Euroopasse saadetava abi tähtsust ning Suurbritannia laevastiku olulisust Ameerika Ühendriikide julgeoleku tagamisel. President oli 1941. aasta alguses võtnud omaks Stimsoni ja Starki mõtteviisi, kuid eiras endiselt oma nõunike kõige sõjakamaid ettepanekuid. Roosevelt ei soovinud veel 1941. aasta alguses riiki sõjategevusega siduda, keskendudes USA tööstusliku toodangu suurendamisele ning Suurbritannia edasisele toetamisele.

(Kaiser 2014: 154) Ka William Allen White pooldas Roosevelti ideed, kuid ta oli kontrolli CDAAA üle kaotamas, kuna organisatsiooni interventsionalistlik tiib oli muutumas üha häälekamaks. Konflikt hoogustus 1940. aasta lõpus. White lasi organisatsioonil ekslikult levitada ühiskonnas sõnumit, mida sai tõlgendada kui vihjet relvastatud laevakonvoide loomise kohta. CDAAA interventsionalistid pooldasid seda sõnumit, kuid nende pettumuseks loobus White teema edasisest kommenteerimisest. Roosevelti administratsioon teavitas White'i, et ei soovi konvoide teemalist avalikku diskussiooni ega sellega kaasnevat AFC liigset negatiivset tähelepanu, kuna konvoide loomist peeti liiga sõjakaks sammuks. Valitsuse liikmed pelgasid, et taoline arutelu muudab keerulisemaks *lend-lease*'i loomise. (Namikas 1999: 855) Edasiste intervjuude käigus kinnitas White, et pooldab *lend-lease*'i, kuna Suurbritannia abistamine aitab riiki sõjast eemal hoida. Samas rõhutas ta, et CDAAA on vastu igasugustele sõjalistele sammudele. (Kaiser 2014: 169) White'i komisjoni interventsionalistidest liikmed pettusid oma esimehe meele muutuses ja liiga pehmetes avaldustes. White sattus meedias interventsionalistide rünnaku alla. Sooviti selgitusi, miks White oma meelt muutis, kuid CDAAA esimees ei tahtnud seda avalikult põhjendada. White'i süüdistati seetõttu liigses isolatsionismis ning ta hakkas oma populaarsust kaotama. Kuna CDAAA juhatus võttis organisatsiooni liikmeteks üha enam tuntud interventsionaliste, muutusid ka ühenduse hoiakud üha äärmuslikumaks. Eakas ning halveneva tervisega White ei suutnud võimuvõitlusega kaasa minna ning loobus 1941. aasta 1. jaanuaril protesti märgiks CDAAA juhtimisest. (Namikas: 856-857)

White'i tagasiastumise järel hakkas CDAAA tegevus vaibuma, kuid organisatsioon püsis koos ning *lend-lease*'i arutelude ajal tegi selle liikmeskond avalike sõnavõttude ja info levitamise abil USA ühiskonnas suurt teavitustööd, survestades nii viisi ka Kongressi kavandatava seaduse loomist heaks kiitma. *Lend-lease*'i allkirjastamise järel ei leidnud internatsionalistlik organisatsioon paraku enam efektiivset programmi ega sõnumit, mida üha sõjakamaks muutuv ühiskonnas edastada, ning selle populaarsus kahanes. (Namikas 1999: 858) 1941. aasta kevadel tekkis mõjukust kaotava CDAAA kõrvale uus organisatsioon, mis nõudis üha häälekamalt, et USA valitsus looks Atlandi ookeanil relvastatud laevakonvoid ning kuulutaks sõja teljeriikide vastu. Uue organisatsiooni asutajateks olid *Century Groupi* interventsionalistid ning ühenduse nimeks sai *Fight For Freedom Committee*. *Lend-lease*'i allkirjastamise järel muutus välispoliitilise debati keskne küsimus. 1941. aasta kevadel ei räägitud enam Suurbritanniale osutatava abi vajalikkusest, vaid arutleti, kas USA peaks sõjategevusega liituma. (Namikas 1999: 860) Laia meediakajastuse ning ühiskondlike survegruppide abil oli Roosevelt 1941. aasta kevadeks saavutanud oma peamise eesmärgi. *Lend-lease*'i allkirjastamisega oli Roosevelt hiilinud mööda siiani kehtivast neutraalsuse aktist ning ta sai

vabamalt langetada otsuseid USA liitlastele saadetava sõjalise abi üle.

Kuigi ühiskondlike survegruppide töö USAs levinud isolatsionistlike meeleolude leevendamisel oli küllaltki suur, ei saa alahinnata üha ulatuslikumaks muutunud sõjategevuse otsest mõju USA avalikkuse välispoliitiliste vaadete kujundamisel. Paljud ameeriklased kaldusid sõjategevuse laienemisel pooldama liitlaste ning eriti just Suurbritannia toetamist. Selles mängisid olulist rolli nii majanduslikud kui ka kultuurilised sidemed Lääne-Euroopaga ning vastumeelsus diktatuuririikide agressiivsele poliitikale. Siiski ei saanud interventsionalistlikud hoiakud ameeriklaste seas levida ilma kellegi vahenduseta ja siinkohal tulebki esile tõsta selliste ühiskondlike survegruppide, nagu CDAAA ning *Century Group*, tegevust, mille juhid ja liikmed võtsid välispoliitilistel teemadel üha enam sõna ning tegid selgitustööd teemadel, mille abil sai ühiskonnas valitsenud meeleolusid muuta. Niiviisi tõmmati avalikkuse tähelepanu probleemidele, mis puudutasid Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitikat. Jõuliste meediakampaaniate abil kasvas toetus Suurbritannia abistamiseks. Eriti oluliseks muutus just Kansasest pärit William Allen White'i tegevus, kes suutis interventsionalistlikke vaateid levitada ka USA Kesk-Läänes, kus USA isolatsionismipoliitika leidis kõige suuremat toetust. (Page, Shapiro 1992: 187-188)

3. Gröönimaa ja Island Ameerika Ühendriikide välispoliitikas 1940-1941

Islandi ja Gröönimaa julgeoleku küsimus muutus Ameerika Ühendriikide jaoks eriti aktuaalseks peale 1940. aasta 9. aprilli, kui Saksamaa alustas sõjategevust Taani ja Norra vastu. Seni neutraalsetena püsinud riigid olid oma strateegilise asukoha tõttu muutunud Saksamaa jaoks oluliseks sihtmärgiks, kuna riigi sõjatööstus sõltus Rootsist imporditavast rauamaagist. Jäävabal perioodil transporditi rauamaaki Saksamaale mööda Läänemerd. Talvisel perioodil, kui Läänemeri oli jääs, toimetati tooraine mööda raudteed Rootsist Põhja-Norras asuvasse Narviki sadamasse ja transporditi mööda jäävabat Norra rannikut Saksamaale. Suurbritannia merevägi oli Saksamaa takistamiseks alustanud aprilli esimesel nädalal Norra ranniku mineerimist ning valmistas ette maabumisi Norra strateegiliselt olulisematesse piirkondadesse. Saksamaa reageeris Suurbritannia tegevusele jõuliselt, alustades 9. aprillil ulatuslikke sõjalisi manöövreid Taanis ja Norras, mille järel mõlemad riigid okupeeriti. (Kaiser 2014: 21) Taani ja Norra langemisega nihkus sõjategevus Ameerika Ühendriikidele lähemale. Tekkis oht, et Saksamaa okupeerib ka Atlandi ookeani põhjaosas asuvad Islandi ja Gröönimaa, mis kuuluvad Taani valduste alla. Niisugused arengud oleksid märgatavalt destabiliseerinud USA julgeolekut. Järgnevas peatükis uuritakse, kuidas kasvatas USA oma sõjalist kohalolekut Atlandi ookeani põhjaosas. Esimesena uuritakse Islandi ja Gröönimaa rolli Ameerika Ühendriikide diplomaatilistes traditsioonides. Teisena tuleb uurimise alla poliitiline debatt ning USA valitsuse tegutsemine Islandi ja Gröönimaa suunas aastatel 1940-1941. Kolmandana tehakse ülevaade USA ühiskondlikust arutelust Islandi ja Gröönimaa küsimuses aastatel 1940-1941.

3.1 Gröönimaa ja Island Ameerika Ühendriikide välispoliitikas enne Teist maailmasõda

Saksamaa kiire ning laiaulatuslik sõjaline operatsioon Taani ja Norra okupeerimisel šokeeris USA vaatlajaid. Arengud Põhja-Euroopas valmistasid pettumust ka Rooseveltile, kes oli lootnud, et Suurbritannia suudab oma sõjalaevastikuga Saksamaa tegevust merel ohjeldada. USA valitsusinstitutionides hakkas üha enam levima arusaam, et riigi julgeoleku ja hemisfäärilise kaitsepoliitika kindlustamiseks on vaja tõsta oma sõjalist võimekust Atlandi ookeanil. (Kaiser 2014: 21) Taani ja Norra kiire vallutamise oli Saksamaa demonstreerinud manööversõja efektiivsust

oma kontrolltsoonide laiendamisel. Ameerika Ühendriikide valitsus pelgas, et Suurbritannia võib samamoodi vaenlasele alistuda, mille järel oleks Saksamaa saanud kerge vaevaga laiendada oma mõjuvõimu läänepoolkerale. USA poliitikute ja sõjaväelaste hinnangul oli üha tõsisemaks muutumas oht, et Saksamaa võib luua koridori üle Atlandi ookeani põhjaosa. Saksamaa kontroll Islandi, Gröönimaa ning ka Newfoundlandi üle oleks aga tähendanud seda, et USA oleks sattunud Saksamaa sõjalennukite tegevusraadiusesse. (Kaiser 2014: 15) Seetõttu muutus Taani valduste alla kuulunud Islandi ja Gröönimaa julgeolek Ameerika Ühendriikide valitsuse jaoks üha olulisemaks.

Tegemist ei olnud esimese korraga, kui kahe saare kuuluvus ja julgeolek olid Ameerika Ühendriikides kõneainet tekitanud. Hõredalt asustatud ja keeruliste looduslike tingimustega saared olid USA jaoks olulised eelkõige strateegilistel põhjustel ning tekitasid poliitikute seas arutelu juba 19. sajandil. Idee Atlandi ookeani põhjaosas asuvate Taani kolooniate soetamiseks muutus esimest korda aktuaalseks 1867. aastal. Samal aastal oli Ameerika Ühendriikide tollane välisminister, William Henry Seward, sõlminud Venemaaga lepingu Alaska soetamiseks. Samuti pidas Seward sel perioodil läbirääkimisi Taani esindajatega. Kõneluste eesmärgiks oli sõlmida kokkulepe, mille alusel oleks Taani müünud Ameerika Ühendriikidele oma Kariibi meres asuvad Taani Lääne-India saared. Läbirääkimiste ajal tutvustas tolleks perioodiks juba endine USA rahandusminister, Robert John Walker, Sewardile ideed, et USA võiks Taanilt osta ka Islandi ja Gröönimaa. Sewardi soovil lasi Walker koostada raporti, milles toodi välja erinevaid aspekte, mis õigustasid Islandi ja Gröönimaa soetamist. (Gissurason 2015: 4) Raport esitati Sewardile 1868. aasta 24. aprillil. Walker ise kirjutas sellele raportile sissejuhatuse, milles võttis lühidalt kokku tehtud uurimustöö ning edastas Sewardile ühtlasi ka oma mõtted Islandi ja Gröönimaa soetamise osas. Islandi puhul tuuakse raportis välja, et saar asub Gröönimaa rannikust 130 miili kaugusel ning Norra rannikust 850 miili kaugusel. Seetõttu ollakse arvamusel, et saar asub pigem läänepoolkeral ning peaks kuuluma USA huvifääri. Raportis tehakse ülevaade Islandi loodusest, kliimast ning elanikkonnast. Maavarade seast tuuakse esile väävli- ja soolavarud. Samuti mainitakse ära Islandi rikkalikud kalavarud ning heal tasemel kalandussektor. (*A Report on the ...*, 1868: 1-2)

Ka Gröönimaa puhul iseloomustatakse selles ülevaates saare loodust ja kliimat ning tuuakse esile sealseid kalavarusid ja majanduslikku potentsiaali omavat kalatööstust. Maavarade poole pealt mainitakse söevarusid ning maailma suurimaid krüoliidivarusid. Krüoliidi puhul rõhutatakse, et tegemist on mineraaliga, mille abil toodetakse kergest ja vastupidavat alumiiniumi. (*A Report on the ...*, 1868: 2-3) Walker avaldab raportile tuginedes arvamust, et Ameerika Ühendriigid peaksid kaaluma Islandi ja Gröönimaa soetamist. Tema hinnangul oli samm Ameerika Ühendriikide jaoks oluline nii kaubanduslikult kui ka poliitiliselt. Kaubandusliku poole pealt rääkisid Islandi ja

Gröönimaa kasuks just rikkalikud kalavarud ning muud loodus- ja maavarad. Kuna 1867. aastal moodustati Suurbritannia erinevatest Põhja-Ameerika kolooniatest ühtne Kanada Konföderatsioon, oli tehing Walkeri hinnangul oluline ka poliitiliselt. Walker oli arvamusel, et hiljuti moodustatud Kanada esindas Põhja-Ameerikas endiselt Suurbritannia huvisid ning oli vaenulik Ameerika Ühendriikide suhtes. Gröönimaa soetamisega oleks USA tema hinnangul laiendanud oma mõjuvõimu Atlandi ookeani põhjaosas. Walker oli seisukohal, et Ameerika Ühendriigid oleksid koos hiljuti soetatud Alaskaga sellisel juhul Kanada igast ilmakaarest sisuliselt ümber piiranud, mis oleks tema hinnangul ahvatlenud Kanadat „rahumeelselt ja rõõmsameelselt“ USAga liituma. (*A Report on the ...*, 1868: 3-4)

Läbirääkimised nii Taani Lääne-India saarte, Islandi kui ka Gröönimaa soetamiseks kukkusid aga 1868. aasta suvel läbi. Taani valitsus ja ka läbirääkimiste keskmes olnud Taani Lääne-India saarte hääleõiguslikud kodanikud olid lepingu heaks kiitnud, kuid sisepoliitistel põhjustel ei nõustunud lepingu ratifitseerimisega USA Kongress. Selliste arengute peamiseks põhjuseks oli toonase presidendi, Andrew Johnsoni, ja Kongressi omavahelised keerulised suhted. 1868. aasta kevadel esitati Johnsonile Kongressis süüdistus, mille järgi olevat ta ebaseaduslikult tagandanud ametist toonase sõjaministri, Edwin McMasters Stantoni. Süüdistus kukkus Senatis küll ühe häälega läbi, kuid vastumeelsus Johnsoni ning tema lähemate nõunike suhtes jäi Kongressis püsima. Johnsoni toetajana leidis välisminister Seward ennast seetõttu keerulisest olukorrast. Kongress ei avaldanud 1868. aasta suvel mingitki toetust tema ettepanekule, mis nägi ette Taani Lääne-India saarte soetamist ja idee Islandi ning Gröönimaa ostmiseks naerdi Kongressi poolt lausa välja. Kongressi erinevad liikmed väljendasid arvamust, et Ameerika Ühendriikidele ei ole vaja ei maaväriarohkeid saarekesi Kariibidel ega Gröönimaa jääväljasid. 1870. aastal lükkas USA Senat Taani Lääne-India saarte ostmise idee lõplikult tagasi ning ühes sellega lõppesid arutelud ka tehingu ümber, mis nägid ette Islandi ja Gröönimaa soetamist. (Gissurarson 2015: 5)

Uuesti tõstatus läänepoolkeral asuvate Taani valduste soetamise teema USA poliitilistes ringkondades esile Esimese maailmasõja ajal. Taaskord olid läbirääkimiste keskmes eelkõige Taani Lääne-India saared. Euroopas toimunud sõja tõttu hakkas USA valitsus pelgama, et Saksamaa võib sõjategevuse arenedes ja neutraalse Taani okupeerimise korral viia oma väed sisse ka Taanile kuulunud Kariibi mere saartele. 1914. aastal avatud Panama kanali julgeoleku tagamiseks muutusid need saared USA jaoks sellel perioodil oluliseks just strateegilistel ning sõjalistel eesmärkidel. (Duncan 2007: 521-522) 1916. aasta 4. augustil allkirjastatigi leping, mille alusel müüs Taani USAle oma Kariibi meres asuvad valdused, mis nimetati ümber Ameerika Ühendriikide Neitsisaarteks. Tehingu hinnaks kujunes 25 miljonit USA dollarit. (Fogelson 1989: 52)

Läbirääkimiste ajal lepiti kokku, et Ameerika Ühendriigid ei ole edaspidi vastu Taani majanduslike ja poliitiliste huvide laienemisele tervele Gröönimaale, ning USA välisministeerium tegi samal päeval ka vastava avalduse. (*Declaration*, 1916) Välisministeeriumi teadanne tekitas USA ühiskonnas mõningast vastasseisu. Maadeavastaja Robert Edwin Peary, kes oli Gröönimaale mitmeid ekspeditsioone korraldanud, argumenteeris, et Gröönimaa võib kujuneda Euroopa ja Ameerika Ühendriikide vahelise lennuliikluse oluliseks lüliks. Peary protestidele vaatamata said kokkulepped Taani ja Ameerika Ühendriikide vahel teoks. Otsus tehti suure tõenäosusega põhjusel, et 1916. aastal oli Ameerika Ühendriikide jaoks oluline kindlustada eelkõige Panama kanali julgeolek. USA, Gröönimaa, Islandi ja Suurbritannia vahele jääva veetee ja lennukoridori kaitsmine ei olnud sellel perioodil Ameerika Ühendriikide valitsusele veel niivõrd oluline. (Fogelson 1989: 52-53)

Kahe maailmasõja vahelisel perioodil jätkus debatt Gröönimaa kuuluvuse ning Ameerika Ühendriikide välispoliitiliste hoiakute üle selles küsimuses. Maadeavastaja Peary rõhutas, et geograafiliselt asub saar läänepoolkeral ning peaks Monroe doktriini järgi kuuluma Ameerika Ühendriikide mõjusfääri, mitte olema Euroopa riigi koloonia. Majandusliku poole pealt tõi Peary esile Gröönimaal asuvad söe- ja krüoliidivarud, kuid suuremat tähtsust omas tema hinnangul saare strateegiline asukoht, kuhu oleks saanud rajada USA laevastiku- ja õhuväebaase. (Fogelson 1989: 53) 1930. aastal soovis Taani valitsus, et USA kinnitaks veelkord üle, et tunnustab Gröönimaa kuuluvust Taanile. USA välisministeerium taanlaste pöördumist ei kommenteerinud, kuna polaarregioonide kuuluvus ning jagamine tekitasid rahvusvahelistes suhetes niigi probleeme ja arutelusid. 1933. aastal langetas Haagis asuv rahvusvaheline kohus otsuse, mis kinnitas Gröönimaa kuuluvust Taanile. Sama aasta lõpus hakkas USA huvi saare vastu taaskord suurenema. Lennunduse kiire areng oli ümber kujundamas Ameerika Ühendriikide välis- ja kaitsepoliitikat, kuna nii Gröönimaa kui ka Island muutusid olulisteks lülideks üle Atlandi ookeani põhjaosa Euroopasse kulgevast lennukoridorist. Üha enam levis USA poliitilistes ning sõjalistes ringkondades arvamus, et Ameerika Ühendriikide julgeoleku tagab suurem sõjaline kohalolek Atlandi ookeani põhjaosas. Eriti tähtsaks peeti just kontrolli Gröönimaa üle, mille rannikult oleks vaenlane saanud kerge vaevaga sooritada rünnakuid USA vastu. 1930ndate aastate välispoliitilistele arengutele vaatamata ei võtnud USA valitsus selles küsimuses siiski kindlat seisukohta vaid kommenteeris, et Taani on Ameerika Ühendriikidega sõbralikes suhetes olev riik. (Fogelson 1989: 56-57)

3.2 USA valitsuse hoiakute kujunemine Gröönimaa ja Islandi suhtes

1940-41

Taani ja Norra okupeerimine Saksamaa poolt muutis Roosevelti administratsiooni üha rahutumaks, kuna sellised arengud näitasid, et Suurbritannia sõjalaevastik ei suutnud vaenlase tegutsemist merel kontrollida. USA valitsus pelgas, et Saksamaa viib oma väed sisse ka Islandile ja Gröönimaale. Ameerika Ühendriikide kaitsepoliitika kontekstis oli tegemist tõsise julgeolekulise ohuga. Kahe saare strateegilise olulisuse kõrval muutus nende julgeoleku kindlustamine USA valitsuse jaoks tähtsaks ka majanduslikel põhjustel, kuna Lõuna-Gröönimaal asusid tollel perioodil maailma suurimad loodusliku krüoliidi kaevandused. Selle mineraali abil toodeti Kanadas USA lennukitööstuse jaoks olulist alumiiniumi. Kardeti, et kaevanduste hävimine või langemine sakslaste kontrolli alla hakkab nii Kanada alumiiniumi kui ka USA sõjalennukite tootmisprotsessi häirima. (Hendricks 1993: 19) 1940. aasta kevadel oli Roosevelt edasise välispoliitilise käitumise osas ettevaatlik. USA valitsus oli aprillis vastu mõttele, et sõjategevusega seotud Suurbritannia ja Kanada võiksid Islandi ning Gröönimaa ajutiselt okupeerida. Kardeti, et Jaapan viib sellist käitumist eeskujuks võttes oma väed sisse Hollandi Kagu-Aasia kolooniatesse, kui Holland ise peaks Saksamaa rünnaku alla sattuma. Gröönimaa puhul tõstatus koheselt Monroe doktriini küsimus. Roosevelti ning tema nõunike silmis asus saar läänepoolkeral ja kuulus seeläbi Monroe doktriini alla, kuid 12. aprillil ajakirjanikega suheldes oli Roosevelt antud teemal puiklev ega soovinud selgeid kommentaare jagada. USA valitsus lootis veel 1940. aasta aprillis, et Suurbritannia ja Prantsusmaa väed suudavad Saksamaale vastu seista ning selle edasiliikumist Skandinaavia poolsaarel takistada. Aprilli lõpuks siiski selgus, et liitlased olid Skandinaavias lüüa saanud. (Dallek 1981: 219-220)

1940. aasta 23. ja 24. aprillil kohtus Roosevelt Kanada peaministri, Mackenzie Kingiga. Kohtumise oluliseks teemaks kujunes Gröönimaa ja seal asuvate krüoliidikaevanduste kaitsmine. USA valitsus oli tolleks hetkeks alustanud läbirääkimisi kahe Gröönimaa esindaja ning Washingtonis asuva Taani saadiku, Henrik Kauffmanniga, kes ei tunnistanud okupeeritud Taani valitsuse otsuseid. Nii Taani saadik, Gröönimaa esindajad kui ka Roosevelti administratsioon soovisid Gröönimaa isoleerida Euroopas toimuvast sõjategevusest ning tahtsid ennetada sõdivate riikide vägede sattumist saarele. (Berry 2012: 227-228) USA ja Kanada valitsused arutasid Gröönimaa ja sealsete krüoliidikaevanduste kaitsmist ka 20. mail Washingtonis. Kõneluste ajal avaldasid Kanada ametnikud lootust, et USA võtab Gröönimaa kaitsmise enda eesmärgiks, kui Saksamaa peaks saart ründama. Samas teavitasid kanadalased ameeriklasi oma plaanist saata

Gröönimaale kaubalaev, mille pardal olid Kanada alumiiniumifirmade esindajad ning suurtükiväe ohvitserid. Laev asus teele 24. mail. Kanada valitsus oli endiselt mures krüoliidikaevanduste julgeoleku pärast ning kaubalaeva kasutamine mõne sõjalaeva või jäämurdja asemel aitas vältida kriitikat riigi liigse sõjalise kohaloleku pärast Gröönimaal. Aprilli lõpus toimunud kohtumisel lubas USA valitsus, et saadab Gröönimaale oma delegatsiooni. Ameerika Ühendriikide rannavalvelaev jõudis saarele enne Kanada laeva. Sellise kiire tegevuse eesmärk oli USA kaubanduslike ja diplomaatiliste huvide kaitsmine Gröönimaal. Kanadalased jõudsid saarele kuus päeva hiljem. Nii Roosevelti valitsus, Gröönimaa ametnikud kui ka Taani saadik ei pooldanud siiski sõjategevusega seotud Kanada delegatsiooni saabumist Gröönimaale, kuna selline tegevus mõjus nende hinnangul negatiivselt Gröönimaa neutraalsusele. Oldi arvamusel, et saare julgeolekule mõjub paremini Euroopas toimuva sõjategevusega distantsi hoidva Ameerika Ühendriikide kohalolek. (Berry 2012: 230-231)

Ameerika Ühendriikide rannavalvelaevaga saabus 1940. aasta mai lõpus Gröönimaale ka USA konsul, James K. Penfield, kes asus looma diplomaatilisi sidemeid Ameerika Ühendriikide ja Gröönimaa vahel. Taani okupeerimise tõttu vajas ametlike diplomaatiliste suhtluskanalite loomine Gröönimaaga, kui emamaast äralõigatud kolooniaga, teistsugust lähenemist. 1940. aasta 24. aprillil USA välisministeeriumis koostatud memorandumis tuuakse välja viisid, kuidas riik saaks Gröönimaa esindajatega kontaktid luua. Memorandumis selgitatakse, et okupeeritud Taani valitsus keelduks suure tõenäosusega USA taotlusele konsulaadi avamiseks Gröönimaal. Samas rõhutati Ameerika Ühendriikide ametlikke seisukohti, et Taani valitsus ei ole oma meretaguseid kolooniaid puudutavates küsimustes sõltumatu. Seda arvesse võttes ei olnud USA valitsuse hinnangul mõistlik konsulaadi avamise küsimuses Taani valitsuse poole pöörduda ning ühendust otsiti Gröönimaa kohalike võimudega, kes kõigi eelduste kohaselt omasid USA välisministeeriumi hinnangul *de facto* kontrolli saare haldamise üle. (*Memorandum by ...*, 1940) Suhtlemine Gröönimaa võimudega käis läbi Taani saadiku, Kauffmanni, kes edastas juba 28. aprillil USA välisministeeriumile Gröönimaa kohalike võimude tänusõnad, et USA valitsus tunneb Gröönimaa julgeoleku vastu huvi. Samuti olid Gröönimaa esindajad andnud oma nõusoleku USA konsulaadi avamiseks Gröönimaal. (*The Danish Minister ...*, 1940)

Penfield asutas mai lõpus Gröönimaale saabudes ajutise konsulaadi ning USA rannavalvelaev jäi koos meeskonnaga saarele, korraldades krüoliidikaevanduste kaitsmist ning Gröönimaa rannikul patrullimist. Konsulaadi rajamise järel muutus krüoliidikaevanduste kaitsmine USA valitsuse jaoks veelgi olulisemaks. Kui kaevandused oleksid võimalike sabotaažide tõttu hävinenud, kaotanuks Gröönimaa oma peamise sissetulekuallika, mistõttu langenuks Ameerika Ühendriikide valitsusele

finantsiline lisakoorem Gröönimaa elanikkonna abistamisel. Samal ajal hakkasid USA ametnikud otsima võimalusi lennuväljade ning baaside rajamiseks Gröönimaale. (Berry 2012: 233) Uudised USA valitsuse ning Gröönimaa võimude suurenevast koostööst jõudsid ka Taani valitsuseni, kes väljendas läbi Kauffmanni muret selliste arengute pärast. Taanlased protesteerisid, et USA oli oma ajutise konsulaadi rajanud ilma Taani valitsuse ametliku nõusolekuta. 1940. aasta 27. juulil edastas USA valitsus okupeeritud Taani valitsusele oma ametliku vastuse ning seisukoha Gröönimaa küsimuses. Kinnitati, et USA konsuli tegutsemine Gröönimaal on ajutine ja USA järgib endiselt 1916. aasta 4. augustil tehtud avaldust, millega tunnustati saare kuuluvust Taanile. Samas toodi välja, et okupatsiooni tõttu on häiritud Taani suhted nii USA valitsuse kui Gröönimaa esindajatega ning Ameerika Ühendriikide tegevus Gröönimaal tulenes just sellest probleemist ajendatuna. Põhjendati, et Gröönimaa esindajad otsisid kontakti USA valitsusega omal initsiatiivil, kuna oldi mures saare varustamise pärast toidu ja muu esmatarbekaupadega. Ajutine konsulaat rajati seetõttu saarele just praktilisel põhjusel, et Gröönimaa elanike igapäevamuredega efektiivsemalt tegeleda. Rõhutati, et konsulaadi tegevuse eesmärk ei ole Taani legitiimsete huvide kahjustamine. (*The Acting Secretary of ...*, 1940)

Taani okupeerimise järel said 1940. aastal alguse ka Islandi ning USA diplomaatilised suhted ja 24. mail Islandile saabunud USA konsul, Bertel Eric Kuniholm, avas 7. juulil Reykjavikis USA konsulaadi. (*History of the U.S. and Iceland*, 2018) 15. aprillil pöördus USA valitsuse poole Islandi peaminister, Hermann Jonasson, avaldades Islandi valitsuse soovi rajada Ameerika Ühendriikidega diplomaatilised suhted. (*The Icelandic Prime Minister ...*, 1940) Cordell Hull vastas Islandi peaministrile järgmisel päeval, 16. aprillil. Hull teatas, et USA valitsus võtab arvesse Taani okupeerimisega kaasnenud muutusi Islandi välispoliitikas ning tervitab Islandi soovi diplomaatiliste suhete rajamiseks. Samuti edastas Hull selles teates sõnumi, et USA valitsus soovib Islandile oma konsuliks määrata Bertel Eric Kuniholmi. (*The Secretary of State ...*, 1940) 1940. aasta 10. mail okupeeris Suurbritannia Islandi, ennetamaks saare sattumist Saksamaa kätte. Islandi ja Ameerika Ühendriikide omavahelised suhted jäid sellel aastal tagasihoidlikuks. Islandi valitsust muutis siiski rahutuks sõdiva riigi vägede paiknemine saarel ning islandlased proovisid USA tähelepanu sellele probleemile juhtida. 5. septembril kohtusid Islandi saadikud Hulliga ning uurisid, kas Monroe doktriin ei võiks laieneda ka Islandile. Hull mõistis islandlaste muret, kuid keerulisele rahvusvahelisele olukorrale ja sellest tulenenud probleemidele viidates ei soovinud ta Islandi saadikutele kindlat vastust anda. (*Memorandum of Conversation ...*, 1940) 1940. aasta lõpus oli Suurbritannia olukord muutumas üha kriitilisemaks ja Islandi valitsus pelgas, et Saksamaa võib ka Islandi oma kontrolli alla haarata. Detsembris uuris Islandi välisminister mittemetliku pöördumise

käigus, et milline oleks USA võimalik reaktsioon, kui Island peaks paluma Ameerika Ühendriikidel ennast kaitsta. USA valitsus palus saadik Kuniholmil edasi öelda, et Ameerika Ühendriigid ei soovi ennast küsimusega siduda. 1941. aasta jaanuaris algasid aga salajased läbirääkimised USA ja Suurbritannia väejuhatuste vahel ning arutelude käigus lepiti kokku, et kui Ameerika Ühendriigid liituvad sõjategevusega, võtavad USA relvajõud Islandi kaitsmise üle. (Hardarson 1974: 44)

Island ning Gröönimaa muutusid Ameerika Ühendriikide välispoliitikas ja sõjalises strateegias veelgi olulisemaks 1941. aasta kevadel. *Lend-lease*'i allkirjastamise järel muutus tähtsaks üle Atlandi ookeani põhjaosa kulgeva laevatee ohutus. USA valitsus alustas ühiskonnas süvenevate interventsionalistlike meeleolude tuultes planeerima Põhja-Atlandil üha agressiivsemaid ning julgemaid samme. Samal ajal täheldati ka Saksamaa sõjalennukite sagenevat tegevust Gröönimaa kohal. Sellest tulenevalt sõlmisid USA valitsus ning Taani saadik, Henrik Kauffmann, 9. aprillil lepingu, mille alusel võtsid Ameerika Ühendriigid endale vastutuse Gröönimaa kaitsmisel. USA omandas õiguse rajada Gröönimaale sõjaväebaase, mille läbi laienesid USA huvid ja mõjukus Atlandi ookeani põhjaosas. (Kaiser 2014: 182) Lepingus rõhutati, et USA tunnustab endiselt Gröönimaad Taanile kuuluvaks. USA seadis oma eesmärgiks Gröönimaa poliitilise staatuse säilitamise, kuna Euroopas toimuva sõja tõttu võis tekkida oht, et saar muutub lähtekohaks, kust hakatakse sooritama rünnakuid läänepoolkeral asuvate riikide vastu. (*Denmark-United States: Agreement ...*, 1941, punkt I) Samasse lepingusse kirjutati sisse, et Ameerika Ühendriikidel on õigus ehitada ning kasutada lennuväljaid, sidepidamiskeskuseid ning meteoroloogilisi rajatisi, mis on vajalikud läänepoolkeral asuvate riikide kaitse ja turvalisuse tagamiseks. (*Denmark-United States: Agreement ...*, 1941, punkt II) Samuti määrati lepingus kindlaks, et USA võib parandada ja täiendada Gröönimaa sadamaid, kaitserajatisi, laohooneid, personali majutushooneid ning kõikvõimalikku muud infrastruktuuri, mis on seotud eelpool mainitud kaitserajatiste hooldamisega. (*Denmark-United States: Agreement ...*, 1941, punkt III) Järgmisel päeval, 10. aprillil, kohtus Roosevelt Stimsoni, Knoxi, Starki, välisminister Cordell Hulli ning kaubandusminister Harry Lloyd Hopkinsiga. Roosevelt oli kohtumisel endiselt arvamusel, et Suurbritanniasse saadetavate laevakonvoide moodustamiseks ei ole USA avalikkus veel valmis. Samas lepiti kokku, et USA nihutab oma tegevusraadiuse Atlandi ookeanil 25. läänemeridiaanini, mis kulgeb Gröönimaast idas. Sellise otsusega jäi suurem osa Gröönimaast USA huvisfääri. Varasemaga võrreldes laienes oluliselt USA sõjalaevade ja -lennukite tegevus Atlandi ookeanil, mille eesmärgiks oli Saksamaa sõjalaevade fikseerimine ning Suurbritannia valitsuse teavitamine nende asukohtadest. (Kaiser 2014: 186)

Veel 1941. aasta mais pidas Roosevelt riigi julgeolekupoliitika kujundamisel eelkõige silmas hemisfäärilise kaitsevõimekuse parandamist, kuid üha aktuaalsemaks muutus Islandi küsimus. 28.

mail kohtus president Suurbritannia suursaadikuga ning vestluse ajal käis Roosevelt välja idee, et USA relvajõud võiksid vahetada välja Islandil viibivad Suurbritannia väeosad, mis olid saare okupeerinud 1940. aasta 10. mail, ennetamaks Islandi langemist Saksamaa kontrolli alla. Roosevelti sõnul oleks selline käik andnud ettekäände laevakonvoide loomiseks, kuna Islandil paiknevad USA väed vajaksid regulaarset varude täiendamist. (Kaiser 2014: 234-235) Arengud Atlandi ookeani põhjaosas said uue hoo sisse peale 22. juunit, kui Saksamaa ründas Nõukogude Liitu. Mitmed Roosevelti administratsiooni liikmed uskusid, et tekkinud olukorda tuleb ära kasutada. Sõjakamalt meelestatud Stimson, Knox ja Stark olid veendunud, et Nõukogude Liit alistub kolme kuu jooksul. Kuna Saksamaa tähelepanu oli suunatud Ida-Euroopasse, avanes nende hinnangul soodne hetk üllatusrünnakuks. (Kaiser 2014: 236-237) Siiski ei olnud Roosevelti lähemad nõunikud veel 1941. aasta suvel üksmeelel, kuidas riigi välispoliitikat edasi kujundada. Tsiiviilametnikud Stimson ja Knox soovisid, et Roosevelt astuks Saksamaa vastu agressiivsemaid samme. Roosevelti militaarsete nõustajate hulgas pooldas julgemat sekkumist ainult admiral Stark. Kindral Marshall pidas eelkõige vajalikuks hemisfäärilise kaitsestrateegia arendamist ning USA sõjaväe vajadustega arvestamist. Ülejäänud USA mereväe juhtkond oli endiselt seisukohal, et riik ei peaks ennast Euroopas toimuva sõjategevusega siduma ning senisest julgeolekustrateegiast loobuma. President jagas oma vaateid siiski pigem Stimsoni ja Knoxiga. Seda kinnitab fakt, et Roosevelt hakkas 1941. aasta jooksul üha enam keskenduma hemisfäärilise kaitsestrateegia arendamise asemel hoopis teljeriikide purustamisele. (Kaiser 2014: 243) USA valitsus oli veendunud, et Nõukogude Liit alistub ja Suurbritannia olukord muutub veelgi keerulisemaks, kuna Saksamaa oleks saanud ligipääsu Ida-Euroopa ressurssidele. Ka Roosevelt ei olnud kindel, kui kaua suudab Punaarmee Saksamaale vastu seista, kuid ta ei läinud rutates kaasa oma peamiste nõunike sõjakamate plaanidega, mis nägid ette laevakonvoide loomist ning *lend-lease*'i kohest laiendamist Nõukogude Liidule, vaid tegeles endale omase ettevaatlikkusega. Ta tahtis Saksamaa tegevusele jõulisemalt reageerida, kuid arvestas endiselt ühiskonna soovimatusega riiki otsese sõjategevusega siduda. (Wortman 2017: 243-244)

Islandi suunalise tegevuse osas valis Roosevelt kesktee, mis ühest küljest oli selge toetus Suurbritanniale, kuid mitte liiga agressiivne samm Saksamaa suunas. Juba 5. juunil oli ta andnud käsu Islandile saadetavate väeosade moodustamiseks, et vahetada välja seal viibivad brittide väeosad, mida Suurbritannia valitsus soovis suunata mujale. USA merejalaväelased saabusid Islandile 7. juulil ning alles samal päeval teavitas Roosevelt sellest ka Kongressi. President rõhutas Kongressi poole tehtud pöördumises, et taoline samm oli rangelt seotud riigi kaitsevõimekuse parandamisega, takistamaks Saksamaa mõjuvõimu laienemist üle Gröönimaa Põhja-Ameerikasse. Roosevelt selgitas, et USA sõjaline kohalolek Islandil tagab turvalisema laevaliikluse Põhja-

Atlandil ning soodustab Suurbritannia stabiilset varustamist. Kuna Roosevelt põhjendas, et samm oli oluline USA kaitsevõimekuse parandamiseks, võeti uudis Kongressis hästi vastu. (Dallek 1981: 276) Otsusele eelnenud läbirääkimised Islandi ja USA valitsuste vahel ei kulgenud aga nii ladusalt kui Gröönimaa puhul. Enim põhjustas arutelu Islandile saadetava USA väekontingendi suurus. Nimelt soovisid nii Islandi kui ka Suurbritannia valitsused, et vahetatakse välja kõik 20 000 Suurbritannia sõdurit. Roosevelt keeldus sellest ideest ja vähendas Islandile saadetavate sõdurite arvu 4000 regulaarväelase peale. Esialgsete plaanide kohaselt lepiti kokku, et USA sõjalaevad hakkavad pärast Islandi okupeerimist turvama ka samal marsruudil seilavaid Suurbritannia kaubalaevu, kuid Roosevelt siiski taganes esialgu sellest plaanist. Kuna 1941. aasta juulis oli Kongressis arutlusel 1940. aasta septembris aastaks ajaks allkirjastatud ajateenistusseaduse pikendamine, siis ei tahtnud Roosevelt oma poliitilistele vastastele anda võimalust tema avalikuks kritiseerimiseks. (Dallek 1981: 276)

Välispoliitilised käigud Gröönimaa ja Islandi suunas muutsid laevakonvoide kaitsmise teema USA julgeoleku kindlustamisel siiski üha aktuaalsemaks. Ameeriklaste saabumine Islandile muutis Saksamaa valitsuse ettevaatlikumaks. Adolf Hitleri tähelepanu oli suunatud Ida-Euroopasse ning seetõttu soovis ta vältida intsidente USA ja Saksamaa sõjalaevade vahel. Saksamaa sõjalaevastik tõmbas tegevust tagasi ning suve lõpuni ei lastud ühtegi laeva Atlandi ookeanil põhja. (Wortman 2017: 250) Roosevelt siiski jätkas Atlandi ookeanil toimunud väljakuulutamata sõda Saksamaa vastu. 24. juulil alustasid laevakonvoid sõitmist USA ja Islandi vahel, millesse kaasati esialgu ainult USA ja Islandi kaubalaevad. Septembri alguses kaasati Islandile suunduvatesse konvoidesse ka Suurbritannia kaubalaevad. (Kaiser 2014: 275) Sellise lubaduse käis Roosevelt Churchillile välja augusti alguses toimunud Atlandi harta kohtumisel. USA sõjalaevad hakkasid septembris Saksamaa allveelaevu konvoide kaitsmise eesmärgil ilma hoiatuseta ründama, mis Roosevelti hinnangul pani Adolf Hitleri üha enam surve alla ning valiku ette, kas USAle sõda kuulutada või taanduda. Roosevelt oli üha enam otsimas intsidenti, mis oleks riigi sõjategevusega sidunud. Sellist lähenemist kasutades oli USA valitsus valmis sõda pidama, kuid mitte seda esimesena välja kuulutama. (Kaiser 2014: 272) Gröönimaa ja Islandi okupeerimisega laienes oluliselt USA sõjalaevastiku tegevus Atlandi ookeani põhjaosas. Sõdurite paigutamisega Islandile oli USA astunud sammu eemale senisest hemisfäärilisest kaitsepoliitikast ning saarele suunduvate konvoide loomise ja kaitsmisega astus riik sammu lähemale sõjale.

3.3 USA avalikkuse hoiakute kujunemine Gröönimaa ja Islandi suhtes 1940-41

Taani ja Norra okupeerimise tõttu muutus Põhja-Atlandi julgeolek ebastabiilsemaks ja USA valitsus soovis olukorra tasakaalustamiseks teha strateegiliselt oluliste Islandi ja Gröönimaa suunas kaalukamaid välispoliitilisi samme. Selle jaoks pidi Roosevelt võitma USA avalikkuse poolehoidu, kuid isolatsionistlikult meelestatud ühiskonna hoiakute muutmine oli ülesanne, millele pidi ettevaatlikult lähenema. Roosevelt hindas kõrgelt ning võttis omaks USA admirali, Alfred Thayer Mahani, poolt lahti seletatud ja kirja pandud mõtteid Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitikast. Mahani kontseptsiooni järgi asub USA esimene kaitseliin merel ning riigi kaitsevõimekust tuleks arendada, tõsta ja üles ehitada USA mandriosast võimalikult kaugel. Roosevelti jaoks muutus oluliseks, et USA avalikkus mõistaks, millist ohtu kujutavad maailmas toimuvad konfliktid riigi julgeolekule. Teise maailmasõja puhkedes muutus Roosevelti avalike kõnede eesmärgiks ühiskonna veenmine, et riigi kaitsepoliitikat ei saa suruda ainult USA piiridesse. Roosevelt rõhutas, et lennunduses toimuvate arengute tõttu ei suuda ookeanid enam Ameerika Ühendriikidele sellist kaitset pakkuda, kui varasematel aegadel. (Wortman 2017: 38-39) Roosevelt asus koheselt peale Taani ja Norra okupeerimist tegema mitmeid pöördumisi USA avalikkuse poole. 9. aprilli pressikonverentsil, kui Saksamaa invasioon Skandinaaviasse oli alanud, edastas Roosevelt avalikkusele sõnumi, et Euroopas toimuvate arengute tõttu tuleb ameeriklastel hakata üha rohkem mõtlema potentsiaalse sõjategevuse peale. 15. aprillil tehtud raadiopöördumises rõhutas Roosevelt, et Euroopas toimuv mõjutab otseselt ka rahu ja stabiilsust Ameerika Ühendriikides. 18. aprillil kohtus Roosevelt mitmete USA ajalehetoimetajatega. Kokkusaamisel toonitas Roosevelt, et just meedia ülesandeks on avalikkusega suhtlemine. Ta oli veendunud, et ajakirjandus peab ühiskonnale ausalt selgitama, mida tähendab USA jaoks diktatuuririikide võit Euroopas ja Kaug-Idas. Roosevelt ei soovinud ise selliste julgemate ning kriitilisemate sõnumitega avalikkuse poole pöörduda kuna pelgas, et isolatsionistid ründavad teda süüdistustega sõja õhutamises. Roosevelt oli veendunud, et ajakirjandus tuleb rahva meelsuse muutmisega toime. Ajakirjanike viimaste kahtluste kõrvaldamiseks selgitas Roosevelt 18. aprilli kohtumisel, kuidas USA võib Euroopas toimuva sõjategevuse laienedes sattuda rünnaku alla. William Allen White'iga suheldes hoiatas Roosevelt, et ameeriklased on sattumas üha suuremasse ohtu, kuid ei saa sellest veel aru. (Dallek 1981: 219)

Kuna Roosevelt tugines välispoliitiliste otsuste langetamisel USA ühiskonnas levinud hoiakutele, vajas ta ka Islandi ja Gröönimaa suunas tehtavate poliitiliste ja sõjaliste sammude tegemisel kindlust, et USA avalikkus seisab tema selja taga. Endiselt neutraalsuspoliitikat järgiv Roosevelt ei

soovinud veel 1940. aasta kevadel jõulisemaid samme Atlandi ookeanil teha. President uskus, et isolatsioonistlikku välispoliitikat pooldav USA avalikkus ei ole valmis meetmeteks, mis oleks Gröönimaa ja Islandi toonud Ameerika Ühendriikide kaitse alla. Monroe doktriini tõttu hakkas meediat huvitama Gröönimaa küsimus ja valitsuse hoiakud selles osas. Nii Roosevelt kui ka mitmed teised administratsiooni liikmed olid arvamusel, et Gröönimaa kuulub läänepoolkerale ja seeläbi ka USA mõjusfääri, kuid 12. aprillil pressiga suheldes puikles president ajakirjanike küsimustest kõrvale. Roosevelti hinnangul oli Gröönimaa küsimus tollel hetkel veel „enneaegne“ ja „hüpoteetiline“. Roosevelti vastumeelsus Islandi ja Gröönimaa okupeerimise ning kommentaaride jagamise osas tulenes asjaolust, et ta ei soovinud rutakate avalduste ja otsustega tekitada USA avalikkuse seas sõjahirmu, mis oleks võinud kasvatada valitsuse vastast kriitikat. (Dallek 1981: 219-220) 1940. aasta aprilli lõpus toimunud kohtumisel Kanada peaministri, Mackenzie Kingiga, teatas Roosevelt, et on valmis läbi Punase Risti saatma Gröönimaale erinevaid esmatarbekaupu. Samuti lubas ta Gröönimaa rannikualad varustada erinevate raadioseadmetega, et üles ehitada efektiivsem sidepidamissüsteem. Siiski oli ta vastu igasugustele suurematele Gröönimaa suunas tehtavate sõjaliste sammude suhtes, kuna isolatsioonistid oleksid suure tõenäosusega tõlgendanud sellist käiku kui valitsuse lähenemist ametlikule sõjategevusele. (Berry 2012: 228)

Kuna Roosevelt otsustas 1940. aastal kandideerida ka kolmandaks ametiajaks, siis pidi ta Euroopas toimunud sõjategevusele ning Põhja-Atlandi julgeoleku küsimusele reageerima teatava vaoshoitusega. Presidendikampaania kõrvalt pidi Roosevelti administratsioon 1940. aasta suvel tegelema näiteks ka Suurbritanniaga sõlmitava sõjalaevade ja baaside vahetustehingu, kaitsekulutuste tõstmise ning ajateenistuse kehtestamise aruteludega. Presidendikampaania ajal järgis Roosevelt demokraatide valimisplatvormi lubadusi. Kampaania ajal avalikkusele tehtud pöördumistes rõhutas Roosevelt, et ilma otsese, Ameerika Ühendriikide vastu sooritatud rünnakuta ei seo riik ennast maailmas toimuvate konfliktidega. (Page, Shapiro 1992: 189) Peale presidendivalimisi hakkas Roosevelti välispoliitiline retoorika muutuma julgemaks. 1940. aasta 29. detsembril pöördus Roosevelt USA avalikkuse poole järjekordse populaarse kaminavestlusega. Selles raadiopöördumises toonitas Roosevelt, et ei soovi kuulajatele rääkida sõjast vaid rahvuslikust julgeolekust. Ta kinnitas, et Ameerika Ühendriikide presidendina on tema ainus eesmärk hoida riik eemal sõjast. President selgitas oma kõnes, et otsese sõjategevuse vältimiseks peab USA suurendama oma liitlaste varustamist kõikvõimaliku sõjatehnikaga. Ta nimetas Ameerika Ühendriike demokraatia arsenaliks, kelle kohustus on aidata riike, kes on lahinguväljade eesliinidel pidamas rasket võitlust demokraatlike väärtuste kaitsmisel. Ta rõhutas oma kõnes, et see ei ole ainult tema arvamus, vaid sellist seisukohta jagavad ka mitmed teised administratsiooni liikmed ja

USA sõjaväelased, kes puutuvad igapäevaselt kokku Ameerika Ühendriikide julgeolekuküsimustega. (*Fireside Chat*, 1940)

Roosevelti pöördumiste ning erinevate ühiskondlike survegruppide poolt tehtud teavitustöö mõjul allkirjastatigi 1941. aasta märtsis *lend-lease*'i leping. Sellest tulenevalt muutus oluliseks Atlandi ookeani põhjaosa ning Gröönimaa ja Islandi julgeolek. *Lend-lease*'i allkirjastamisega oli USA sidumas ennast üha rohkem sõjategevusega, kuid Roosevelt oma retoorikaga seda veel ei väljendanud. Ta kinnitas 1941. aasta kevadel, et USA sõjalaevad ei hakka välisriikide kaubalaevu Atlandi ookeanil saatma. Samas sõlmiti 9. aprillil Gröönimaa esindajatega koostöölepe USA baaside rajamiseks saarele. Samuti laiendati USA sõjalaevade patrulltegevust Gröönimaani, mille käigus hakati fikseerima Saksamaa sõjalaevade asukohti, mis edastati Suurbritanniale. (Page, Shapiro 1992: 190) Põhjus, miks Roosevelt ei toetanud konvoide loomist, peitub taas USA avalikkuse hoiakutes. President oli veel 1941. aasta aprillis veendunud, et USA ühiskond ei kiida Suurbritanniasse suunduvate laevakonvoide kaitsmist heaks, kuna *lend-lease* oli allkirjastatud sõnumiga, et see hoiab Ameerika Ühendriigid sõjategevusest eemal. Roosevelt pelgas, et USA mereväe kaasamine sõdivate riikide kaubalaevade kaitsmiseks rikub seda kokkulepet ning lõhestab sõja äärel seisva riigi ühiskonna. Ka arvamusküsitlused kinnitasid tema kahtlusi. 8. aprillil avaldatud tulemused näitasid, et konvoide loomisele oli vastu 50 protsenti ning ideed toetas 41 protsenti vastanutest. Samuti ei olnud küsitlusele vastanud valmis mõne kaubalaevu saatva USA sõjalaeva vastu sooritatud rünnaku puhul Saksamaale sõda kuulutama. Sellisele ideele oli vastu 50 protsenti ning seda pooldas 40 protsenti vastanutest. (Dallek 1981: 261)

1941. aasta aprillis vastu võetud otsustega laienes USA sõjalaevastiku tegevusraadius Gröönimaa rannikuni, kuid Roosevelt teavitas 15. aprillil oma nõunikke, et ei soovi antud teemal avalikku teadaannet teha. Selle asemel soovis ta lihtsalt mereväele käsu anda ning lasta uudistel meediasse lekkida siis, kui otsused on juba jõustunud. Stimson ning Morgenthau sellist salatsemist ei toetanud, kuna pelgasid, et taoline käitumine võib kahjustada valitsuse populaarsust. Roosevelt jäi enda otsusele esialgu kindlaks. 24. aprilliks oli USA sõjalaevastik laiendanud oma tegevusraadiust Gröönimaani ning presidendi nõusolekul teavitasid Hull ja Knox sellest ka USA avalikkust. (Dallek 1981: 261-262) Järgmisel päeval andis Roosevelt pressikonverentsi, mille ajal sattus ta Hulli ja Knoxi sõnavõttude tõttu ajakirjanike surve alla. Kohtumise ajal pidi Roosevelt põhjendama, miks otsustas valitsus mereväe tegevusraadiust laiendada. Samuti oli presidendil vaja selgitada, mille poolest erines USA sõjalaevade patrulltegevus Suurbritanniasse suunduvate kaubalaevade kaitsmisest. Roosevelt sõnul ei tegelenud USA sõjalaevad Atlandi ookeanil kaubalaevade saatmise ega turvamisega. Ta rõhutas, et USA merevägi tegeleb piirkonnas patrullimisega, et avastada

vaenulikke sõjalaevu, mis võivad ohustada läänepoolkera julgeolekut. Laevastiku tegevusraadiuse laiendamist õigustas Roosevelt väitega, et võrreldes 1939. aastaga on USA saanud enda kasutusse uued sõjaväebaasid, mis vajasisid samuti kaitset. Ta selgitas, et võrreldes varasemate aastatega on läänepoolkera julgeolek muutunud oluliselt ebastabiilsemaks. Seetõttu rõhutas ta Gröönimaa, Newfoundlandi ning Bermuda kaitsmise vajadust ning tuletas meelde, et Monroe doktriini järgi on USA kohustatud ka Kanada kaitsmiseks, kui seda peaks ründama mõni riik, mis ei asu Ameerika maailmajaos. (*Excerpts from the ...*, 1941)

1941. aasta mais toimus murrang USA avalikkuse hoiakutes. Saksamaa sõjalaevade tegevus Atlandi ookeanil oli peale *lend-lease*'i allkirjastamist muutumas märgatavalt aktiivsemaks, mis tähendas üha suurenevaid kaotuseid Suurbritanniale. CDAAA liikmed levitasid 1941. aasta mais USA ühiskonnas sõnumit, et Suurbritannia kaotused Atlandi ookeanil ja aina reaalsemaks muutuv sõjaoht vajab USAlt otsustavamalt tegutsemist. Selgitati, et julgeoleku kindlustamine võib samas kaasa tuua relvakonflikte ning isegi inimohvreid. 21. mail Gallupi poolt avaldatud arvamusküsitluse andmetel selgus, et napp enamus küsitletutest pooldas laevakonvoide loomist. (Kaiser 2014: 200) 27. mail tegi Roosevelt USA avalikkuse poole raadiopöördumise, mille üheks sõnumiks oli Atlandi ookeani julgeolek. Oma sõnavõtus tuletas Roosevelt meelde, millist ohtu ameeriklaste senisele eluviisile kujutab diktatuuririikide mõjuvõimu laienemine Atlandi ookeanil. Ta rõhutas, et läänepoolkera julgeoleku kindlustamiseks on vaja toetada Suurbritanniat ning haarata tugevam kontroll Atlandi ookeani üle. Roosevelt selgitas, et Suurbritannia varustamise juures omab suurt tähtsust üle Atlandi ookeani põhjaosa kulgev kaubatee ning kontroll selle läheduses asuvate Islandi ja Gröönimaa üle. Roosevelt selgitas ühiskonnale, et Islandi ja Gröönimaa sattumine Saksamaa kätte seab otsesesse ohtu Ameerika Ühendriikide julgeoleku, kuna nendelt aladelt suudavad Saksamaa kaasaegsed pommitajad sooritada õhurünnakuid USA idarannikul, põhjaosas ja isegi Kesk-Läänes asuvatele tööstuskeskustele. (*Radio Address ...*, 1941) Roosevelt oli 1941. aasta mai lõpus valmis esitama Berliinile retoorilisi väljakutseid, kuid pelgas kindlate otsuste tegemist. Ühest küljest ei soovinud ta siiani USA avalikkust sõjale survestada. Teisest küljest ei soovinud ta Saksamaad provotseerida. Nimelt hakkas eelnevate kuude jooksul USA valitsuseni jõudma info, et sakslased valmistuvad rünnakuks Nõukogude Liidu vastu, mis oleks oluliselt leevendanud julgeolekulist olukorda Atlandi ookeanil. (Dallek 1981: 268)

22. juunil ründas Saksamaa Nõukogude Liitu ning üha olulisemaks muutus Suurbritannia edasine varustamine ja Islandi tähtsus Ameerika Ühendriikide ning üle Atlandi ookeani põhjaosa kulgeva laevatee julgeoleku tagamisel. 1. juulil tegi Knox avaliku pöördumise. Oma sõnavõtus tuletas ta ühiskonnale meelde, millist ohtu kujutavad diktatuuririigid USA demokraatlikele väärtustele. Knox

oli veendunud, et Saksamaa suudab Nõukogude Liidu alistada ning mainis selle ka oma kõnes ära. Samas rõhutas ta, et USA peab tekkinud olukorda ära kasutama. Knox kõneles keerutamata ning ausalt Suurbritannia kaotustest merel ning selgitas, et relvatarnete jaoks on vaja tagada laevade turvalisus Atlandi ookeanil. Kuna Saksamaa tähelepanu oli suunatud Ida-Euroopale, avanes Knoxi sõnul suurepärane võimalus vaenlase purustamiseks. USA pidi tema hinnangul tegema kõik, et muuta oma sõjatoodangu transport Suurbritanniasse võimalikult ohutuks. (Kaiser 2014: 237)

Roosevelt otsustas USA regulaarväed saata Islandile salaja ning seetõttu jõudis uudis avalikkuseni alles 7. juulil, kui USA väeüksused hakkasid saarele kohale jõudma ning Roosevelt teavitas sellest Kongressi. Roosevelt selgitas, et USA sõdurid vahetavad saarel seni paiknenud Suurbritannia väed välja Islandi valitsuse nõusolekul. Otsus oli presidendi sõnul uus ning vajalik samm hemisfäärilise kaitsepoliitika kindlustamisel. (Kaiser 2014: 238) President tõmbas oma otsuse põhjendamiseks paralleele 1940. aasta sügisel Suurbritanniaga tehtud sõjalaevade ja baaside vahetustehinguga, rõhutades, et USA peab ennast kindlustama meretaguse rünnaku vastu. Roosevelt kirjeldas oma pöördumises, kuidas Islandi sattumine Saksamaa kätte võib ohustada USA julgeolekut. Esimesena tõi ta välja, et sellised arengud kujutavad tõsist sõjalist ohtu nii Gröönimaale kui ka ülejäänud Põhja-Ameerikale. Teisena kirjeldas ta kasvavat ohtu laevaliiklusele Atlandi ookeani põhjaosas. Kolmandana argumendina tõi ta välja, et Islandi sattumine Saksamaa kontrolli alla häirib tõsiselt Suurbritannia varustamist vajaliku sõjatehnikaga, mille Kongress ise on selgelt heaks kiitnud. (*Message from the president ...*, 1941) Kuna Roosevelt rõhutas, et Islandil paiknevad väed kindlustavad USA julgeolekut, võeti see otsus nii Kongressi kui ka avalikkuse poolt hästi vastu. Juuli teises pooles läbi viidud arvamusküsitlus kinnitas avalikkuse toetust Roosevelti tegevusele. Seda toetasid 61 protsenti küsitletutest ning sellele seisid vastu 20 protsenti kõikidest vastanutest. (Dallek 1981: 276)

Ameerika Ühendriikide ühiskonnas levinud isolationistlike meeleolude tõttu pidi Roosevelt veel 1941. aastal tegutsema välispoliitilistes küsimustes vaoshoitult. Kuigi Roosevelti retoorika seda ei kinnitanud, muutus presidendi tegutsemine siiski üha otsustavamaks ning agressiivsemaks. *Lend-lease*'i puhul rõhutas Roosevelt, et tegemist on abinõuga, mis hoiab USA sõjast eemal, keeldudes siiski esialgu laevakonvoide loomise ideest. Samal ajal lasi ta aprillis laiendada USA mereväe tegevusraadiust Atlandi ookeanil, et avastada Saksamaa sõjalaevu ja teavitada nende asukohtadest Suurbritannia valitsust. Islandi okupeerimise järel hakati ilma erilise avaliku aruteluta looma konvoisid USA ja Islandi vahel. 1941. aasta sügisel kaasati Islandile suunduvatesse konvoidesse ka Suurbritannia kaubalaevad ning USA sõjalaevad said käsu rünnata kõiki Saksamaa ja Itaalia sõjalaevu, mis ohustasid kaubalaevade liikumist Atlandi ookeanil. (Page, Shapiro 1992: 190)

Kokkuvõte

Teise maailmasõja puhkemise ning Jaapani poolt Pearl Harborile sooritatud rünnaku vahele jäänud periood oli väljakutse nii Roosevelti valitsusele kui ka Ameerika Ühendriikide ühiskonnale tervikuna. Euroopas vallandunud sõjategevus lõhestas USA ühiskonna ning tõi kaasa võitluse riigi edasiste välispoliitiliste hoiakute pärast. Sellise vastandumise juured asuvad Esimese maailmasõja pettumuslikes tulemustes ning 1929. aasta majanduskriisis. USA ühiskonna jaoks keerulistel 1930ndatel aastatel hakkasid levima üldised arusaamad, et riiki tabanud hädades on süüdi Euroopas toimuv katkematu võimuvõitlus ning Woodrow Wilsoni liiga isepäine tegutsemine Esimese maailmasõja ajal. 1930ndad aastad kujunesid seetõttu revisionismi kõrgperioodiks, mille ajal hakati nõudma USA neutraalsuse seadustamist ning presidendi võimu piiramist välispoliitilistes küsimustes. Levisid ideed isolatsionistlikust välispoliitikast ning hemisfäärilisest kaitsestrateegiast. Sellistele hoiakutele andsid hoogu sama kümnendi teisel poolel üha tõsisemaks muutunud rahvusvahelised kriisid. Isolatsionistlikku välispoliitikat ei pooldanud aga Roosevelt, kes pidas diktatuuririikide tegevust ohuks USA julgeolekule. Roosevelt soovis praktiseerida jõulisemat välispoliitikat ning abistada vajadusel riike, kelle kaitsevõimesse panustamist ta oluliseks pidas. 1930ndatel tekkis seetõttu terav vastandumine interventsionalistliku USA valitsuse ning isolatsionistliku USA Kongressi ja avalikkuse vahel.

USA ühiskond pelgas sattumist järjekordsesse konflikti ning selle ennetamiseks võttis Kongress aastatel 1935-1939 vastu neli erinevat neutraalsuse akti, mis seadustasid riigi neutraalsuse ning piirasid presidendi otsustusõigust välispoliitilistes küsimustes. 1935. aastal allkirjastati esimene neutraalsuse akt, mille tulemusena kehtestati relvaembargo kõikidele sõjategevusega seotud riikidele. 1936. aasta neutraalsuse aktiga keelustati finantstehingud sõjategevusega seotud riikidega. 1937. aasta neutraalsuse aktiga laienesid nimetatud keelud kodusõdade all kannatavatele riikidele. Samuti keelati ka sõjapidamiseks mittevajalikku kaupa vedavatel USA kaubalaevadel sisenemine sõdivate riikide sadamatesse. Selleks ajaks ei tohtinud USA kodanikud enam sõjategevusega seotud riikide lipu all sõitvate laevadega reisida. 1937. aasta neutraalsuse aktiga oli riik ennast isoleerinud võimalikest konfliktidest. Rooseveltilt võeti neutraalsuse aktidega vabadus toetada riike, kelle kaitsevõimesse panustamist ta oluliseks pidas. Peale Teise maailmasõja puhkemist, 1939. aasta sügisel, suutis Roosevelt tänu ulatuslikule meediakampaaniale viia Kongressi nii kaugele, et uue neutraalsuse aktiga legaliseeriti relvade müük sõdivatele riikidele *cash-and-carry* alusel. Roosevelt sai seeläbi osutada abi oma peamistele liitlastele, Suurbritanniale ja Prantsusmaale

Isolatsionistlike hoiakute leevendamiseks kasutas Roosevelti administratsioon ära massimeediat, mille abil teavitati inimesi maailmas toimuvast. Eriti agaralt kasutas Roosevelt ära raadiot, mille abil sai ta luua otsekontakti USA avalikkusega. Raadiopöördumiste abil tegi Roosevelt isiklikult ühiskonnas selgitustööd valitsuse välispoliitiliste sammude eesmärkidest ning olulisusest. Ka kino aitas avalikkuse hoiakute muutmisele kaasa, kuna USA kodanikud muutusid seeläbi Euroopa sõjasündmuste vahetuteks tunnistajateks. Oluliseks ühiskondlikuks survegrupiks, mis sekkuvat välispoliitikat propageeris, oli William Allen White'i poolt juhitud *Committee to Defend America by Aiding the Allies*. Sellesse organisatsiooni koondusid avaliku elu tegelased, kes hakkasid USA ühiskonna poole tegema pöördumisi, milles selgitati vajadust jõulisema välispoliitika järele ning kirjeldati, millist ohtu kujutab diktatuuririikide võit Euroopas USA julgeolekule ning senistele väärtustele. USA jõulisemat välispoliitikat pooldavate poliitikute ning muude avaliku elu tegelaste ulatuslik selgitustöö aitas kaasa interventsionalistlike ideede levikule USA ühiskonnas.

Isolatsionistliku välispoliitika ja selle vastu alustatud avaliku teavituskampaania varjus keskendus Roosevelt hoolikalt suhete arendamisele riigi relvajõududega, mis poliitilisi arenguid arvesse võttes muutus presidendi jaoks väga oluliseks. Otsekontaktide loomine lühendas käsuliine presidendi ning sõjaväe juhatuse vahel, muutes tulemuslikumaks ja ühtlasemaks ka USA erinevate väeliikide omavahelist koostööd. Sõjaväe olulisus USA välispoliitika kujundamisel kasvas, kuna kaasaegse manööversõja kiirus ja ulatus tekitasid vajadust tihedamate kontaktide loomise järele USA liitlasriikide relvajõudude ülemjuhatustega, et omavahelist lahingustrateegiat efektiivsemaks muuta. Sellised arengud asetasi Roosevelti, kui riigi relvajõudude kõrgeima ülemjuhataja, üha enam välispoliitilise otsustusprotsessi keskele. Sõjaväelastel, kes ei hoolinud poliitilistest reitingutest, oli oluline roll ka avalikkusega suhtlemisel ja nende julgeolekupoliitikaga seotud sõnumid omasid isolatsionistlike hoiakute leevendamise juures olulist tähtsust. Kindral George Marshalli ning admiral Harold Starki selgitustöö tulemusena tõsteti 1940. aastal Kongressi poolt kaitsekulutusi ning võeti vastu ajateenistusseadus, mille abil hakati unarusse jäetud sõjaväe võitlusvõimet taastama.

1940. aasta juunis tegi Roosevelt olulisi ümberkorraldusi ka valitsuses, kui ta määras uueks sõjaministriks Henry Stimsoni ning mereväeministriks Frank Knoxi. Tegemist oli olulise ning hästi ajastatud strateegilise sammuga. Stimson ja Knox olid mõlemad staažikad vabariiklased. Jõulisemat välispoliitikat pooldavate vabariiklaste liitumine Roosevelti valitsusega toimus äreval ajal, kui Prantsusmaa oli Saksamaale alistumas ning USA seisis järjekordsete presidendivalimiste lävel. Stimsoni ja Knoxi kaasamine USA valitsuse töösse saatis tugeva signaali nii vabariiklastele kui ka USA ühiskonnale tervikuna. Roosevelt tõestas niiviisi avalikkusele oma eesmärgi toimida ühendava

ja erapooletu poliitikuna, tagamaks ühiskondlik heaolu ja selle terviklikkus. Roosevelt oli 1940. aastaks ennast ümbritsemas nõunikega nii valitsusest kui ka sõjaväest, kellel olid sarnased välispoliitilised vaated nagu temal. Selline tegevus muutis ühtlasemaks ka administratsiooni tööd ning muutis kergemaks valitsuse ametlike välispoliitiliste seisukohtade võtmise.

Roosevelti ametiajal muutus oluliselt Ameerika Ühendriikide välispoliitiline otsustusprotsess. Kõige olulisema muutuse tõi kaasa Roosevelti otsus luua otseliinid riigi kõrgemate sõjaväelastega, kes allusid otse presidendile. Sõjaväe roll Ameerika Ühendriikide välispoliitika kujundamisel muutus eelneva ajaga võrreldes oluliselt tähtsamaks. Sellele aitasid kaasa arengud kaasaegses sõjategevuses ning vajadus kiiremate otsuste ning laiahaardelisema sõjalise tegevuse järele. Otsekontaktide loomine staabiülematega muutis Roosevelti jaoks lihtsamaks sõjategevusega seotud täitevlepingute sõlmimise, mistõttu suutis ta edaspidi vältida Kongressi venivaid arutelusid. Rooseveltil arenes välja produktiivne koostöö Henry Stimsoni, Frank Knoxi, admiral Harold Starki ning George Marshalliga, kes kõik olid jõulisema välis- ja kaitsepoliitika pooldajad ning suutsid selle vajalikkuses veenda ka USA Kongressi ning avalikkust.

Roosevelt koos oma lähedaste nõunikega oli veendunud, et Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitikas on tähtsal kohal kontroll Atlandi ookeani üle. Roosevelt hindas kõrgelt admiral Alfred Mahani poolt lahti seletatud kontseptsiooni USA julgeolekupoliitikast, mis nägi ette kontrolli ookeanide üle ning riigi kaitsevõimekuse arendamist USA mandriosast eemal. 1940. aasta suvel muutus üha tõsisemaks oht, et Prantsusmaa järel on ka Suurbritannia Saksamaale alistumas. USA valitsus hakkas pelgama, et Saksamaa saavutab kontrolli Atlandi ookeani üle, mis oleks kaasa toonud teljeriikide mõju laienemise läänepoolkerale. Suurbritannia soovis samal ajal USAlt soetada vananenud sõjalaevu, et oma võitlusvõimekust Atlandi ookeanil tõsta. Roosevelt pelgas, et Kongress ei kiida sellist tehingut heaks, kuid arutelude käigus tekkis valitsuses idee, et riik võiks soovitud laevad vahetada läänepoolkeral asuvate Suurbritannia sõjaväebaaside vastu. Idee kiideti heaks ning meedias algas ulatuslik teavituskampaania, selgitamaks tehingu olulisust USA julgeoleku kindlustamisel. USA valitsus sooritas tehingu 1940. aasta 3. septembril, kuid Roosevelt ei pöördunud nõusoleku saamiseks Kongressi poole, vaid allkirjastas täitevlepingu. Suurbritannia julgeolek oli muutumas aina ebakindlamaks ning Roosevelt soovis vältida Kongressi venivaid arutelusid. Täitevlepingu allkirjastamisel vajas ta seaduste järgi vaid oma meroperatsioonide ülema, admiral Starki, kinnitust, et loovutatav tehnika on vajalik USA julgeoleku kindlustamiseks. USA avalikkusele selgitati, et selline samm aitab tõsta Ameerika Ühendriikide kaitsevõimekust.

1939. aasta neutraalsuse akt leevendas puhkenud sõja tõttu relvade müümisega seotud piiranguid, kuid kauplemine käis *cash-and-carry* meetodil. Samas kehtisid endiselt finantstehingute keelud sõdivate riikidega ning 1940. aasta teisel poolel hakkasid Suurbritannia valuutatagavarad lõppema. Järgnenud poliitiliste ning ühiskondlike arutelude ja meedias tehtud selgitustöö tulemusena võeti 1941. aasta 11. märtsil vastu *lend-lease*'i seadus, mille alusel võis USA president sõjapidamiseks vajaliku tehnika ja varustuse abivajajatele lihtsalt loovutada või laenata, kui tema otseses alluvuses olevad kõrgemad sõjaväelased leidsid, et see aitab tõsta Ameerika Ühendriikide julgeolekut. Kuna erinevaid finantskohustusi sellega ei kaasnenud, sai valitsus mööda hiilida neutraalsuse aktide poolt kehtestatud rahaliste tehingute keeldudest. Suureneva abi ja kaubavoo tõttu muutus Suurbritannia abistamise juures üha olulisemaks üle Atlandi ookeani põhjaosa kulgeva kaubatee ohutus.

Atlandi ookeani julgeolek muutus oluliselt ebastabiilsemaks peale 1940. aasta 9. aprilli, kui Saksamaa okupeeris Taani ning vallutas kahe järgmise kuu jooksul ka Norra. Roosevelti valitsuse pettumuseks näitasid Saksamaa edukad sõjalised operatsioonid, et Suurbritannia ei suuda vaenlase tegutsemist merel kontrollida. Taani okupeerimisega seoses muutus USA valitsuse jaoks eriti aktuaalseks Gröönimaa ja Islandi küsimus. Mõlemad saared olid Taani valdused ning tekkis oht, et Saksamaa vallutab ka need alad. Taolised võimalikud arengud kujutasid Roosevelti administratsiooni hinnangul tõsist ohtu USA julgeolekule, kuna nii Island kui ka Gröönimaa asuvad strateegiliselt olulises piirkonnas. Kahe saare kuuluvusest sõltus nii Atlandi ookeani mereteed kui ka Ameerika Ühendriikide turvalisus, kuna Gröönimaale paigutatud Saksamaa sõjalennukite tegevusraadiusesse oleks jäänud ka USA idarannik. Gröönimaa krüoliidivarudest sõltus Ameerika Ühendriikide lennukitööstus, kuna seda mineraali kasutati alumiiniumi tootmiseks. Peale Taani okupeerimist soovis USA valitsus, Monroe doktriinile viidates, luua kontakte Gröönimaa esindajatega ning rajas sinna suhete arendamiseks konsulaadi. Roosevelti administratsioon tunnustas endiselt saare kuuluvust Taanile, kuid võttis ametliku seisukoha, et okupeeritud Taani valitsus ei ole oma meretaguste valdustega seotud küsimustes sõltumatu.

Üle Atlandi ookeani põhjaosa kulgeva laevatee ning Gröönimaa ja Islandi küsimus muutus veelgi olulisemaks peale *lend-lease*'i allkirjastamist. 1941. aasta 9. aprillil sõlmiti kokkulepe USA valitsuse ning Gröönimaa esindajate vahel. Lepingu järgi võttis Ameerika Ühendriikide valitsus endale kohustuse saare julgeoleku tagamisel. Samal ajal laiendati USA laevastiku tegevusraadiust Atlandi ookeanil ning levima hakkasid mõtted, et USA väed võiksid välja vahetada Islandil asuvad Suurbritannia sõdurid, keda sooviti mujale suunata. Sellise otsuse tegemisel oleks USA valitsus saanud ettekäände vägede varustamise eesmärgil moodustatud laevakonvoide loomiseks Islandi ja USA vahele, millele isolatsioonistid olid eelnevatel aegadel raevukalt vastu seisnud, kuna seda peeti

liiga sõjakaks sammuks. Võimalus selliseks käiguks avanes peale 1941. aasta 22. juunit, kui Saksamaa ründas Nõukogude Liitu ning maailm jälgis pingsalt arenguid Ida-Euroopas. Eelkõige Stimsoni, Knoxi ja Starki surve otsustas Roosevelt väed Islandile saata, kuid tegi seda varjatult, et mitte provotseerida Saksamaa valitsust ega USA avalikkust.

Gröönimaa, Islandi ning Atlandi ookeani julgeolek ja olulisus USA kaitsestrateegias leidis ka USA meedias laialdast kajastust. Taani ja Norra okupeerimise järel nihkus sõda Ameerika Ühendriikidele lähemale. Roosevelt hakkas avalikkuse tähelepanu Atlandi ookeani olulisusele juhtima peale 1940. aasta presidendivalimisi, kui algasid arutelud *lend-lease*'i loomise ümber. Roosevelt rõhutas oma raadiopöördumistes, et USA julgeolek sõltub liitlaste varustamisest ning Atlandi ookeanil toimuva mereliikluse ohutusest. Samuti levitati seisukohti, et Suurbritannia abistamine hoiab USA sõjast eemal. Teavitustöö muutus eriti aktiivseks 1941. aasta aprillis, kui USA valitsus sõlmis koostöölepe Gröönimaa võimudega ning laiendas sõjalaevastiku tegevusraadiust Atlandi ookeanil. Roosevelt ning tema lähedased nõunikud rõhutasid meediaga ning avalikkusega suheldes pidevalt, et Atlandi ookeani põhjaosas tehtud sammud on seotud Ameerika Ühendriikide kaitsevõimekuse parandamisega. Roosevelt selgitas avalikes raadiopöördumistes Islandi ja Gröönimaa olulisust Ameerika Ühendriikide julgeoleku ning ohutuma mereliikluse tagamisel. Sõjategevuse laienemise järel Ida-Euroopasse rõhutas valitsus liitlaste abistamise olulisust USA julgeoleku tagamisel. Avalikkust hoiatati ohu eest, mida kujutab teljeriikide võit ameeriklaste senisele eluviisile ja väärtustele. Ulatusliku teavituskampaania ning selgitustöö tulemusena muutus ka USA avalikkus Gröönimaa ja Islandi kaitsmise osas üha toetavamaks, mistõttu sai Roosevelti valitsus need strateegiliselt olulised saared aastatel 1940-1941 riigi julgeolekupoliitikaga üha kindlamini siduda.

Summary

"Dilemmas of US Foreign Policy and the Question of Greenland and Iceland in 1940-1941"

This thesis gives a general overview of the development and decision-making processes regarding United States foreign policy in 1940-1941. It shows how the war in Europe affected the Roosevelt administration's relationship with the armed forces, Congress and the general public and it answers the question how these shifting relationships changed the decision-making process in US foreign policy. The research also includes the main supporters of these developments within the US government. The second question of interest is the importance of Iceland and Greenland in shaping US foreign policy in 1940-1941 and what role these two strategically significant islands played in US security policy. Moreover, the research analyses the influence of public debates on US policies regarding Iceland and Greenland. The aim of the thesis is to provide an overview of the developments that lead to a more forceful foreign policy before the attack on Pearl Harbor and examine how Iceland and Greenland affected this process.

World War II, which began on September 1st, 1939, sparked a lively discussion in the United States on their foreign policy. The debate intensified in 1940-1941, when Western Europe was on its way to surrendering to Germany and the US had not yet engaged in direct military action. Roosevelt's interventionist administration was opposed by an isolationist Congress. The US Congress and most of society did not want the US to join the war in Europe. To ensure staying out of the war, Congress passed four Neutrality Acts in 1935-1939. However, their position was not supported by the 32nd President of the United States of America, Franklin Roosevelt. His Cabinet believed that US inaction could destabilise the country's security in the long run.

In 1940-1941, Roosevelt's Cabinet skilfully used mass media and different public pressure groups to help alleviate isolationist attitudes. Mass media informed people of what was happening in the world. One of the most important organisations advocating a more assertive foreign policy was William Allen White's Committee to Defend America by Aiding the Allies. It consisted of public figures who began informing US society of the need for a more active foreign policy and explaining the potential threat that the victory of dictatorships in Europe could have on US security and values in general.

In 1940, Roosevelt conducted radical changes in the composition of his Cabinet and their relations with the armed forces. In the same year, President Roosevelt (a Democrat) appointed Republicans Henry Stimson and Frank Knox, who had similar views in foreign policy, to his Cabinet. In 1939, he set up direct channels with General George Marshall and Admiral Harold Stark, who also shared his views on foreign policy. Direct contact lines shortened the chains of command between the President and the US Armed Forces. The importance of the military in US foreign policy grew because the urgency of modern manoeuvre warfare demanded more communication and collaboration with allied military councils in order to make battle strategies more effective. With these developments, Roosevelt, the Commander in Chief of the Armed Forces, became more and more central in the decision-making processes of foreign policy.

Roosevelt and his advisors were certain that, for security reasons, it was important for the US to secure the Atlantic Ocean, which was greatly destabilised on April 9th, 1940 when Germany attacked Denmark and Norway. Due to the occupation of Denmark, the US needed to address the issue of Greenland and Iceland. Germany taking control of Danish areas would have had a negative effect on US and North Atlantic trade routes, which were also the source of supplies for Great Britain. Roosevelt's administration looked for ways to defend the islands from hostile forces. The media raised public awareness and the escalating war in Europe enabled Roosevelt and his advisors to move closer to attaining their goal. In the end, the public was convinced that military presence in Iceland and Greenland was necessary to improve US security and Roosevelt's administration was allowed to exercise a more assertive foreign policy in the North Atlantic.

Allikad ja kirjandus

Allikad

A Report on the Resources of Iceland and Greenland. (1868). Koost. Benjamin Mills Peirce. Washington: Government Printing Office. <https://archive.org/details/areportonresour00statgoog>

Declaration. (04.08.1916). - *Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers 1910-1923, Vol. 3 (1923), pp. 2564.* United States Government Printing Office: Washington. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015031044483;view=2up;seq=110;size=125>

Denmark-United States: Agreement Relating to the Defense of Greenland. (09.04.1941). - *The American Journal of International Law, Vol. 35, No. 3, Supplement: Official Documents (Jul., 1941), pp. 129-134.* http://www.jstor.org/stable/2213493?seq=1#page_scan_tab_contents

Excerpts from the Press Conference. (25.04.1941). - *The American Presidency Project, online by Gerhard Peters and John T. Woolley.* (2018). <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16107>

Fireside Chat. (29.12.1940). - *The American Presidency Project, online by Gerhard Peters and John T. Woolley.* (2018). <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=15917>

Memorandum by Mr. Hugh S. Cumming, Jr., of the Division of European Affairs. (24.04.1940). - *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, General and Europe, Volume II (1940).* <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1940v02/d426>

Memorandum of Conversation, by Mr. Hugh S. Cumming, Jr., of the Division of European Affairs. (05.09.1940). - *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, General and Europe, Volume II (1940).* <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1940v02/d798>

Message from the President to the Congress, July 7, 1941. (07.07.1941). - *The American Journal of International Law, Vol. 35, No. 4, Supplement: Official Documents (Oct., 1941), pp. 194-195.* http://www.jstor.org/stable/2213452?seq=1#page_scan_tab_contents

Public Law 11. (11.03.1941). - United States Statutes at Large Containing the Laws and Concurrent Resolutions Enacted During the First Session of the Seventy-Seventh Congress of the United States of America 1941-1942 and Treaties, International Agreements Other than Treaties, and Proclamations, Vol. 55, Part 1 (1942), pp. 31-33. United States Government Printing Office: Washington. <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/77th-congress/c77s1.pdf>

Public Resolution, No. 1. (08.01.1937). - United States Statutes at Large Containing the Laws and Concurrent Resolutions Enacted During the First Session of the Seventy-Fifth Congress of the United States of America 1937 and Treaties, International Agreements Other than Treaties, and Proclamations, Vol. 50, Part 1 (1937), pp. 3. United States Government Printing Office: Washington. <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/75th-congress/c75s1.pdf>

Public Resolution, No. 27. (01.05.1937). - United States Statutes at Large Containing the Laws and Concurrent Resolutions Enacted During the First Session of the Seventy-Fifth Congress of the United States of America 1937 and Treaties, International Agreements Other than Treaties, and Proclamations, Vol. 50, Part 1 (1937), pp. 121-128. United States Government Printing Office: Washington. <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/75th-congress/c75s1.pdf>

Public Resolution, No. 54. (04.11.1939). - United States Statutes at Large containing the Laws and Concurrent Resolutions Enacted During the Second and Third Sessions of the Seventy-Sixth Congress of the United States of the America 1939-1941 and Treaties, International Agreements Other than Treaties, Proclamations, and Reorganization Plans, Vol. 54, Part 1 (1941), pp. 4-12. United States Government Printing Office: Washington. <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/76th-congress/c76s2-s3.pdf>

Public Resolution, No. 67. (31.08.1935). - The Statutes at Large of the United States of America from January 1935 to June 1936 Concurrent Resolutions Recent Treaties and Conventions Executive Proclamations and Agreements, Vol. 49, Part 1 (1936), pp. 1081-1085. United States Government Printing Office: Washington. <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/74th-congress/c74.pdf>

Public Resolution, No. 74. (29.02.1936). - The Statutes at Large of the United States of America from January 1935 to June 1936 Concurrent Resolutions Recent Treaties and Conventions Executive Proclamations and Agreements, Vol. 49, Part 1 (1936), pp. 1152-1153. United States Government Printing Office: Washington. <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/74th-congress/c74.pdf>

Radio Address Announcing an Unlimited National Emergency. (27.05.1941). - *The American Presidency Project*, online by Gerhard Peters and John T. Woolley. (2018).
<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16120>

The Acting Secretary of State to the Minister in Denmark (Atherton). (27.07.1940). - *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, General and Europe, Volume II (1940).*
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1940v02/d431>

The Danish Minister (Kauffmann) to the Secretary of State. (28.04.1940). - *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, General and Europe, Volume II (1940).*
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1940v02/d429>

The Icelandic Prime Minister (Jonasson) to the Secretary of State. (15.04.1940). - *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, General and Europe, Volume II (1940).*
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1940v02/d787>

The Secretary of State to the Icelandic Prime Minister. (16.04.1940). - *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, General and Europe, Volume II (1940).*
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1940v02/d788>

Kirjandus

Berry, Dawn Alexandra. (2012). *Cryolite, the Canadian aluminium industry and the American occupation of Greenland during the Second World War.* - *The Polar Journal*, Vol. 2, Issue 2 (2012), pp. 219-235. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/2154896X.2012.735037?needAccess=true>

Baum, Matthew A., Kernell, Samuel. (2001). *Economic Class and Popular Support for Franklin Roosevelt in War and Peace.* - *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 65, No. 2 (Summer 2001), pp. 198-229. https://www.jstor.org/stable/3078802?seq=1#page_scan_tab_contents

Dallek, Robert. (1981). *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932-1945.* Oxford: Oxford University Press.

Donovan, John C. (1951). *Congressional Isolationists and the Roosevelt Foreign Policy*. - *World Politics*, Vol. 3, No. 3 (Apr., 1951), pp. 299-316. https://www.jstor.org/stable/2009117?seq=1#page_scan_tab_contents

Duncan, John. (2007). *Uti Possidetis: Is Possession Really Nine-Tenths of the Law? The Acquisition of Territory by the United States: Why, How and Should We?* - *McGeorge Law Review*, Vol. 38, Issue 2 (2007), pp. 513-544. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/mcglr38&div=52&g_sent=1&casa_token=&collection=journals#

Fellmeth, Aaron Xavier. (1997). *A Divorce Waiting to Happen: Franklin Roosevelt and the Law of Neutrality, 1935-1941*. - *The Buffalo Journal of International Law*, Vol. 3, Issue 2 (Winter 1997), pp. 413-517. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/bufhr3&id=421&collection=journals&index>

Fogelson, Nancy. (1989). *Greenland: Strategic Base on a Northern Defense Line*. - *The Journal of Military History*, Vol. 53, No. 1 (Jan., 1989), pp. 51-63. http://www.jstor.org/stable/1986019?seq=1#page_scan_tab_contents

Gissurarson, Hannes Hólmsteinn. (2015). *Proposals to Sell, Annex or Evacuate Iceland, 1518–1868*. - *Þjóðarspejillinn 2015, Rannsóknir í félagsvísindum XVI: Stjórn málafræðideild, (Október 2015)*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands. <https://skemman.is/handle/1946/23162>

Hardarson, Solrun B. Jensdottir. (1974). *The 'Republic of Iceland' 1940-44: Anglo-American Attitudes and Influences*. - *Journal of Contemporary History*, Vol. 9, No. 4 (Oct., 1974), pp. 27-56. http://www.jstor.org/stable/260290?seq=1#page_scan_tab_contents

Hendricks, Charles. (1993). *Building the Atlantic Bases*. - *Army History*, No. 26 (Spring 1993), pp. 18-24. http://www.jstor.org/stable/26304148?seq=1#page_scan_tab_contents

Henrikson, Alan K. (2008). *FDR and the „World-Wide Arena“*. - *FDR's World: War, Peace, and Legacies*, (2008), pp. 35-61. / Toim. David B. Woolner, Warren F. Kimball, David Reynolds. New York: Palgrave MacMillan.

Kaiser, David. (2014). *No End Save Victory: How FDR Led the Nation into War*. New York: Basic Books.

Kissinger, Henry Alfred. (2000). *Diplomaatia*. [Tallinn]: Varrak, ([Tartu]: Greif).

LaFeber, Walter. (1987). *The Constitution and United States Foreign Policy: An Interpretation*. - *The Journal of American History*, Vol. 74, No. 3, *The Constitution and American Life: A Special Issue* (Dec., 1987), pp. 695-717. https://www.jstor.org/stable/1902149?seq=1#page_scan_tab_contents

Myers, Willard B. (1938). *Administrative Investigatory Powers: The National Munitions Control Board*. - *Washington University Law Quarterly*, Vol. 23, Issue 2 (February 1938), pp. 238-250. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/walq23&id=167&collection=journals&index=>

Namikas, Lise. (1999). *The Committee to Defend America and the Debate between Internationalists and Interventionists, 1939-1941*. - *The Historian*, Vol. 61, Issue 4 (June 1999), pp. 751-971. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1540-6563.1999.tb01048.x>

Ninkovich, Frank A. (1999). *The Wilsonian century: U.S. foreign policy since 1900*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Olson, Lynne. (2014). *Those Angry Days: Roosevelt, Lindbergh, and America's Fight Over World War II, 1939-1941*. New York: Random House Trade Paperbacks.

Overy, Richard. (2010). *The inter-war crisis 1919-1939*. Harlow: Longman Pearson.

Page, Benjamin I.; Shapiro, Robert Y. (1992). *The rational public: Fifty Years of Trends in American's Policy Preferences*. Chicago (Ill.); London: University of Chicago Press.

Reynolds, David. (2008). *FDR's Foreign Policy and the Construction of American History, 1945-1955*. - *FDR's World: War, Peace, and Legacies*, (2008), pp. 5-33. / Toim. David B. Woolner, Warren F. Kimball, David Reynolds. New York: Palgrave MacMillan.

Schuessler, John M. (2010). *The Deception Dividend : FDR's Undeclared War - International Security*, Vol. 34, No. 4 (Spring 2010), pp. 133-165. https://www.jstor.org/stable/40784564?seq=1#page_scan_tab_contents

Smith, B. R. (1997). *FDR's Use of Radio During the War Years*. - *Journal of Radio Studies*, Vol. 4, Issue 1 (1997), pp. 76-87. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19376529709391685>

Steele, Richard W. (1974). *The Pulse of the People. Franklin D. Roosevelt and the Gauging of American Public Opinion.* - *Journal of Contemporary History*, Vol. 9, No. 4 (Oct., 1974), pp. 195-216. http://www.jstor.org/stable/260297?seq=1#page_scan_tab_contents

Steele, Richard W. (1984). *The Great Debate: Roosevelt, the Media, and the Coming of the War, 1940-1941.* - *The Journal of American History*, Vol. 71, No. 1 (Jun., 1984), pp. 69-92. http://www.jstor.org/stable/1899834?seq=1#page_scan_tab_contents

Steiner, Zara. (2011). *The triumph of the dark: European international history 1933-1939.* Oxford : Oxford University Press.

Stoler, Mark A. (2008). *FDR and the Origins of the National Security Establishment.* - *FDR's World: War, Peace, and Legacies*, (2008), pp. 63-89. / Toim. David B. Woolner, Warren F. Kimball, David Reynolds. New York: Palgrave MacMillan.

Weiss, Stuart L. (1968). *American Foreign Policy and Presidential Power: The Neutrality Act of 1935.* - *The Journal of Politics*, Vol. 30, No. 3 (Aug., 1968), pp. 672-695. http://www.jstor.org/stable/2128800?seq=1#page_scan_tab_contents

Woolner, David B. (2008). *Epilogue: FDR: Reflections on Legacy and Leadership – The View From 2008.* - *FDR's World: War, Peace, and Legacies*, (2008), pp. 227-241. / Toim. David B. Woolner, Warren F. Kimball, David Reynolds. New York: Palgrave MacMillan.

Wortman, Marc. (2017). *1941: Fighting the Shadow War: A Divided America in a World at War.* New York: Grove Press.

Internet

Executive agreement. - *Encyclopedia Britannica.* (2018). <https://www.britannica.com/topic/executive-agreement> (Kasutatud 10.01.2018).

Doenecke, Justus D. (2017). *Isolationism.* - *Oxford Research Encyclopedias, American History.* (2018). <http://americanhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199329175.001.0001/acrefore-9780199329175-e-49#acrefore-9780199329175-e-49-note-33> (Kasutatud 31.01.2018).

History of the U.S. and Iceland. - U.S. Embassy in Iceland. (2018). <https://is.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/io/> (Kasutatud 06.04.2018).

How U.S. Foreign policy is Made. - Foreign Policy Association. (2018). http://www.fpa.org/features/index.cfm?act=feature&announcement_id=45&show_sidebar=0 (Kasutatud 10.01.2018).

The Neutrality Acts, 1930s. - Office of the Historian. (2018). <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/neutrality-acts> (Kasutatud 31.01.2017).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Andry-Sten Tõru (sünnikuupäev: 26.01.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

magistritöö "USA välispoliitilised dilemmad ning Gröönimaa ja Islandi küsimus 1940-1941",

mille juhendaja on professor Eero Medijainen

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10. mai 2018.